

Szabó Ferenc SJ
ISTENKERESŐK ÉS MEGTÉRŐK
A XX. SZÁZAD KONVERTITÁI

TARTALOM

ELŐSZÓ

Bevezetés

Paul Claudel (1868–1955) megtérései

A Pokol tornácáról a szentek közösségébe: Joris-Karl Huysmans (1848–1907)

Léon Bloy (1846–1917) megtérései

Charles Péguy költő (1873–1914) megtérése

Charles du Bos (1882–1939) író megtérése

Francis Jammes (1878–1938) költő megtérése

Istenkereső író – Gide és Claudel vonzásában: Jacques Rivière (1886–1925)

Sigrid Undset (1883–1949) Nobel-díjas norvég írónő katolizálása

Johanes Jørgensen (1866–1956) Assisi igézetében

Clara Sheridan (1887–1969) megtérése Assisiben

Gilbert-Keith Chesterton (1874–1936) író útja a Semmi partjától a keresztény örömhöz

Az egység nosztalgiája Gertrud von le Fort (1876–1971) életében

Giovanni Papini (1881–1956) vallomása Krisztusról

Gabriel Marcel (1889–1973) filozófus megtérése

Az atombomba áldozatainak hősiességében – Paul Nagai Takashi (1908–1951) japán orvos megtérése

Dom Lou OSB (1871–1949) megtérése

Eugenio Zöllin (1881–1956), Róma főrabbiának megtérése

A bűn és a kegyelem drámája Graham Greene (1904–1991) életművében

A nihilizmustól a krisztusi hitig: Reinhold Schneider, a német nép lelkiismerete (1903–1958)

Miguel de Unamuno (1864–1936) a damaszkuszi úton

François Mauriac vallomása Jézusról

Pierre Emmanuel (1916–1984) találkozása a Názárettel

Henri Daniel-Rops (1901–1965) lelki útja

Thomas Merton (1901–1968) trappista megtérése
„Isten létezik, találkoztam Vele”: André Frossard író (1915–1995) megtérése
Bergson útja az Evangéliumok Krisztusa felé – Henri Bergson levelezése
Edith Stein teljes levelezése – A vértanú kármelita megtéréséhez
Erik Peterson (1890–1960) különös teológiája
Gárdonyi Géza (1863–1922), az „egri remete” lelki útja
Dienes Valéria (1879–1978) vallomása megtéréséről

ELŐSZÓ

Az itt megjelenő sorozat egyes darabjai a *Hit Évében* hangzottak el a *Vatikáni Rádióban*. Harminc rövid adásban mutattam be a *XX. század konvertitái* közül több híresebb és jó néhány kevésbé ismert istenkereső és megtért író és gondolkodót, férfiakat és nőket, különböző nemzetiségűeket, hogy így érzékeltessem a XIX/XX. század fordulója körüli csodálatos megtérések változatosságát. Amint „menet közben” többször is jeleztem: az ismertett személyek *megtérésére*, annak körülményeire és indítékaira összpontosítok, tehát nem az írók, költők, gondolkodók teljes életművét kívánom bemutatni, ami lehetetlen is lenne egy-egy 5-6 perces rádióadásban.

Több alkalommal hangsúlyoztam, hogy a *megtérés* (bibliai értelemben *metanoia*) – bűnbánat, Istenhez fordulás, Krisztushoz csatlakozás – általában nem pontszerű esemény (mint például Saul megtérése), mert a megtérőben még tovább él a régi ember, visszaeshet a bűnbe, hosszú küzdelem árán juthat el a kegyelem segítségével az örömteli keresztény életre. Jól példázza ezt az egyik leghíresebb konverzió a XIX. század végén, Paul Claudelé, akiről nemrég egész könyvet írtam (*Paul Claudel és konvertita barátai*, Szent István Társulat, Budapest, 2013), és ahol Claudel megtéréseiről (többes számban) beszélek.

Most, amikor kiadásra előkészítem, rendezem, javítom az elhangzott szövegeket, egyeseket némileg kiegészítem, és bővebben megjelölöm a felhasznált irodalmat is, például utalok *Mai írók és gondolkodók* című sorozatomra, továbbá másutt megjelent esszéimre is, ahol több, a Rádióban bemutatott személy teljes életművét ismertettem.

Rádiós sorozatom kedvező visszhangra talált; többen jelezték, hogy szívesen újraolvasnák az elhangzott szövegeket. Hála a Szent Gellért Kiadónak, ez az óhaj most valóra válik.

Budapest, 2013 októberében

Szabó Ferenc SJ

[Ugrás az elejére](#)

Bevezetés

A XIX/XX. század fordulója körüli megtérések bemutatásakor a legtöbbet a francia értelmiségiek közül választottam, mert számszerűen is a legtöbben voltak, de hatástörténetük a keresztény megújulás serkentése szempontjából is a legjelentősebb nemcsak Franciaországban, hanem a francia szellem kisugárzása miatt egész Európában.

Különös, figyelemre méltó jelenség: a katolikus hitre térő „konvertiták” ragyogó csillagzata éppen akkor tűnt fel Franciaországban a XIX/XX. század fordulóján, amikor megvalósult az egyház és az állam szétválasztása, és elkezdődött a francia társadalom egyre erősödő szekularizálódása. A fiatal Paul Claudel 1886-as megtérése már ismert volt. Az 1905 és 1915 közti évtizedre esik a megtérések legmagasabbra emelkedő hulláma: Péguy, Lelotte, Psichari és a Maritain házaspár részben *Henri Bergson* előadásait hallgatva, spirituális filozófiájának hatására tértek meg Istenhez. Ebben az időszakban (1909–1911) járt Dienes Valéria is Bergson óráira a Collège de France-ba.

Amikor Franciaországban 1905-ben meghozták az egyház és az állam szétválasztásának törvényét, a francia katolikusok azt úgy élték meg, mint az egyház és a hit elleni agressziót, vagyis mint ami az egyház lerombolását célozza. Két pápai enciklika is elítélte ezt a törekvést és törvényhozást. Közel egy évszázad alatt sok minden megváltozott: az általános vallási helyzet, az a fogalmi és értékrendszer, amelyben a ma sokat emlegetett „laicitás” gyökerezik, főleg a szellemek fejlődése, ideértve a katolikusokat is. A laicitás a század elején egyet jelentett azzal a posztulátummal, hogy meg kell teremteni a nemzeti egységet; a republikánusok, hűen a francia forradalom eszméjéhez, a nemzeti egység „vallását” hirdették; ennek határozottan ellene volt a katolikus egyház. A liberálisok azt hangoztatták, hogy a vallás magánügy, nincs társadalmi dimenziója. Az emberi jogok és polgárjogok deklarációja is szétválasztja az állampolgárságot a felekezetiiségtől, és X. paragrafusában a hitekről úgy beszél, mint egyéni meggyőződésekről. Ma már a törvényt ama törekvés jeleként értelmezik, hogy ki kell venni az egyház gyámkodása alól az államot, az oktatást, a civil társadalmat és intézményeit, a közösségi és egyéni magatartásokat.

Hosszú szenvedélyes viták előzték meg a „megbékélést”. 1923-ban a Francia Köztársaság és a franciaországi katolikus egyház (a Szentszékkal való tárgyalás nélkül) bizonyos megállapodásra jutott, *modus vivendit* fogadott el. Az állam lemondott arról a törekvéséről, hogy a politikai demokrácia mintájára szervezze újra az egyházat. A Köztársaság elismerte, hogy a katolikus egyház alapelve más természetű, mint a politikai demokráciáé. Hosszú fejlődés után tehát laicitásnak már nem csupán negatív jelentése lett. A II. vatikáni zsinat a vallásszabadságról szóló nyilatkozatban megnyitotta az utat a pluralista társadalom és a laicitás olyan értelme felé, amely számol a vallással, és nem küzd ellene.

A hit és egyház elleni agresszióknak tekintett *laicizálódás* és az *erős antiklerikalizmus* légkörében jelent meg tehát a konvertiták hosszú sora. A francia értelmi-

ségek megtérésének sorozatát mutatja be, elemzi, osztályozza Frédéric Gugelot új monográfiája:¹ *Az értelmiségiek megtérése a katolicizmushoz Franciaországban (1885–1935)*. Izgalmas olvasmány! Az ismert nagy megtérők mellett sok olyan nevet is olvashatunk, amelyeket mára már elfelejtettek. Gugelot több szempontból tárgyalja a megtérések történetét: leírja a franciaországi egyházi, szellemi, politikai helyzetet, egyes megtérők sajátos útját, a befolyásokat, a barátságokat. Például a konvertita Maritain házaspár kiterjedt baráti körét.²

Írók, művészek, filozófusok tömeges megtéréséről beszélhetünk. A leghíresebbek: Claudel, Péguy, Jammes, M. Jacob, Reverdy, Green, Mauriac, továbbá az akkor születő, híressé vált könyvkiadó, a *Nouvelle Revue Française* köréből: Copeau, Rivière, Ghéon. A szerző elemzi a megtérők igen változatos történetét, a korszellemet, objektív indítékaikat, és rávilágít arra, hogy *jórészt ők készítették elő és támogatták a francia katolicizmus megújulását*. 150 nevet ismertet, egyeseket bővebben, másokat csak utalásszerűen.

A megtérések hulláma messzemenően a legmagasabb 1905 és 1915 között – ebben szerepet játszott az első világháború is. Az összes megtérő átlagos életkora alacsony, tehát 78 százaléuk fiatal. Földrajzilag Párizs a központ; bizonyos zarándokhelyek (La Salette, Lourdes) is ihletői voltak a megtéréseknek. Továbbá olvasmányok: Biblia, Szent Ágoston, Pascal, Krisztus követése. Egymásra is hatottak a megtérők, akik közül egyesek „térítő” lettek (például Claudel térítette Jacques Rivière-t). Sok volt a zsidóságból megtért, főleg zsidó nők (60 százalék), például az orosz zsidó származású Raïssa Maritain, Suzanne Bing, vagy a férfiak közül Max Jacob, René Schwob, Jean-Pierre Altermann abbé.

Gugelot a megtérések változatos seregében *három típust* különböztet meg: az első csoportnál erős volt a patrióta, sőt nacionalista érzés, amely az első világháború során fokozódott, és kapcsolódott Maurras nacionalista, királypárti mozgalmához, az Action Française irányához. A másik csoportnál az etikai/esztétikai motívum játszott szerepet: az etikai és szellemi zűrzavarban az int-ranzigens, biztos alapokat nyújtó katolicizmus vonzotta őket. A harmadik típus/csoport: az az irány, amelynek képviselői a materialista-racionalista filozófiákkal szemben Maurice Blondel és Henri Bergson spiritualista világnézetéhez csatlakoztak.

Gugelot *Henri Bergson* spirituális filozófiájának *hatásáról* írva (102–103) hat megtérő – Péguy, Lotte, a Maritain házaspár, Psichari, Massis és Madelaine Semer – vallomására utal. Sajnos, nem említi Dienes Valériát, a Bergson-tanítványt és fordítót.³

---

¹ *La conversion des intellectuels au catholicisme en France (1885–1935)*, CNRS Éditions, Paris, 2007, 2010.

² Lásd erről Raïssa Maritain, *Nagy barátságok*, Szent István Társulat, Budapest, 1986.

³ Lásd 2011-es konferenciánkat: *Száz év után – Eszméletcsere, Bergson eszméinek hatása a XX. század spirituális megújulására, Magyarország felé közvetítő: Dienes Valéria*, JTMR, Távlatok–Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2011.

Lotte így magyarázza a Bergson-hatást: „A bergsoni pszichológia és Péguy erkölcsi kritikájának együttes hatására összeomlott bennünk Taine szcientizmusa, Renan intellektualizmusa és Kant intellektualizmusa. Ez elmenekülés volt a determinizmusból, lendület a megtalált Isten felé.”

Raïssa Maritain is azt emelte ki, hogy Bergson felszabadította a szellemet, a belső világ, valódi élete felé fordítva azt. „Abban az időben, amelyről ez a könyv szól (és később is) barátaink közé sok megtért hitetlen vagy a katolicizmushoz megtérőben lévő ember tartozott. Egyszerűen azért, mert a XIX. század végén és azóta is a katolicizmushoz való megtérés nagyon gyakori volt Franciaországban. A nagy hívők, mint például Léon Bloy és Paul Claudel és még a hitetlenek, mint Maurras vagy André Gide körében is, közeli barátai és tanítványai közül sokan tértek meg. A Gide körüli megtérések különösek, ha figyelembe vesszük azoknak az embereknek művészi és irodalmi szerepét és intellektuális képességeit, akik tőle magától tanulták meg, hogyan szabaduljanak meg tőle. – Később ezek nála jobban értették a Tékozló fiú példabeszédét. Dupouey-re, Ghéonra, Francis Jammes-ra, Copeau-ra, Jacques Rivière-re, J. P. Laurens-ra, Charles du Bos-ra, Gabriel Marcelre, René Schwobra, Julien Greenre, Jean Pierre Altermannra gondolok. Az utóbbi pap lett, és papi tevékenységével nagyon sok lelket vezetett vissza Istenhez. Jean Copeau egyik lánya misszionárius apácának ment, Rivière fia és lánya bencés kolostorba lépett, Francis Jammes egyik fiából pap lett. [...] A megnevezettek között nagyon sok drága barátot tartunk számon, akiket Isten nekünk ajándékozott.”⁴

François Mauriac, amikor értesült Raïssa Maritain haláláról, ezeket jegyezte be *Bloc-notes*-jába, a meudoni találkozásokra emlékezve: „Mennyi megtérő a francia irodalomban! A luciferi Gide körül a kegyelem milyen pezsgése: Claudel, Jammes, Copeau, Ghéon, Rivière, du Bos, hogy csak a legjelesebbeket említsem, de még sokan voltak velük együtt; megremegtek az örömtől, Maritainék élete légkörétől. Valamennyien a maguk módján *Magnificat*ot énekeltek. És a *Magnificat* nem szűnt meg visszhangozni a francia irodalomban Bloy-tól Huysmansig és Claudelig.”

Ugrás az elejére

---

⁴ Raïssa Maritain, *Nagy barátságok*, 253.

Paul Claudel (1868–1955) megtérései

Paul Claudel

A XX. századi konvertiták között általában első helyen emlegették Paul Claudel költőt, drámaíróját, aki költeményeiben és vallomásaiban többször beszámolt arról a „mennyei villámcsapásról”, amely 1886 karácsonyán a párizsi Notre-Dame-székesegyházban a vesperás alatt érte. A 18 éves egyetemi hallgató gyötrődő lelkében – aki már Rimbaud *Villanások* című versgyűjteményei olvasásakor kezdett kilábalni a XIX. századi hitetlen, materialista, pozitívista világnézetből – a kegyelem hatására égi fény gyúlt. Az élő Isten megérintette szívét. Így vallott: „*Íme, egyszerre Valaki letél!*”; „*Ó Istenem! Nevemen szólítottál...*”; „*Uram, megtaláltalak téged; ledöntöted bálványaimat!*”

A híres esemény centenáriumáról 1986-ban Párizsban megemlékezést tartottak. II. János Pál 1986. december 21-én, az *Úrangyala* imája után, e szavakkal emlékezett Paul Claudel megtérésének 100. évfordulójára: „Hálát adok Istennek azért a nagy kegyelemért, amely végigvezette ezt az írójt jelentős lelki útján: ez (az esemény) korunk számára rendkívüli tanúságtétele marad a hitelenségből a hitre való megtérésnek.”

Világosan látjuk azonban: Paul Claudel megtérése nem volt olyan pontszerű, mint azt sokáig gondoltuk; ma már Claudel megtéréseiről (többes számban!) beszélnek életrajzírói.⁵

A nyolcvanas évektől Claudel életrajzírói, kritikussai bírálni kezdték a katolikus Claudel „robusztus hitét”, feltárva a dogmákhoz feltétlenül ragaszkodó „civil egyházatya” életének árnyoldalait, többek között Rose (Rosalie) Vetch-hez fűződő házasságtörő szerelmét, valamint nővérének, Camille Claudelnek, a híres szobrász, Rodin kedvesének tragédiája iránti érzéketlenségét (Camille 1913–1943 között elmebetegintézetben élt, testvére ritkán látogatta), továbbá a dialógus hívei elítélték a prozelita Claudel türelmetlen, erőszakos térítési igyekezetét. Főleg ezeket az árnyoldalakat hangsúlyozta a rangos bal-liberális napilap, a *Le Monde* 2012. július 28-i számának kulturális rovata négy nagy oldalon. Miután megszégyenítette Claudel rokonainak örökösödési viszályát, a katolikus költő szellemi örökségét, katolikus világnézetét bírálta, miközben főbb drámáit, elsősorban a valós szerelmi történetből született *Partage de midi* című drámáját kellemképpen méltatta, fényképekkel illusztrálva a szerzők írásait. Ezek főleg Gérald

⁵ Henri Guillemin, *Le „converti” Paul Claudel* (1968) című könyvében már világosan utal arra, hogy az 1886-os villámcsapás-szerű megtérés nem volt végleges. Könyve VII. fejezetét, amelyben megírta az 1901–1904 közti évek drámáját, diszkrécióból üresen hagyta, és szövegét elhelyezte a Nemzeti Könyvtárban.

Antoine 1988-as Claudel-monográfiájára hivatkoztak: *Paul Claudel avagy a zseni Pokla*.⁶

Hosszú évtizedekig életműve legjobb ismerői hallgattak arról a szerelmi drámáról, amelyet Claudel Kínában 1901 és 1904 között átélt, és amelyből legszebb drámája, a *Partage de midi (Déli osztozás)* született.⁷ Ezt a döntő életszakaszt főleg Gérald Antoine előbb említett, hatalmas Claudel-monográfiája tárta fel. A fiatal konzul-költő 1900 októberében Kínába tartva az Ernst Simonis hajón ismerkedett össze a lengyel származású Rosalie/Rose Vetch asszonnyal, a négygyermekes, huszonkilenc éves, feltűnően szép családanyával, aki kereskedő férjével szintén Kínába utazott. A fiatalasszony meghódította a „megtért” költőt, aki egy ideig még arra is gondolt, hogy bencés szerzetes lesz. A négy évig tartó szerelem, amelyet a *Déli osztozás*, Ysé és Mesa szerelmi drámája örökít meg, azzal szakad meg, hogy Rose – Claudel kislányával a szíve alatt – eltűnik egy harmadik férfival Európában. A férj és a szerető hiába keresik. Rose és Claudel kislánya, Louise 1905-ben születik meg, Claudel azonban csak tizenhárom év múlva talál rá. 1906-ban megnősül. A vihar elcsitul, de a szenvedélyes szerelem ihlető emléke vissza-visszatér Claudel későbbi költészetében, drámáiban, egészen az 1924-es *Selyemcipőig*. Jóllehet nagyon fájdalmas volt Rose szakítása, Claudel később Isten kegyelmének tartotta, hogy az asszony elhagyta. Harminc évvel később ezt írta Duhamel író barátjának: „Megismertem az igazi poklot, megismertem ezt az asszonyt. (...); ez négy évig tartott, és csoda révén szabadultam meg, mert ha ő nem hagyott volna el, én sohasem hagytam volna el őt...”

Az említett „árnyoldalak” feltárásával szemünkben nem csorbul Claudel nagysága a keresztény világnézet szempontjából. Bűnös ember volt, mint minden keresztény, mint ahogyan valamennyien azok vagyunk. De végül – kemény ellenállás után – engedett a kegyelemnek. Azzal, hogy feltárták a megtért költő életének drámai szakaszát, tehát azzal, hogy leemelték a piedesztálról és emberközelbe hozták ezt a „civil egyházatyát”, csak rokonszenvesebbé vált szemünkben. Osztom Claudel életműve több jeles ismerőjének (például F. Varillon, H. de Lubac és X. Tillet jezsuitáknak) nézetét: továbbra is csodálatos küzdelmes hitét, és ma, a terjedő ateizmus korában, meghajlok a hívő katolikus tanúságtétele előtt.

Figyelemre méltó, hogy a kétszer is megtért, robusztus katolikus hitű Paul Claudel maga is buzgó térítő lett író- és művész társai körében. Egyeseket éppen a *Déli osztozás* drámája hozta először kapcsolatba a hitvalló diplomata költővel, ahogyan mindezt bőven kifejti és dokumentálja Frédéric Gugelot 2010-ben megjelent monográfiája a XIX/XX. század fordulójának konvertitáiról. A leghíresebbek, akik jórészt Claudellel való kapcsolatuknak köszönték megtérésüket:

---

⁶ Gérald Antoine, *Paul Claudel ou l'Enfer du génie*, R. Laffont, Paris, 1988, chap. IV: *La forte flamme méridienne* (1901–1905).

⁷ Bővebben lásd Szabó Ferenc, *Paul Claudel és konvertita barátai*, Szent István Társulat, Budapest, 2013.

Francis Jammes, Gabriel Frizeau, Jacques Rivière, Henri-Alain Fournier. Ez utóbbi 1907-ben barátjának, J. Rivière-nek írta: „Ma reggel nagyon erős csodálattal voltam Claudel és a *Déli osztozás* iránt; de csakhamar lázadtam a (költő) misszionárius ellen; erős vágyat éreztem, hogy teljes szemtelenséggel válaszoljak neki: én ez és ez vagyok, és Önben ezt és ezt csodálok. Hadd lássa, hogy nem tud meghódítani!” A két barát, a drámaíró csodálva és vele kapcsolatban maradva, tovább folytatja Isten-keresését, és végül a kegyelem győz. Claudel életművének ismerői megjegyzik, idézve magát a költőt is: bizonyára Claudel, aki bencés akart lenni, az elmulasztott papi hivatást így, „mint nyomorult író” igyekezett gyakorolni.

A Pekingben 1906-ban született hosszú, csodálatos *Második Ódába* (*A Lélek és a víz*) Claudel beleadta minden tudását és teljes zsenijét. Stanislas Fumet szerint „teológiai poéma”, s ugyanez a dátuma – 1906 – a *Déli osztozás*nak. Tele van bölcsességgel, amelyet a fájdalom szaggatott fel. A költő a felszabadulás és a tenger végtelensége felé fordul. A szellem párbeszédet kezd a vizekkel, tanúsítva felsőbbrendűségét, utalva a teremtéstörténetre: „Isten Lelke lebegett a vizek felett.” Itt Claudel *Ars poeticája* megújul, a víz egységét hívja tanúnak, hogy ne a rossz dolgoktól való szabadulásért könyörögjön, hanem rabságban szenvedő önmagáért:

*„Ó Istenem, létem Feléd sóhajtozik!
Szabadíts meg engem önmagamtól! szabadítsd meg a létezőt a feltételtől!
Szabad vagyok, szabadíts meg a szabadságtól! (...)
Istenem, aki szétválasztottad az alsó és felső vizeket,
Szívem Feléd sóhajt, szabadíts meg engem önmagamtól, mert Te Vagy!”*

„Metafizikai zsoltár” ez az Óda – magyarázza még S. Fumet. De fizikai is, mert Claudelnél fizika és metafizika összefonódik. A költő hangsúlya soha, sehol nem ilyen megindító, mint ebben a költeményben. Két ellenfél van jelen: Isten és a képre teremtett bűnös ember. És a Megváltó halála tanúsítja, hogy súlyos a tét.

*„Mi ez a szabadság, és mit kell tennem máshol?
Melléd kell állnom
Istenem, látom a tökéletes embert a kereszten, tökéletest a tökéletes Fán.
A Te Fiad és a miénk, a Te és a mi jelenlétünkben két kezénél és két lábánál
négy szeggel odaszegezve,
Szíve szétszakítva és a nagy Vizek egész a Szívéig hatolnak!
Szabadíts meg engem az időtől és vedd el nyomorult szívemet,
fogadd el, Istenem, ezt a dobogó szívet!”*

Az *Óda* vége felé világossá válik az ihlető élmény: a *Déli osztás* szerelmi drámájának emléke, megjelenik a mennyekig magasztalt *Rózsa* – a Rose-zal való szakítás miatti seb még sajog.

*„Istenem, ha az égre bíztad ezt a rózsát, amely
annyi dicsőséggel ékes, ezt az aranygömböcskét a teremtett fény sugarában,
Mennyivel dicsőbb a halhatatlan ember, az örök értelemmel áldott! ...”*

És következik a drámát összefoglaló híres szakasz:

*„...És én is, végül én is megtaláltam a halált, amely nekem kellett!
Megismertem ezt az asszonyt. Megismertem az asszony szerelmét.
Magamévá tettem a tiltást. Megismertem a szomjúság-forrást!
A lelket akarta, megismerni őt, azt a vizet, mely nem ismer halált!
Karjaim között tartottam az emberi csillagot!
(...)
*Rózsa, nem látom többé arcodat ebben az életben! ...”**

A bűnbánó költő a hegyi patak partján, arccal a földre borulva, elismerve nyomorúságát, siratva bűneit, teljesen átadja magát Istennek.

Ugrás az elejére

*A Pokol tornácáról a szentek közösségébe – Joris-Karl Huysmans (1848–1907) író megtérése*⁸

A XIX–XX. század fordulóján és első évtizedeiben – nagy konvertitáinak hatására – szellemi fordulat, spirituális megújulás kezdődik Franciaországban, és innen kisugárzik Európára. A megtérők egy részére meghatározó befolyást gyakorolt Henri Bergson (1859–1941) spirituális filozófiája.

Mintegy „előfutár” volt a tömeges megtérésekhez – Paul Claudel mellett – a XIX. század végén Joris-Karl Huysmans (1848–1907) francia író, aki holland apától és francia anyától 1848-ban született Párizsban. *Megtérése 130 évvel ezelőtt, 1892-ben következett be.* Egy évvel korábban, 1891. május 28-án a párizsi Aquinói Szent Tamás-templomban a szentmise

után bement a sekrestyébe az akkor 43 éves Huysmans, és közölte a pappal: írt egy sátáni könyvet *Ott lenn* címmel, de most egy másikat, egy tisztát akar írni. Ennek feltétele, hogy megtisztuljon.

A pap, a későbbi Mugnier kanonok, Huysmans megtéréseinek ismerője és ismeretője, rögtön látta, hogy az írónak megtisztulásra van szüksége. Egyéves „tisztulás” következett: bencés és trappista kolostorokban járt gregorián misékre; az ősi liturgia szépsége meghódította. Az ignyi trappista kolostor életéről *Úton* (1895) című vallomáskönyvében számol be, melyben kemény kritikával illeti az alacsony színvonalú világi papságot, amely érzéketlen a misztika iránt, kipellengezi a vakbuzgó és képmutató jámborságot. A szerzetesek őrzik az ősi tudást és a liturgia erejét, szépségét.

A megtért Huysmans a bűnök miatti kemény vezeklést vallja és gyakorolja. Volt barátai is, meg a jámborok is ellene fordulnak. Émile Zola, aki mestere volt naturalista regényei megírásakor, örültnek tartja. Leírja küzdelmét a kéjvágy kísértései ellen. Múltja kísérti: mindenről a szexualitás jut eszébe. Belátja, hogy a legnehezebb a hit szerinti gyakorlati kereszténység.

Néhány vonással jellemezzük a megtérése előtti szertelen író. Huysmans korábban, 1884-ben írt egy jelentős művet *À robours* címmel, amelyet Kosztolányi *A különönc* címmel fordított magyarra. A fiktív világ főszereplője Des Esseintes herceg, Várkonyi Nándor szavaival szólva „sűrített dekadencia-kivonat”.⁹ Egyesek szerint ez a munka Babits Mihály és Szerb Antal műveihez hasonlítható: Európa vázlatos kultúrtörténete – irodalom és társadalomkritika egyszerre. Társadalomkritikáját így összegzi: „a világ nagyobb részét hetvenkedő hengegők-

⁸ *Irodalom*: Frédéric Gugelot, *La conversion des intellectuels au catholicisme en France* (1885–1935), CNRS, Paris, 2010; Fernand Lelotte SJ, *A XX. század konvertitái, II*, Ecclesia, Budapest, 1986, 39–55.

⁹ Várkonyi Nándor, *Huysmans*, Nyugat 1923. dec. 20. II. 24. sz. 663–665.

ből és ostobákból áll.” Az egykori arisztokrácia széthullott, a papság jó részének szellemét a nyereszkedés tette tönkre; az arisztokrácia és a papság hibáit átvette és bűnökké nagyította a leghitványabb társadalmi réteg: a polgárság. A polgár most fertőző butaságban trónol a magasban, minden értelmes gondolatot eltiport, mindenhol gázságot vet, és gyalázatot arat.” Zola felismerte e műben a naturalizmus teljes elutasítását, és mélységesen megsértődött.

Amikor *A különöt* írta, Huysmans nyomasztó életuntságtól és undortól szenvedett: „A végtelen utáni honvágytól beteg lélek, a csak a végesben hívő társadalomban” – így jellemezte a könyvet Barbey d’Aurevilly. Huysmans egy fohászszal fejezte be művét: „Uram, légy irgalmas a kételkedő keresztényhez, a hitetlenhez, aki hinni szeretne, ahhoz, aki az élethez van bilincselve, aki egyedül száll hajóra az éjszakában olyan égbolt alatt, amelyet többé már nem világítanak meg a régi reménység csillagai.”

1898-ban adta ki *A katedrális* című művét, amely igen nagy példányszámban jelent meg. (Először 18 ezer példányban, később pedig, 1908 és 1965 között 103 ezerben, továbbá zsebkönyv alakban 65 ezer példányban.) A költői szárnyalású mű a chartres-i székesegyház magasztalása. Ez a legnagyobb szerűbb szakrális alkotás, a Biblia jelképes ábrázolása, a középkor szellemének megjelenítése, kőből épült légies művészet: Isten Székesegyháza.

Huysmans vallásosságának központi eleme Mária, Isten Anyja és a szentek tisztelete. Különös szeretettel viseltetett Folignói Szent Angéla, Lisieux-i Szent Teréz és Emmerich Katalin iránt. De igazi választottja schiedami Szent Lydwyna volt, akinek életrajzát 1901-ben írta meg. A holland Szent Lydwyna szűz (†1433) harminc éven át ágyhoz kötött súlyos beteg volt. Huysmans élete végén maga is súlyos betegségben szenvedett. A morfiumot elutasította. „Most már nem mondhatják többé, hogy ez csak irodalom.” 1907. május 12-én hunyt el Párizsban.

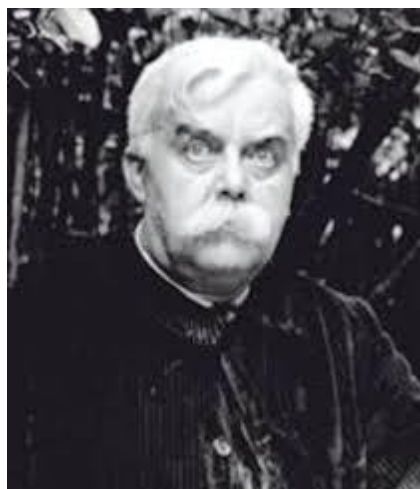
Már betegen, hosszú ideig a ligugéi bencés apátságban mint bencés oblátus élt. Itteni életéről *Az oblátus* című könyvében számolt be (1903). Hatalmas sikert aratott utolsó írása, a betegek gyógyulását jegyzőkönyvszerű pontossággal leíró *A lourdes-i tömeg* (1906), mely Zola hírhedt *Lourdes* című regényének ellenpólusa.

Mielőtt elhagyta volna Lourdes-ot, Huysmans Szűz Máriához fordult egy szép imával: „*Mi Anyánk, milyen idegen vagy most! Először nem ismertelek föl itt, ebben a Téged Betlehem és Golgota előtti éveidben ábrázolt leányszoborban; olyan más vagy, mint a középkori, és az azt követő századok Madonnái. De ha jobban meggondolom, értem ezt az arcot, ezt az újszerű tartást, a vonások e megújulását. A Szeplőtelen Fogantatás ünnepének liturgiája állandóan Éváról beszél; az egyik asszonyt szembeállítja a másikkal, Máriával, és elegyíti a két nevet... (...) Biztosan Te vagy, aki az Ószövetség különböző helyein föl-föltűnik más-más személyek neve alatt – jászol és kereszt nélkül – igen, Te vagy az Evangélium előtti Szűz. Te vagy az Örök Jótanács Anyja, a minden idők kezdete előtti Bölcsesség Széke. (...) Te vagy hát a Szüzek Szent Szüze, az újdonat új Lá-*

tomás, mindenesetre Te vagy a Nagyokosságú Szűz, aki Lourdes-ban többször nyilatkozik meg, mint másutt. (...) Te pedig, aki a földön nem vittél végbe csodákat, most csodákat teszel: Jóságos Fény, aki nem ismeresz alkonyatot. Te, a szomorúság könnyeinek kikötője, az együttérzés Máriája, Irgalmasságnak Anyja vagy.”

Ugrás az elejére

Léon Bloy (1846–1917) megtérései

A XX. század konvertitáiról szóló sorozatunkban mutatom be a neves francia író, Léon Bloy megtéréseit, bár ez a történet jórészt a XIX. századhoz tartozik: 1846-ban született és 1917-ben hunyt el. De Bloy is ahhoz a konvertita körhöz tartozik, amely a XX. század elején a megtért Maritain házaspár Párizs melletti, meudoni lakásán összejött: megtért írók, művészek, gondolkodók baráti társasága volt ez.

Ki is volt ez különös, hányatott sorsú, többször is megtért francia író?

Léon egyike volt a Bloy család hat fiúgyermekének

Az apa – Périgueux-ben közmunka-felügyelő III. Napóleon uralkodása idején – szabadgondolkodó, az édesanya hívő. Léon hiányos vallásos nevelésének következtében 14 éves korára megtanulta, hogyan játssza ki a parancsolatokat. Amikor azt hitték, hogy a templomban van, elcsatangolt és a folyó partján cigarettázgatott. A családban nem születtek leányok; az anya szomorúan látta, fiai hogyan válnak hitetlenekké. A líceumban Léon rossz diák volt, összeférhetetlen. Apja kivette az iskolából, és műszaki rajzolói munkát szerzett neki. 18 éves korában Párizsba költözött. Tisztviselői állása ellen fellázadt, mert művész, író akart lenni. Kalandokba vetette magát, a vallás parancsait áthágta, nem tartotta vissza semmi a büntől. Elveszítette állását, nyomorba süllyedt.

Egy napon megismerkedik a csodált írófejedelemmel, a gyakorló katolikus Barbey d’Aureville-lel. Kapcsolatuk során kezd átalakulni az anarchista Léon. Egy év múlva – az isteni kegyelem indításának engedve – megvallja édesanyja és a „mester” hitét: 1869-ben, Szent Péter napján a Szent Genovéva-templomban meggyónik, és teljes meggyőződéssel visszatér az egyházba. 1870-ben bevonul katonának, meghalni készen Franciaországért. Leszerelése után, 1871–1890 között csak tengődik. Keservesen – alkalmi cikkírásokkal – keresi kenyerét. Keresi hivatását. Húsz éven keresztül fel-felmerül gondolataiban a szerzetesi hivatás. Buzgón gyakorolja vallását. De 1877-ben elragadja a test ördöge: találkozik egy utcalánnyal, aki szeretője lesz. Meghal édesanyja. Kegyetlen lelkiismeret-furdalás gyötri. 1877-ben és 1878-ban kétszer is trappista kolostorba menekül. Könyörög a megoldásért. De bukás bukást követ. Majd hirtelen fordulat következik be: szeretője, Anne-Marie buzgó kereszténnyé válik, majd megőrül, és élete hátralevő részét intézetben tölti. Bloy úgy érzi, Isten elhagyta. Ismét kolostorba, a trappista apátságba menekül. A szerzetesek arra biztatják, legyen harcos író.

Csakugyan keményen bírálni kezdi a giccses katolikus művészetet, a langyos hívőket, a középszerű papokat – bár magát is méltatlannak érzi a hiteles apostoli küldetésre. 1889-ben, 44 éves korában – miként barátja, a költő Paul Verlaine –

már emberi ronccsá válik. Az alkoholizmus is fenyegeti. Ekkor következik be a csoda: *a házasság menti meg*. Két író barátjánál is találkozik egy fiatal dán leánnyal, Jeanne Molbeckkel, aki buzgó evangélikus. Jeanne, Bloy iránti szerelme és az igazság utáni szomjúság hatására, 1890. március 19-én áttér katolikus hitre, és május 27-én házasságot kötnek. A szív és az ész asszonyának oldalán Léon Bloy élete rendezetté válik, naponta szentmisére jár, és áhítatosan megáldozik. (Abban az időben ez még szokatlan volt.)

Hányatott sorsa ezután mégsem rendeződött. Léon Bloy egész életében nyomorgott, felesége és gyermekei is osztoztak sanyarú sorsában. Könyveiből csupán annyi bevétele volt, hogy fedezni tudta a nyomtatás költségeit. Állandó munkahelyet nem kapott az újságoknál, amelyeknek néha cikkeket írt. A nélkülözések következtében két fiúgyermekük kiskorában meghalt, s a két leánygyermeknek sem jutott mindennapi kenyér. Léon Bloy koldulásra adta fejét! Nyíltan „*hálátlan koldusnak*” nevezte magát, mert nem érzett semmi hálát az igazságtalan társadalommal szemben, amely őt koldulni hagyta, miközben milliókat juttatott Anatole France vagy Emile Zola (saját kifejezése szerint) „lélekmérgező” regényeinek. Pedig Léon Bloy nagyszerű műveket alkotott: *Szegény asszony, Üdvösség a zsidók által, Véres verejték, A szegény ember vére, A közhelyek magyarázata*. Szatíráiban kigúnyolta a nyárspolgárokat. Naplójában szép imákat írt a Szent Szűzhöz, és misztikus szárnyalású történeteket háziurakról, házmesterekről, jámbor iszákosokról és megvetésre méltó papokról. „*Csak egy szomorúság van, ha az ember nem szent!*” – írta a *Szegény asszony* végén. 1917. november 2-án halt meg.

Az öregedő Léon Bloy-t Isten felhasználta fiatalok megtérítésére. Említettem, hogy például Jacques és Raïssa Maritain megtérésében is Isten eszköze volt. Az orosz zsidó származású Raïssa, aki a protestáns Jacques Maritain felesége lett (mindketten részben Henri Bergson spirituális filozófiájának hatására tértek a katolikus hitre), lelkes lapokat írt különös sorsú író barátjukról, Léon Bloy-ról *Nagy barátságok* című visszaemlékezésében.¹⁰ Elmondta, hogy Bloy *Szegény asszony* című könyve közelítette őket először a katolicizmushoz. A nagy próféta hangját hallatta ez a különös egyéniség, aki türelmetlenül kereste az igazságot, és várta, hogy Isten igazságossága megvalósuljon a földön. Raïssa említett könyvében Barbey d'Aureville találó jellemzését idézi róla: „*Léon Bloy egy katedrális vízköpőjéhez hasonlít, amely az ég vizét a jókra és a gonoszokra egyaránt szórja.*”¹¹

Ugrás az elejére

¹⁰ Raïssa Maritain, *Nagy barátságok*, 72–92.

¹¹ I. m., 75.

Charles Péguy költő (1873–1914) megtérése

Charles Péguy francia költő a XX. század elején megtért írókkal, művészekkel, gondolkodókkal állt kapcsolatban; főleg azokkal, akik eljártak Henri Bergson spirituális filozófusnak a párizsi Collège de France-ban tartott előadásaira. (Bergson hatásáról Dienes Valéria megtérését bemutatva bővebben szölok.) A konvertita házaspár, Jacques Maritain és felesége, Raïssa köréhez számos megtérő tartozott: Raïssa *Nagy barátságok* című, már többször idézett könyvében bőven ír saját megtérésükről, Bergson befolyásáról és konvertita barátaikról, köztük Péguyról.¹² Bergson órájára is először barátjuk, a szocialista író-költő, Péguy vitte el őket, akik akkor még nem

hívóket.

Charles Péguy 1873-ban Orléans-ban született katolikus családban. Charles hittanórákra is járt, majd szülővárosa liceumában tanult. Párizsba került, megismerkedett az élő fővárossal, kultúrájával, nyomorával. 1894-ben beiratkozott a tanárképző főiskolára (École Normale), ahol kiváló gondolkodók, köztük az említett Henri Bergson, voltak mesterei. Egy év múlva azonban visszatért Orléans-ba, és Jeanne d'Arc történetét tanulmányozta. 1897-ben jelent meg első *Jeanne d'Arc*-ja. Az angolok ellen harcoló egyszerű parasztlány eszményképe lett: „a francia vitézség, a francia szeretet, a francia szentség virága”. Keresztény, de nem klerikális. Péguy forradalmár; a rossz, a kárhozat problémája gyötri. Tizenhárom év múlva (1910-ben) megírja a második, keresztény Szent Johannáját: *Mystère de la Charité de Jeanne d'Arc (Jeanne d'Arc szeretetének misztériuma, 1910)*. A két mű közé esik *a szocialista Péguy 1908-as megtérése*.

A költő 1896-ban visszatér a párizsi főiskolára, feleségül veszi barátja, Marcel Baudoin húgát, könyvesboltot nyit, forradalmi cikket ír; mint Dreyfus híve részt vesz a századforduló egyre erősödő csatározásaiban, a küzdelem élén áll, letartóztatják. (Mivel sorozatomban a figyelmet mindig a bemutatott személy *megtérésére* összpontosítom, most sem részletezem a zsidó származású, árulás vádjával elítélt katonatiszt körüli, jórészt politikai harcokat. Csak annyit jegyzek meg: Péguy jól tudta, hogy a Dreyfus-párti csoportban nem volt minden egészen tiszta.)

Péguy katolicizmusa ösztönös, népi eredetű volt. Amikor hitetlen szocialista lett, akkor sem lett materialista. *A Pénz* című munkájában a tőkepenészek hatalmát és a pénzéhes burzsoáziát, a jó állású hivatalnokokat ostorozta, és a nyomorban élő szegények jogaiért küzdött. Valójában akkor is bizonyos keresztény szellem ihlette. Megtéréseben döntő mozzanat volt, hogy végül a hosszú ideje őt gyötrő

¹² I. m., 44-47, 123–126, és külön fejezet Péguy vallási küzdelmeiről: 165–190.

hitbeli nehézséget megoldotta: az örök kárhozat *lehetőségét* el tudta fogadni. Isten kegyelme legyőzte ellenállását.

Hűséges barátja, Joseph Lotte, aki csak 1910-ben tért meg, később elmondta, hogy Charles *meztérésének éve 1908-ra tehető*: ekkor vallotta magát először katolikusnak. Péguy betegen feküdt, amikor meglátogatta. Beszélgetés közben hirtelen ágyában felülve könnyes szemmel kijelenti: „*Nem mondtam el neked mindent. Megtaláltam hitemet: katolikus vagyok.*”

Raïssa Maritain könyvében¹³ beszámol barátjuk meztérése előtti családi nehézségeiről. A katolikus hitre való visszatérésekor Péguy-nek áldást kellett kérnie polgári házasságára, és meg kellett kereszteltetnie gyermekeit. Feleségét hitetlen édesanyja nevelte, ő sem volt megkeresztelve, sőt ebben az időben gyűlölte a katolicizmust. Férjének tehát meg kellett győznie őt. Házasságuk vallási szentesítését felesége akarata ellenére nem akarta kierőszakolni. Pedig csak ezek után járulhatott volna szentségekhez. Mindehhez még számos más probléma járult. Innen magyarázható hosszas halogatása. Azután kitört a világháború; a költő 1914 nyarán esett el a csatamezőn.

Egy évvel korábban Alain Fournier ezt írta a Claudel által meztérített Jacques Rivière-nek Péguy-ről: „Azt mondom, és tudom, hogy mit beszélek: Dosztojevskij óta nincs olyan ember, aki ennyire világosan Isten embere lenne.”

És Henri Bergson zsidó filozófus, aki elérkezett a katolikus egyház kapujáig, és akinek – spirituális filozófiája révén – fontos szerepe volt Péguy meztérésében, 1939-ben ezt írta róla: „Alakját olyan anyagból faragták, amiből Isten a hősöket és a szenteket formálja.”

Péguy 1913-ban, egy évvel halála előtt megírta *Ève (Éva)* című hatalmas poémáját, amely az üdvösségtörténet költői összefoglalása. „Ebben minden benne van”, jelentette ki maga a költő. Péguy-nek, a „Megttestesülés költőjének”, sikerült összhangba hoznia a természetet és a természetfelettit.

„Maga a természetfeletti is testi.

A kegyelem fája mélyen ver gyökeret

És gyökerét mélyen talajba ereszti

És így a faj fája ma is örök lett

Pierre Emmanuel, szintén konvertita francia költő, a következőket írta: „A teológia és a művészet remekműve; a legnagyobb alkotás, amit művész valaha is létrehozni merészelt a Nőről [a két Éváról] és az Egyházzal egyszerre. (...) *Évával* elkészült a szellemi katedrális, a francia költészet Chartres-ja.”

Befejezésül idézek még a költőnek a *Reménység misztériumáról* írt csodálatos költeménye egyik részletéből: *Az Éj (La Nuit)*.

A Teremtő mondja a megszemélyesített Éjnek:

---

¹³ I. m., 124.

„(...) Ó édes, ó nagy, ó szent, ó szép éjszaka,
talán a legszebb leányaim között,
nagypalástú, csillagos palástú éjszaka!
Emlékeztetsz arra a nagy csendre, amely majd eljön
az ember uralmának vége után,
midőn majd visszaveszem jogaromat.
És néha már előre erre gondolok,
mert az ember valóban nagy zajt csap.
De Éj, főleg arra az éjszakára emlékeztetsz.
És örökre emlékezni fogok rá.
Ütött a kilenc óra.
Ez népem, Izrael országában történt.
Minden beteljesedett.
Ne beszéljünk erről.
Ez fájdalmat okoz nekem.
Fiamnak ez a hallatlan leereszkedése
az emberek közé, az emberekhez.
Azért amit vele tettek.
(...)
Minden beteljesedett.
Ez a hihetetlen kaland
mely által nekem, Istennek
örökkévalóságom idejére
meg vannak kötözve karjaim
E kaland által Fiam megkötözte karjaimat.
Örökre megkötözte igazságosságom karjait
és örökre feloldotta irgalmasságom karjait...
(...)
És akkor, ó Éj, eljöttél
és egy nagy lepellel beborítottad
a századost és római embereit,
a Szüzet és a szent asszonyokat,
és ezt a hegyet és ezt a völgyet
amelyre leszállt az este
és népemet, Izraelt és a bűnösöket
és velük együtt Őt,
aki meghalt és halott volt értük.
És Arimateai József embereit,
akik már közeledtek hozva a fehér leplet...”

Ugrás az elejére

Charles du Bos (1882–1939) író megtérése

„Ötvenhat éves korában halt meg, nem egészen húszesztendősi írói pályája derekán, s már ez a kései kezdet és ez a hirtelen vég is valami nyugtalan, töredékes, szinte tragikus fejlődést sejtet. Fiatalkorát, mikor még nem írt, a gondtalan jómód jellemzi, férfikorát, mióta írni kezdett, a gondok, a betegség és a megtérés. (...) Naplójában, amely 1908-tól 1928-ig tart, évről évre sűrűbben jelentkeznek a megtéréshez vezető nyomok...” – olvassuk a francia irodalom kiváló tolmácsolója, Gyergyay Albert esszéjében, amely az író halálának évében született.¹⁴

Mint általában sorozatomban, most sem Charles du Bos egész életművét mutatom be, hanem *megtérése*-nek főbb mozzanataira irányítom a figyelmet.

Párizsban született 1882-ben, jómódú családban. Apja lengyel nő fia volt, s angol kisasszonyt vett feleségül. Charles több nyelvet megtanult, s keresztény nevelésben részesült. Szenvedélyesen szerette és tanulmányozta a festészetet, az irodalmat és a zenét. Már katonai szolgálata előtt megismerkedett az olaszokkal, Velence elbűvölte. Hála az angol nagyapának, dolgozhatott az oxfordi egyetemen és bejuthatott Anglia irodalmár köreibé. Katonai szolgálata után hosszú ideig Berlinben tartózkodott, kapcsolatba került a német gondolkodás legjobbjával; elzarándokolt Bayreuthba, ahol élvezte Wagner zenéjét. Mikor visszatért Párizsba, folyékonyan beszélt angolul, németül és olaszul. Ifjúkorában hű maradt gyermekkori vallásos szokásaihoz, eljárt a szentmisére.

1907-ben feleségül veszi Juliette Siry-t, egyik barátja, katonasági bajtársa nővérét. Boldog házasságban élnek Zézette-tel, vagy egyszerűen Z-vel. 1908-ban kezdi írni *Naplóját*, és pedig Mugnier atya tanácsára, akinek nagy része volt abban, hogy a századelőn annyi értelmiségi, író visszatér Istenhez. Charles is neki köszönheti, hogy kapcsolatban maradt Istennel a világháború alatt is. Nem hívják be katonai szolgálatra súlyos reumája miatt, de a menekülteket gondozza. Sokat szenved. Testvére a fronton esik el. 1918-ban pedig meghal édesanyja. A következő évben viszont nagy öröm éri: megszületik kislányuk, Primerose.

Charles azonban csakhamar eltávolodik Istentől; úgy tűnik, a hitetlen André Gide és más hitetlen barátok befolyására. Naplói jelzik, mely írókat és gondolkodókat olvas. Csak művészi és irodalmi törekvései vannak, 1922-től 1926-ig mélyreható tanulmányokat közöl a világirodalom nagyjairól. Mindezekből hiányzik az Isten. 1922-től hívást hall, hogy kövesse a jeles konvertiták példáját. De egyelőre lehetetlennek tartja, hogy teljesen elfogadja a kereszténységet. Bosszantja feleségének – „akit az ima mindig a magasba emel” – állhatatos val-

¹⁴ *Kortársak*, Budapest, 1965, 380, 383.

lásossága. Egy fájdalmas esemény azonban változást hoz istenkeresésében: a megtért Jacques Rivière halála 1925. február 14-én. (Sorozatomban szólok a Jacques Rivière megtérése körüli „vallásháborúról”, amely a hitetlen André Gide és a konvertiták között zajlott.) Charles du Bos fontolgatja az Istenhez való végleges visszatérés lehetőségét. *Fokozatosan érlelődik elhatározása, amely 1927-ben megtörténik.*

Sokat vívódik, szentek életét olvassa. Szenved a rendellenességtől, amely őt „egyszerre a legvallásosabb és leghitetlenebb emberré” teszi – amint naplójegyzeteiben olvassuk. Amikor azt mondja: „Hiszek Istenben”, és érzi magában Istent, még habozik, aggályai vannak, hogy talán illúzió áldozata. Vajon akkor is ezt mondaná, ha nem érezné jelenlétét?

Sokat hallott már a megtért Altermann atyáról, aki a konvertiták lelki atyja lett. A zsidó származású Jean-Pierre Altermann (1892–1959) 1919-ben tért meg, pap lett, a Maritain házaspár köréhez tartozott. Charles du Bos Isabelle Rivière kezdeményezésére kapcsolatba lépett Altermann atyával, és a vele való beszélgetések meghatározók lettek megtérésében.

Mielőtt teljesen csatlakozna a katolicizmushoz, újra rátér a „templomok útjára”. Elmegy a szentmisére. Tanulmányozza a Bibliát, az Evangéliumokat, beszél rólok Altermann atyával, akinek 1927. július 28-án azt ígéri, hogy másnap este meglátogatja. Csak későbbi naplójegyzetéből lehet következtetni arra, mi ment végbe a lelkében. November végén már gyakorolja vallását: „nyugalom, intenzív, de áhítatos és derűs gondolkodás. Ma reggel szentmise 8 órakor és szentáldozás a Monsieur utcai bencés apácák templomában. Mint minden reggel kedd óta, az édes könnyek özöne; a szentáldozás után (...) tele voltam erővel; egész lényem egynek érezte magát Jézussal; erőlködés és igyekezet nélkül működött a kegyelem...”

Ezután már nyíltan hangoztatja megtérését. Rendszeresen folytatja beszélgetéseit Altermann atyával, aki mindig megnyugtatja örökké nyugtalan lelkét. 1935. október 27-én ezt jegyzi fel: „*Ó, mától kezdve a Kegyelem támogatásával hagyom – többé soha vissza nem fordulva –, hogy Krisztus uralkodjék életemben és életemen!*”

Ugrás az elejére

Francis Jammes (1868–1938) költő megtérése

Francis Jammes egész életét Dél-Franciaországban, a Pireneusok tövében, Orthezben, majd Hasparrenben töltötte. A szimbolizmus utolsó képviselője volt. Egyszerűsége, naivsága feltűnést keltett az irodalomban: a mindennapok egyszerű örömeit énekelte, a szelíd állatokat és a virágzó mezőket. Paul Claudel befolyására 1905-ben tért katolikus hitre, de vallásos ihlete sem változtatott lírai stílusán.

„(...) Istenem, ím az élet most újra kezdi szépen,
mint tegnap s azelőtt s annyiszor már.

*Mint ez a pilleraj, mint ezek a munkások,
és mint ez a napot habzsoló víg tücsök,
vagy a rigó a lomb fekete hűvösében,
hadd folytassam, Uram, én is életemet,
olyan egyszerűen, ahogyan csak lehet.”*

(Imádság egyszerűségért, Rónay György fordítása)

1868-ban született katolikus családban. Édesapja adóhivatali tisztviselő volt. Francis gyermekkorában nincs semmi említésre méltó, jámbor gyermek volt, boldogan időzött a templomban. Bordeaux-ban 1887-ben befejezi a gimnáziumot. Ezekben az években születnek első versei. Elküldi őket Pierre Lotinak és André Gide-nek. Serdülőkorában már nem gyakorolja vallását. Bár katolikus hitét nem őrzi meg, mindig él benne a vallásos érzés és a homályos hit Istenben, a földi szépségek teremtőjében. Orthezben adja ki első verseit. Érzéki költő. Önmagát jellemezve írja: „*a pogány és katolikus faun.*” 1895-től tíz éven át – részben Gide égisze alatt – költészetében az érzékiséget a vallásossággal vegyíti. Ebben az időben megismerkedik egy szép, robusztus zsidó lánnyal, „*egy vadóccal, aki csípős, akár a bors*”. Francis a „Mamore” („Szerelmem”) nevet adja neki, ő köti le minden gondolatát, érzelmét. Édesanyjának egy idő után sikerül meggyőznie fiát, hogy szakítson a lánnyal, akit nem vehet feleségül. 1998-ban szakítanak, de Francis nem felejtí szerelmét, elégiáit „Mamore” emléke sugallja:

„Midőn szívem kihűl, csak szánakozzatok.
Eltűnik, mint a pisztráng a kéklő vizesésben,
eltűnik, mint az égen villanó csillagok,
s miként az esti lonc illata oly szelíden.”

Első nagy könyve, *A hajnali Angelustól az esti Angelusig*, 1898-ban már hitvallásnak is beillő előszóval jelenik meg: „*Istenem, Te kiszólitottál az emberek közül. Íme, itt vagyok. Szenvedek és szeretek. Azon a hangon szóltam, amelyet Tő-*

led kaptam. Azokat a szavakat irtam le, melyeket Te tanítottál meg anyámnak és apámnak, s melyeket ők továbbadtak nekem. Úgy járom az utat, mint egy fejét lehorgasztó teherhordó számára, amelyet a gyermekek kicsúfolnak. Oda megyek, ahova akarod és amikor akarod. Az Angelus zeng.”

Jammes már az Egyház küszöbén van, de ekkor még nem tudja, hová kell mennie Isten akaratából. Később emlékirataiban megvallja: „Isten türelmes volt hozzám. Azt akarta, hogy egy napon visszatérjek Hozzá, még a képtelen vakmerőségemből fakadó megaláztatások árán is.”

A kankalinok gyásza című kötetének 1898 és 1900 között írt versei különös, melodikus formában hirdetik a szeretetet és a hitre való törekvést. De kísérti a „Dél démona”, még nem él hite szerint. Új szerelem keríti hatalmába. Francis feleségül akarja venni a nőt, de szülei nem egyeznek bele. Sötétség borul rá, „ez a nyugtalan, kábult állapot, ez az undorodás az élettől szinte elviselhetetlen volt” – írta egyik barátjának.

Jammes ekkor a korábban megtért katolikus költőhöz, Paul Claudelhez, régi barátjához fordul, akivel levélkapcsolatban áll; elpanaszolja neki szenvedését. Megható a másodszor is megtérő Claudel¹⁵ válasza, akiben még küzd a pogány és a katolikus; így vall magáról: „*Kedves Barátom, megkaptam levelét, amely – bevallom – szinte ugyanannyi csodálkozást váltott ki bennem, mint örömet. Önt boldog embernek hittem, aki arra teremtett, hogy örüljön a szép és jó dolgoknak, s aki nemigen fáradozik azon, hogy keresgélje a Hortus conclusus [zárt kert] kulcsait. (...) Az egyetlen emberhez méltó magatartás, ha kiállunk e bűnös világ elé, és hősiesen, rendíthetetlenül, mint az öreg Jób – bizonygatjuk, hogy van számonkérés. (...) Hogy nem úgy szólok Önhöz, kedves Barátom, mint egy szent, és nem mondok súlyos, szent vigasztaló szavakat? Csak egy bűnös vagyok és nevetséges író. De legalább hitem olyan mély, amilyen teljes a bizonyosságom. Ölelem.*”

Claudel levele mélyen meghatotta Francis Jammes-ot.

Később elbeszélve megtérése történetét, visszautalt rá: „*Egy napon ágyamon feküdtem, összetört testtel és lélekkel, megaláztam, elcsigázott idegekkel. Amikor magamhoz tértem ebből a húsz percig tartó teljes kimerültségből, könnyek között jelentettem ki: – Kell, hogy ez legyen, különben nincs semmi. »Ez« – de mi? A római katolikus apostoli Egyház, amelyre kezdett engem tanítani – noha tengerek választanak el egymástól bennünket – második őrangyalom, Paul Claudel. Felkeltem, hogy elmenjek ezen a vasárnapon végigsírni a bordeaux-i székesegyház miséjét. Lényem mélyén az öröm kezdett kibontakozni. Lehetséges lenne, hogy az embert egy ilyen öröm vegye hatalmába? A pogány, aki voltam, első ízben érezte át – hogy is mondjam? – a mozgást, amelyet Isten indított el szakadékom mélyén. Elsősorban Önnek vagyok hálás ezért, atyai barátom!*”

1904 végén Jammes elkíséri anyját Lourdes-ba. Majd Claudel is a Pirenesokba érkezik fürdőkúrára. Nem találja Jammes-ot Orthezben. Csalódott levelet ír neki,

---

¹⁵ Lásd e kötetben Claudel megtéréseiről írt esszémet.

mire Jammes hazasiet. Claudel tanácsára Jób könyvéről elmélkedik, megszületik elhatározása. Meggyónik és áldozik *1905. július 7-én*. Majd Claudellel együtt elzarándokol Lourdes-ba. Követik az Oltáriszentséggel végzett körmenetet; a sok egyszerű, szenvedő, imádkozó ember hite megrendíti. Ekkor megszületik Jammes *katolikus* költészetének első verse: *Levelekbe öltözött templom*. Claudel jelenlétében felolvassa barátainak:

*„Megérti látván faragatlan arcukat
s földes kezükben forgatni az olvasót,
mért ily szegény, egyszerű hitbe látogat
az Isten, hogy jászolban lakjon ott.”*

1906 elején, Franciaországból való elutazása előtt Claudel ezt írja Jammes-nak: *„Isten kegyelmére bízom Önt, Ő majd megadja Önnek a megérdemelt emberi boldogságot.”*

1907. július 14-én mosolyog Jammes-ra ez a megérdemelt boldogság egy levél alakjában: egyik ismeretlen rajongója, Ginette Goedorp e levélében beszámol rokonszenvéről és csodálatáról. Elkezdődik levelezésük. Jammes Lourdes-ban találkozik jövendőbelijével, és 1907. október 8-án házasságot kötnek. Megszületik Bernadette kislányuk. Jammes az újszülöttnek egy könyvet szentel: versekben megénekelt hálaáldozatot.

Ezután ontja a katolikus hit által ihletett költeményeit. Kritikusai szerint megtérése után költészete „kizárólag katolikus léggözt áraszt”.

A Hasparrenben élő, ötvenéves Jammes már szakállas pátriárka. Megszületik hetedik, legkisebb gyermeke, Françoise. Az idős költő betegeskedik. Françoise zárdába vonul és 1938-ban Afrikába misszióba készül. Édesapja ezt táviratozza neki: *„Szeretettel indítlak útra a homoksivatagba, legdrágább gyümölcsöm.”*

1938. Mindenszentek napján halt meg a Francis Jammes, a hasparreni pátriárka. Egyik négyesorában így könyörgött a szép halálért:

*„Add meg, Uram, halálom legyen majd tiszta, szép,
gyermekeim keze simuljon a kezembe,
béke és nyugalom boruljon a szívemre,
ahogy egy parasztról La Fontaine mesélte rég.”*

Ugrás az elejére

*Istenkereső író – Gide és Claudel vonzásában
Jacques Rivière (1886–1925) megtérése*

Jacques Rivière. 1922. Coll. Alain Rivière

Az ágostoni nyugtalanság hajtotta a fiatal franciát, Jacques Rivière-t az igazságkeresésben. Erre utalt barátja, Henri Alain-Fournier egyik hozzá intézett levelében: „Örök nyugtalanság lakozik benned, a vágy az igazság iránt.” Ekkor még csak húszévesek voltak. *1913-ban tértek meg mindketten*, hosszú keresés és vívódás után.¹⁶

Egy hosszabb tanulmányomban – a konvertita Németh Andorral, József Attila barátjával dialogizálva – bemutattam a fiatal Rivière vívódását a hedonizmusra kísértő André Gide és a megtért diplomata, Paul Claudel térítő igyekezete között.¹⁷ Jacques Gide-del személyes érintkezésben állt, Claudellel viszont főleg

levelezés révén maradt kapcsolatban még megtérése után is. Németh Andor tanulmánytöredékében – teljes levelezésüket nem ismerve – nem vehette figyelembe 1913–1924 közötti kapcsolatukat.

Jóllehet Németh Andor eltúlozza a gide-i hatást, többször jól jellemzi Rivière vívódását – véleményem szerint azonban minimalizálja Claudel befolyását. A megtéréshez közel álló Rivière 1913-ban szentimentális (szerelmi) epizódon esik át, ami igen megzavarja. Erről beszámol Claudelnek, aki – kérésére – egy megértő papot ajánl neki: Fontaine abbét. 1913 májusában felkeresi; elbeszélgetnek a hitről, Rivière lelki problémáiról. Claudel 1913. május 29-i fontos levelében (most először!) halványan utal saját lelki drámájára, szerelmi viszonyára, amelyet a *Partage de midi (Déli osztózás)* című drámájában örökített meg. Így megértő tud lenni Rivière-vel is. Bizonyára önmagára is gondol, amikor ezt írja: „Az emberi szerelem csak akkor szép, ha nem kíséri kielégülés. Ami pedig a kielégített szerelem gyönyöreit illeti, ezeket egyetlen író sem festette le, mert ezek nem léteznek: az a paradicsom, amely egy nő teljes birtoklásában és e test és e lélek végső célnak tartásában állna, az én szememben valójában maga a pokol. – Nem beszélek a hitvesi szerelemről, amely végtelenül szebb és mélyebb...” (Egyébként Rivière futó szerelme ihlette *Aimée* című regényét, amely 1922-ben jelent meg.)

Visszatérve 1913-ra: Rivière elment Fontaine abbéhoz (május 8-án), hosszan beszélgettek a saját hitről szóló esszéről, a katolicizmusról. Fontaine abbé közölte Claudellel, hogy Rivière meggyónt nála. Felesége, Isabelle szerint Jacques is írt Claudelnek arról, hogy áldozott a karácsonyi misén.

¹⁶ Lásd Szabó Ferenc SJ, *Paul Claudel és konvertita barátai*, 98–100. Vö. még Lelotte, *A XX. század konvertitái I*, Ecclesia, Budapest, 1986, 179–194.; F. Gugelot, *La conversion des intellectuels au catholicisme en France (1885–1935)*, 103–115.

¹⁷ Szabó Ferenc SJ, *Paul Claudel és konvertita barátai*, 89kk.

Isabelle férjéről írt vallomásában megmutatja, hogy Jacques, a Claudellel folytatott párbeszédén kívül – Gide ellenhatásaként – élvezhette a *Nouvelle Revue Française*-nél Istent őszintén kereső, megtért barátai – többek között Jacques Copeau, Charles du Bos és Gabriel Marcel – támogatását. (Jacques 1911-ben titkári állást kapott az 1909-ben alapított rangos folyóiratnál.) Tegyük hozzá, Claudel tanácsára kapcsolatba került a megtért Maritain házaspár meudoni körével is: számos konvertitával – írókkal, művészekkel, filozófusokkal. Erről számol be fentebb idézett könyvében Raïssa Maritain.¹⁸

Jacques-ot 1914-ben behívják katonának, és fogságba esik. Itt Isten kezében érzi magát. Hite elmélyül. Ezt írja Claudelnek: „A fogságban és a szenvedésben, a hosszú elzártságban, az Istennel való komoly közösségben a lélek gyógyulása. Sokkal inkább sebészkeséssel, mint orvosságokkal. A kényszerűség, a súlyos teher hordozásának, a megtisztulásnak és a lenyesegetésnek korszakában.” A fogolytáborban találkozik a személyes Istennel. Bajtársainak is hitelményéről beszél.

Amikor Isabelle, Jacques Rivière özvegye, férje halála után *À la trace de Dieu (Isten nyomdokain)* címmel kiadja jegyzeteit, határozottan állítja, hogy férje keresztényként halt meg 1925-ben. A katolikus titkár Jacques Rivière halála krízist idéz elő a NRF körében.¹⁹ A megtértek és a Gide-pártiak vitája fokozódik. Valóságos „vallásháború” tör ki. Az özvegy nyílt levelet intéz a NRF-hoz hangsúlyozva: fontosnak tartotta e kiadatlan jegyzetek közzétételét, mert rávilágítanak „Jacques lelke rejtett, állandó igazságára”. Isabelle kérésére Paul Claudel írta az előszót az *À la trace de Dieu* című könyvhöz: az apologéta mintegy modellként mutatja be a megtérőt: „Egy nagy könyv, hosszú jótéteményt ígér; megindultan olvastam, elsőnek tartom kezemben, és ajánlom ezt a forrást.”²⁰

1926-ban Isabelle közzéteszi férje és Claudel levelezését, de nem a NRF-nél, hanem a Plonnál, a Mauriac által szerkesztett *Roseau d’Or* sorozatban – a szakítás végleges lesz. Később, 1985-ben F. Mauriac *Emlékirataiban*²¹ így emlékezett vissza: „neki nem kis szerepe volt ebben a lelki harcban, ebben a vallásháborúban, amelyet annak idején a megtérések váltottak ki: Dupouy, Jammes, Ghéon, Copeau, Du Bos konverziója, és a hívők számára akkoriban André Gide üdve forgott kockán. (...) Ez a háború Jacques Rivière halála körül volt a leghevesebb és amikor Du Bos odavetette Gide ellen *Labyrinthe à claire-voie* című bombáját.”

Amikor Gide és barátai elutasították, hogy Jacques Rivière-t katolikusnak tartásák, ez visszahatást váltott ki a konvertitáknál. Például Copeau támadja a démoni Gide-et, aki a megtértek irodalmi alkotásait lebecsüli, hiszen „nincs művészi

¹⁸ Raïssa Maritain, *Nagy barátságok*, 253.

¹⁹ Vö. F. Gugelot, *La conversion des intellectuels au catholicisme en France (1885–1935)*, 107kk.

²⁰ Henri Massis egy cikkében ezt hangsúlyozta: „[Rivière] valamiképpen elfojtotta, elnyomta mély vallásos igényét, természetét, amely a bizonyosságra, a hitre sóvárgott. (...) Csak a halál közeledtével oldódtak fel kötelékei, és tárult fel igazi drámája.” Idézi F. Gugelot, i. m., 108.

²¹ *Mémoires intérieurs*, Flammarion, Paris, 1985, 177–178.

alkotás a démonnal való együttműködés nélkül”. Gide-et mélyen megsebezte, hogy barátai sorra elhagyták, amikor megtértek. Copeau például Gide afrikai utazása alatt tért meg a katolicizmushoz. Gide és konvertita barátai között az író egyre nyilvánvalóbb homoszexualitása lett a választóvonal.²²

Ugrás az elejére

---

²² Vö. Szabó Ferenc SJ, *Paul Claudel és konvertita barátai*, 86–87.

Manapság a terjedő feminizmus, a házasság és családellenes irányzatok korában, a konvertita Sigrid Undset norvég regényíró élete, küzdelmes sorsa a női hivatás, az anyaság példaképe lehet. Sigrid Undset kezdetben a tisztviselő érdektelen életét folytatta, úgy gondolta, élete házasság és család nélkül is teljessé válhat. Később mégis férjhez ment egy elvált férfihoz, gyermekei születtek, de házasságuk felbomlott.

Röviden vázolom életútját, és főleg megtérése történetére, indítékaira világítok rá. Sigrid Undset, bár később kiváló norvég állampolgár lett, nem Norvégiában, hanem Dániában született 1883-ban. Édesanyja – egy dán jogtudós leánya – eredetileg evangélikus volt,

de gyermekeit minden vallási befolyástól mentesen nevelte. Édesapja norvég parasztcsaládból származó történész, vallásos neveltetése ellenére hitetlen volt. Sigrid alig tizenegy esztendősen, amikor édesapja meghalt. Regényeiben később megírta a férjüket elveszített anyák és apátlan árvák drámai sorsát. A fiatal lány részt vett az egyházközségi bérmálási előkészületen, de nem tetszett neki a lelkes felfogása, általában nevelői nézetei a kereszténységről, Jézus Krisztusról, akiben már csak tökéletes embert láttak, de istenségét tagadták.

A fiatal Sigrid mást vallott, bár még nem az Egyház teljes hitét: „Anélkül, hogy bármiféle bizonyítékot kerestem volna, bebizonyítottam tekintetem, hogy a történeti Jézus vallási lángelme volt, akit belső megérzései több fokozaton át elvezettek az emberek közötti Isten eszméjéhez... De nem gondoltam rá, hogy bármi jelentősége lehetne számomra annak, miszerint egy fiatal zsidó tizenkilenc évszázaddal ezelőtt a bűnök bocsánatát hirdette meg az embereknek, amikor azt mondta: »Ki vádolhat engem bűnnel közületek?«...”

Sigrid Undset időközben titkárnői szolgálatba lépett, mint lánynak semmi kilátása nem volt az érvényesülésre, ezért az írásba menekült. Elbűvölte az angol irodalom. Majd a franciák felé fordult, minthogy franciául kitűnően beszélő édesanyja korábban már megszerettette vele a francia kultúrát. A liberális feminista mozgalmak kezdeti időszakára volt ez. *Martha Oulie* című regénye hősnője kizárólag a szerelemnek él, és tudatosan válik hűtlenné. Hamarosan megjelenik *A boldog kor* című regénye. Felmondja titkárnői állását és utazgatni kezd. Rövid időt tölt Németországban, majd Róma felé veszi útját. Itt ismerkedik meg későbbi férjével, Svarstad festőművésszel.

Római élményei jelennek meg *Jenny* című regényében. A protestáns hősnő így vall a katolikus egyházról: „Sohasem vontam kétségbe, hogy a katolikus egyház azonos a Krisztus alapította Egyházzal. A katolikus egyház tekintélyének kérdése számomra egyes egyedül Krisztus tekintélyének kérdése volt. A reformáció történetét mindig a kereszténység elleni lázadásnak tekintettem még ott is, ahol

ezt a mozgalmat a jámbor szándékú, jóakarató hívők és keresztények indították el...”

A *Jenny* megjelenése után Sigrid Undset polgári házasságot köt Antwerpenben Svarstad festőművésszel, aki elvált férfi, s első házasságából három gyermeke született. Sigrid újra Angliába, majd Rómába utazik. Itt születik meg első gyermeke: a kislány beteges, és rövidesen meghal. A gyermek elvesztése az író nő legsúlyosabb keresztje, ugyanakkor felszabadítja érzelemlátékában a rejtett gyengédséget és szeretetet is. Az anyaság élménye kiteljesíti egyéniségét. Ragyogó lapokat ír a női hivatásról, megbotránkoztatva a skandináv feministákat. Sigrid Undset az Oslo melletti Skiben teremtett otthon családjának. 1914-ben megjelent *Tavaszi* című regénye himnusz az otthonról.

Az első világháború alatt tanulmányozza az egyház történetét. Mint tudós édesapja, nagyon igényes, alapos a kutatásban, ellene szegül a divatos ideológiáknak. Anélkül, hogy szemet hunyna a katolikus egyház történetének szégyenfoltjai felett, egyre inkább vonzódik a katolicizmus értékeihez. A kegyelem működése lassan kiteljesedik ebben az igazságot őszintén kereső lélekben. Sigrid Undset megbizonyosodott arról, hogy egyedül Krisztus igazsága szabadít föl bennünket. Egy katolikus pap készítette elő az áttérésre. 1924. november 1-jén, *Mindenszentek ünnepén fogadta be hívei közé a katolikus egyház*. Ezt vallotta: „Mivel hiszek Jézus Krisztus istenségében, aki mindnyájunkat teremtett, hiszem, hogy egyházát olyannak alapította, amilyenre nekünk, embereknek szükségünk van.” A következő évben visszatért Olaszországba, a húsvéti ünnepeket Rómában élte át, megtapasztalta az egyház egyetemességét, a szentek közösségének nagyszerűségét.

Nem folytatom az író nő küzdelmekkel teli életének további alakulását. Mivel férje első felesége még élt, vele nem köthetett katolikus házasságot. Különváltan éltek. Sigrid Undset megírta legnagyobb regényeit: a *Christine Lavransdatter triptichonját* és a négykötetes *Olaf Audunssent*. Mindkét regény egyénien jellemzett, látszólag a középkorban élő szereplői a modern életérzést és problémákat hordozzák. Sigrid Undset regényírói munkásságáért 1929-ben megkapta az irodalmi Nobel-díjat. A díj hatalmas összegét nagylelkű adományokra fordította. A második világháború alatt mindkét fiát behívták katonának. Anders elesett egy ütközetben. A németek közeledtével Svédországba, majd 1940 nyarán Hans fiával Moszkvába, majd onnan Japánon keresztül San Franciscóba repült, később pedig New Yorkba. A háború végén tért haza Norvégiába. 1949. június 10-én temették el fia és kislánya mellé.

Ugrás az elejére

Johannes Jörgensen dán író megtérése a XIX. század végén Európa-szerte nagy feltűnést keltett. Az anarchista és istentagadó dán lutheránus regényíró a kereszténység pusztulását és a pogány életkultusz feltámadását várta honfitársa, Georg Brandes és a svéd August Strindberg, valamint a francia Taine és Renan szellemiségét vallva. Tudatos forradalmár volt, a szabadság hirdetője.

De néha szorongató érzések keltek fiatal lelkében. Kezdetben a teozófia vonzotta, de e „titkos tudás” nem elégítette ki. „Egy borongós januári délutánon a fiú a hideg szobában ült, és kétségbeesett levertség lett úrrá

rajta, nem volt benne más, csak a létezés tudata és ez félelemmel töltötte el; nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy nincs más lét, csak ez (...). Ez volt hát minden. Nem volt másik világ, mint ahogy másik Isten sem volt (...). Fölötte, önmagán kívül senki, csak az üres, hideg és feneketlen semmi. A gondolat teljes súlyával nehezedett rá...” Anarchistaként arról álmodozott, hogy lerombolja az egész társadalmat, mint istentagadó elvetette az erkölcsi törvényeket.

A fiatalember egy dán újságnál kapott állást. Megnősült, és egyelőre boldognak tűnt. Jörgensen hallott a híres megtérésekről; olvasta Huysmanst, Barbey d’Aurevillyt, Maeterlincket. Erős hatást tettek rá Ernest Hello breton gondolkodó pszichológiai elemzései. Megtéréseiben nagy szerepet játszott két konvertita: a zsidó származású dán Morgens Ballin és Willibrord Verkade holland festő, a későbbi bencés szerzetes. Ez utóbbi meghívta a beuroni bencés apátságba. Tovább vergődött „az érzéki élvezetek sötétségei közepette”. Elmenekült; Németországban, Svájcban bolyongott.

Luzernben olyasmi történt vele, ami mintegy gondviselészerű felelet volt menekülésére a beuroni apátságból. Amikor Pilátus-hegy gerincén vihar kapta el, betért egy templomba. Így emlékezett vissza az eseményre: „A pap fölvette az oltárról a szentségtartót, fölemelte, és megáldotta a térdeplő tömeget. Én is leterdeltem a sokaság közepén, mintha valami ellenállhatatlan hatalom kényszerített volna rá, s ebben a pillanatban, az egybegyültek és az imádság mélységes csendjében éreztem, hogy Valaki ott van mellettem... És ettől a luzerni estétől kezdve Krisztus tüze ott égett a szívemben. De a szívem nem akarta engedni, hogy ez a tűz feleméssze, hanem megpróbálta elfojtani, és lehetőleg kioltani ezt a lángot. (...) A szeretet lángja volt ez, és annak tárgya a Legfőbb Jó.” A benne élő pogány és panteista a luzerni hívás ellenére sem adta meg magát.

Egyik barátja meghívására Itáliába érkezett. Verkade irányításával a keresztény vallást tanulmányozta, olvasta az újszövetségi Szentírást. Lassan megértette, hogy Istenhez Jézus az út, és nincs más út rajta kívül. Morgens Ballin Assisibe hívta, hogy lakjon nála, egyen asztalánál. Jörgensen elfogadta a baráti meghí-

vást; három hónapos umbriai tartózkodása során Assisi Szentjének igézetébe került. Küzdött még az ellenvetésekkel, lázadozott a katolikus vallás által megkövetelt lemondás ellen. „Egész idő alatt állandó harc tombolt bennem, mintha két ellentétes arcvonalt küzdené egymással, szorosán a tájhoz tapadva: harc az új, még gyenge, gondolatilag rosszul kiegyensúlyozott érvék, az új fény, a paradicsom utáni törekvés, és a régi, berozsdásodott szükségérzet között: azt tenni, ami könnyű, magamat elhagyva engedni, hogy lefele csússzak és elmerüljek...”

Verkade Beuronból buzdította, emelje föl szívét, és hozzon áldozatot. Assisi-beli naplója utolsó oldalára ezt írta Jörgensen: „A saját személyem iránti, s a múltamhoz, korábbi meggyőződéseimhez kapcsolódó szeretetem akadályoz abban, hogy – szerzett tapasztalataim ellenére – katolikussá legyek; ezeket még mindig jótéteménynek tekintem az egész emberiség, és különösen a magam számára. Ez az önzés tévedése.”

Három hónap alatt Jörgensen kijárta Assisi iskoláját, a saját személye iránti szeretetet megsemmisítette a Poverello szeretetének szelleme.

1896. február 16-án vették föl a katolikus egyházba, az előző napon végzett életgyónás után. Naplójába ezt jegyezte be: „Az öröm érzése. A hit teljessége. Hosszú séta a napfényben.”

Dánia ünnepelt írója csakhamar világhírűvé lett. Összesen 72 kötetet írt, műveit számos nyelvre lefordították. Megtérése után állandóan a szentek között élt. Híressé lettek könyvei: trilógiája Assisi Szent Ferencről, *A ferences zarándoklatról* szóló munkája és *Útikönyve*, majd az Alverna hegyéről, továbbá Sienai Szent Katalinról írt művei, amelyekben a tudomány és a költészet egyesül.

1947. szeptember 6-án Assisiben Jörgensen 80. születésnapját ünnepelték. Felolvasták XII. Pius köszöntő táviratát, aki apostoli áldását küldte „az érdemes szerzőnek, aki Assisi szeráfi szentjének szolgálatába állította tehetségét és hitét”. Johannes Jörgensen egy dán kórházban 1956. május 29-én halt meg.

Ugrás az elejére

Clara Sheridan (1887–1969) megtérése Assisiben

A XX. század konvertitáinak nagy többsége férfi és főleg francia volt. Bár más nemzetiségű megtértek és nők is szerepelnek sorozatomban, megfigyelhető, hogy a francia konvertiták serege volt a legnépesebb. Néhány kevésbé ismert más nemzetiségű megtérőt is sorra veszünk. Most a férjezett angol asszony, Clara Sheridan megtérését mutatom be.

Angol nemesi család leányaként Dél-Írországból született 1887-ben. A család leghíresebb egyénisége Winston Churchill, az ő unokanővére volt Clara, a protestáns angol lány, aki a katolikus Írországból nevelkedett. Ebben az időben Írország elkeseredett küzdelmet folytatott függetlenségéért és vallásszabadságáért. Az első világháború előtti években Írországból ismeretlen volt a vallási tolerancia, még kevésbé az ökumenizmus, a protestáns és katolikus keresztények egységtörekvése.

Clara arisztokrata szülei francia nevelést akartak biztosítani lányuknak, akit 13 évesen párizsi nevelőintézetbe, a „Mária Mennybevitele” apácakollégiumába küldtek. A protestáns kislány kétszeresen is idegennek érezte magát. Az intézetben töltött három év alatt nem kapott igazi bevezetést a katolikus hitbe; bár a katolikus liturgia, az egyházi zene, az apácák kolostori élete elbűvölte. Mereven protestáns szüleinek az volt az elve: „Inkább semmi se legyen, semmint katolikus!” Elérkezett a házasság ideje. Clara vőlegénye pápaellenességéről volt híres. Eljegyzésükkor megegyezett vőlegényével, hogy évente néhány hetet egyedül tölthet Itáliában. Rómában a templomokat látogatta, mint a jámbor turisták. Különös áhítattal érzett Szűz Mária és Assisi Szent Ferenc iránt. Az ő közbenjárásuknak köszönhető későbbi megtérése, amely lassan ment végbe, nem hasonlított Saul damaszkuszi „pálfordulásához”.

Kilenc hónappal római zarándoklata után Clarának kislánya született, 1915-ben pedig kisfia. Éppen akkor, amikor a gyermek édesapja elesett a franciaországi csatamezőn. A következő huszonegy esztendőről az özvegy szinte semmit sem mond önéletrajzában. „Huszonegy éven át a fiamat bálványoztam, égen és földön mindennél jobban szerettem őt.” De a boldogság és öröm évei után jött a szenvedés. Imádott fia 1937-ben Észak-Afrikában meghalt. A fájdalom és a szenvedés közelebb vitték Clarát Istenhez, aki Assisi Szent Ferencet rendelte mellé pártfogóul.

Assisiben, Szent Ferenc és Szent Klára városában, *hatvanéves korában történt végleges megtérése, belépése a katolikus egyházba*. Először csak futó látogatást tett egy csoporttal Umbriában, egyedül imádkozott Szent Ferenc sírjánál. De a második világháború befejezése után visszatért azzal a szándékkal, hogyha eljut Assisibe, katolizál. 1947. augusztus 11-én, Szent Klára ünnepének előestéjén, Clara Sheridan részt vett az éjféltől misén a San Damianóban. Védőszentjének ünnepe meghozta vágyainak beteljesedését. Felkészítették a keresztségre és a bérmlásra. Éppen neve napján lépett a katolikus egyház tagjai közé. A szertar-

tásra abban a székesegyházban került sor, ahol Szent Ferencet és Szent Klárát megkeresztelték. Röviddel ezután Szent Ferenc sírjánál járult első szentáldozáshoz. Végre elérte célját, amely felé egész életén át tartott. Néhány napig – túlcserélő örömben – Assisiben a templomokban imádkozott, majd visszatért szülőföldjére, a katolikus Írországra.

Ahogy ő maga nevezte: „előre elrendelt élete” a katolikus világ két pólusa között teljesedett ki: az egyik Írország volt, Szent Patrik hazája, a másik Szent Ferenc és Szent Klára városa: Assisi. A két hely között megtett hosszú út előzte meg a katolikus egyházba való visszatérését.

Clara Sheridan önéletrajza végén ezt írta: „Assisi, a szent város, a keresztények Mekkája! Az ott élőknek csupán halvány fogalmuk lehet arról, mit jelent számmunkra ez az oázis, amikor hosszú, fárasztó utazás után odaérkezünk.” Clara Sheridant Írországtól, a „Mária Mennybevitele” kollégiumon át Assisiig, emberiségének minden árnyékával, habozásokkal és szenvedésekkel teletűzdelt életen át vezette Isten tervei szerint a teljesség felé.

Ugrás az elejére

Gilbert-Keith Chesterton (1874–1936) író útja a Semmi partjától a keresztény örömig

G.-K. Chesterton (1874–1936) angol író megtérése és áttérése az anglikánból a katolikus vallásra hosszú történet. A konvertita Chesterton a XX. század elején, már végleges, 1922-es megtérése előtt felhívta magára kortársai figyelmét szellemes, paradoxonokban bővelkedő könyveivel, regényeivel, novelláival, amelyekben bírálta kora, elsősorban Anglia társadalmát, és a katolicizmusnak, a „sötét középkor” értékeinek és a katolikus egyháznak védelmére kelt sajátos apológiájával.

Több művét, verseit Magyarországon is lefordították: *Orthodoxy* (1908), magyarul: *Igazságot!*; *Az ember, aki csütörtök volt* (1908); Brown atyáról szóló „detektívregényei” (1911–1921); *Az örökkévaló ember* című könyve pedig magyarul az *Igazságot!* cíművel együtt 1985-ben a Szent István Társulatnál jelent meg.

Chesterton 1874. május 29-én született. Igazi londoni volt. Ingatlanügynökséggel foglalkozó családjában az anglikán hit agnoszticizmussá hígult. Gilbert huszadik éve táján kemény válságon esett át, amely megtépázta agnoszticizmusát. Egyetemi hallgató társaival néha éjszakákon át világnézeti kérdésekről vitatkozik. Nihilizmus felé hajlik: a Semmi gondolata gyötöri (mint a század elején a fiatal Babitsot). De már a gyógyulás tünetei is jelentkeznek. Naplójában Jézus Krisztus vonzó személye iránti csodálatát jegyzi fel: „Századokkal ezelőtt élt egy ember Keleten. És én nem nézhetek egy juhót, egy fecskét, egy liliumot, egy búzaföldet, egy szőlőskertet, egy hegységet anélkül, hogy Órá ne gondolnék...” Befejezi tanulmányait. Nyugtalanúsága elvezeti a teozófusokhoz és a spiritisztákhoz, de lelke nem lel békére. Sorra jelennek meg irodalmi és filozófiai esszéi: az irodalomban uralkodó divatos pesszimizmus ellen harcol. A XX. század hajnalán már közismert író.

Eleinte csak neve kezdőbetűivel szignálja cikkeit, amelyekben élesen bírálja a Brit Birodalom imperializmusát, és a búr-barát párt híve lesz. *Eretnekek* című könyvében (1905) szembeszáll a „hamis prófétákkal”, írotársaival, Bernard Shaw-val, H. G. Wellsszel, Rudyard Kiplinggel, akik szerinte új vallásokat eszelnek ki, felsőbbrendű embereik és hiábavaló hiedelmeik ellentétei a keresztény világnézetnek. Majd 1908-ban kiadja *Orthodoxy* című munkáját a katolicizmus védelmében, amely egyben megtérését is illusztrálja. Chesterton maga mondja: a könyv valójában nem hitvédelmi értekezés, hanem „egyfajta hanyag önéletrajz”. „Nem akarok e könyvből szabályszerű keresztény apológiát csinálni, de bármikor szívesen nézek szembe a kereszténység ellenfeleivel.”²³

²³ *Orthodoxy*, Dodd, Mead & Co., New York, 1908, 147.

Amikor Nietzsche nihilizmusa és emberfeletti emberének morálja a divat, amikor Renan *Jézus élete* tagadja Jézus istenségét, és Tolsztoj újfajta vallást hirdet, amikor a modernista válság megtépázza a katolikus hitet, Chesterton megrostálja és elutasítja az új irányzatokat, amelyek a keresztény hitet és a katolikus egyházat támadják, megmutatja a keresztény hitvallásban a józan ész magvát, és sziporkázó dialektikával kimutatja az ellenérvek elégtelenségét. Elmélyülten tanulmányozza az Újszövetséget: csodálattal szemléli Jézus istenemberi alakját. Könyve végén a következőket olvassuk: „Az öröm, mely a pogány apró nyilvánossága volt, gigászi titka a kereszténynek. (...) Az óriás Alak, aki az Evangélium lapjait betölti, ebben a tekintetben is, mint minden másban, toronymagasan emelkedik minden gondolkodó fölé, aki valaha magát nagynak képzelte. Az Ő pátosza természetes volt, majdnem ötletszerű. A sztoikusok, a régiek és modernek egyaránt, azzal büszkélkedtek, hogy el tudják rejteni könnyeiket. Ő sohasem rejtette el. (...) Gögös »felsőbbrendű emberek« és császári diplomaták büszkék arra, hogy megfékezik haragjukat. Ő sohasem fékezte meg. Lelőkte a pénzváltók asztalait a Templom fölépcsőjén, és megkérdezte az embereket, miként akarnak megmenekülni a kárhozattól. Valamit mégis rejtegetett. (...) Volt valami, amit hirtelen csönddel vagy viharos elzárkózással eltakart. Volt valami, amit megmutatni még Istennek is túl nagy feladat volt, midőn közöttünk járt a földön, s én olykor úgy vélem – lelkének derűje volt az.”

Chesterton a XX. század elején ontja a könyveket: három, négy, sőt öt-hat jelenik meg évenként. Szimbolikus elképzelések, humoros ötletek keverednek bennük a szentség iránti érzéssel (*Az ember, aki csütörtök volt, A golyó és a kereszt*), rövid életrajzok írókról-költőkről (Charles Dickens, William Blake), esszék a világ helyzetéről (*Mi baj a világgal?*). Chesterton szerint ez a világ elveszítette jogát a létezésre, katasztrófák leselkednek rá. Az egyetlen orvosság a kereszténységhez való visszatérés.

A döntő lépésre, a katolikus egyházba való áttérésre 1922-ben kerül sor. Korábbi szellemi/lelki alakulását – saját eszmélődésén túl – befolyásolták döntő találkozások: Frances Blogg, lelkes katolikus angol nő, akit feleségül vett, Hilaire Belloc író barátsága és O'Connor atya lelki vezetése. 1919-ben Palesztinába, a Szentföldre látogatott, két barátja nyomdokait követve. Mire visszatér, elhatározza magát az áttérésre. Ez megtörténik 1922-ben, kis idő múlva felesége is követi példáját. Chesterton ettől kezdve boldogan vallja katolikus hitét. Pár év múlva (1925) *Az örök emberben* így vallott: amikor a megtért „bejutott az Egyházba, akkor fedezi fel, hogy az belülről sokkal hatalmasabb, mint kívülről. Ott van az óriási kupolák alatt, melyek nyitottak, mint a reneszánsz és egyetemesekek, mint a világ köztársasága. Akkor minden mai ember számára szokatlan értelemben ejtheti ki ezeket a régi, derűs szavakat: Romanus civis sum, római polgár vagyok, nem rabszolga...” Még jobban magasztalja az Egyházat *A katolikus Egyház és a megtérés* című rövid művében.

A szabadgondolkodás híveinek azt magyarázza: ez az Egyház, nemhogy elfojtana a szabad gondolkodást, inkább megtanítja az embert eszének helyes használata-

tára. Chesterton irodalmi korszakából még említésre méltó két középkori szent életrajza, vagy inkább rokonszenves portréja: Assisi Szent Ferencről és Aquinói Szent Tamásról szóló könyvei. Ez utóbbiról írta Etienne Gilson híres tomista filozófus: „Egész életemben tanulmányoztam Aquinói Szent Tamást, mégis képtelen lettem volna ilyen könyvet írni.”

Chesterton évek múltán elhízott kolosszussá lett. A mértéktelen munkától kimerülten, beteg szívvel 1936. június 14-én hirtelen, szenvedés nélkül halt meg.

Ugrás az elejére

Gertrud von Le Fort német író nő áttérése a protestáns egyházból a katolikusba manapság, az ökumenizmus korában meglepő tény. A híres író nő megérte a II. vatikáni zsinatot, a keresztény egységtörekvés kibontakozását, amikor a közös keresztiség alapvető tényét hangsúlyozták protestánsok és katolikusok. De a katolikus egyházba való visszatérése már az 1920-as évek derekán megtörtént, amikor a keresztény egységtörekvés inkább csak a kezdeti szakaszában járt.

Gertrud 1876. október 11-én a Ruhr-vidéki Vesztfáliában született hugenotta ősökre visszamenő nemesi (bárái) családban, amely hűséges volt protestáns hitéhez. 1908-tól Heidelbergben, Marburgban és Berlinben evangélikus teológiát, filozófiát és történelmet tanult. Nagy befolyást gyakorolt rá Ernst Troeltsch professzor vallásfilozófiája, aki előadásait 1925-ben *Glaubenslehre (Hittan)* címmel tette közzé. Az evangélikus professzor „új kereszténységről” álmodott: szeretne volna kibékíteni a katolikus modernizmus irányát a protestáns liberalizmussal. Jézus személyéhez, mint a vallás legmagasabb megtestesüléséhez kötődve, ez az új kereszténység megmaradna a belső élet forrásának és fenntartójának a keresztény erkölcs elveit.

Tanítványa, Gertrud von Le Fort azonban túlhalad professzora nézetén. A katolicizmus felé tájékozódik, kapcsolatba kerül a *Hochland* című katolikus folyóirat főszerkesztőjével, megtapasztalja az egyetemes szeretet távlatait. Egy évvel a protestáns *Hittan* megjelenése előtt közzéteszi *Himnuszok az Egyházhoz* című, már katolikus költeményeit, amelyek, Claudel hasonlata szerint, „elősietnek a látóhatár széléről, mint a hullámok, amelyeket az északi szél erőszakosan és méltósággal sodor felénk, egyiket a másik után”. Korábban Gertrud von Le Fortnak már több mint húsz verseskötete jelent meg. Most beilleszkedik a nagy katolikus hagyományba. A *Himnuszok*-ban már a német misztika és a katolikus egyetemesség szólal meg. Az Egyház ujjong az Úr magasztalásában, aki elárasztotta fényességével. Az Egyház úgy szól a liturgikus éven át, mint a lelkek vezetője és világossága egészen a világ végezetéig.

Gertrud tulajdonképpen katolizálása két évvel később, Rómában, 1926 húsvétján valósul meg. A katolikus Egyházban erős sziklát látott.

Miután katolikus lett, számos csodálatos prózai művel, regényekkel, novellákkal és esszékkal ajándékozott meg bennünket. A *Veronika kendője* (1928) igazi katolikus regény. Rómában játszódik, hősnője, a pogányságban nevelkedett Veronika végül keresztény lesz, teljes szívéből és lelkéből igent mond a Szeretetnek. Az északról származó Enzio, a rejtélyes pogány költő áll szemben a Veronikát nevelő, az antik Rómáért rajongó, szintén pogány nagyanya nemes alakjával. Az

íróny nyilván a maga megtérését is „beledolgozta” a regénybe. Érezzük szeretetét Róma iránt, amely már a *Himnuszok*-ban megszólalt: „ahol az ég és a föld érintkeznek, Jézus Krisztus Rómája, a legyőzhetetlen és valóban örök Róma” iránt.

Ugyancsak Rómában játszódik a XI. és a XII. században *A gettóból jött pápa* (1930) cselekménye. A zsidó eredetű Pier Leone bíboros felemelkedik egészen a pápai trónig, és küldetéséhez hűtlenül előidézi a nagy szkizmát. Bukása nem zsidó eredetének, hanem jellemének tulajdonítható. E regényben – a *Veronika kendőjétől* eltérően – már nem egyszerűen az idealizált katolikus egyház képe jelenik meg, hanem a középkor történelmében sodródó pápaság, földi gonoszságok és a hatalmasok cselszövéseinek céltáblája, egymással szembenálló felek támadásainak kitéve: a római nemesség, a zsidók és a németek, akik császáraikat követve átkelnek az Alpokon. *Az utolsó a vérpadon* (1931) című elbeszélése a francia forradalom, a terror idején játszódik. Feleleveníti a compiégne-i kármeliták tragikus végét, vértanúságát. Gertrud von Le Fortnak ez az elbeszélése sugallta a francia katolikus regényíró, Georges Bernanos *A kármeliták párbeszéde* című drámai művét. A német íróny több hőse nő: apácák, fiatal leányok. *Az örök nő* (1934) című művében nagy átéléssel, erőteljesen, de kellő finomsággal mutatja meg a nő szerepét a földi életben. Nagy tisztelettel ír a szűzről is, aki nem házasságra hivatott, hanem az emberi személyiség egészen bensőséges Isten-kapcsolatát példázza. Szűz Mária a példaképük, aki kimondta a teljes Igen-t Istennek, amikor elfogadta a neki szánt szerepet az üdvösségtörténetben. Az „Örök Női” lényege: a teljes önátadás a szeretetben. Gertrud von Le Fort a XX. századi nagy konvertiták koszorújába tartozik. Több neves katolikus íróval személyes kapcsolatban állt: Paul Claudel, Hermann Hesse, Reinhold Schneider. Jelentős szerepet játszott a két háború közötti német katolikus megújulásban. 1971. november 1-jén, Mindenszentek ünnepén költözött az örök hazába.

Ugrás az elejére

Giovanni Papini (1881–1956) vallomása Krisztusról

A XX. század első negyedében konvertiták: Krisztushoz megtért írók, művészek, filozófusok és más értelmiségiek sűrű csillagzata tűnt fel Európa egén, lelki horizontján. Igazában már a XIX. század második felében számos megtérőről hallhattak: a norvég Sigrid Undset, a dán Jörgensen, a francia Huysmans és a századforduló előtt Paul Claudel költő, később diplomata. A századelőn első sorban Párizsban szaporodik a megtérők száma; főleg Henri Bergson spirituális filozófiájának hatására térnek katolikus hitre: a költő Péguy és társai, a Maritain házaspár és baráti köre; Bergson hatása túllépte Franciaországot (gondoljunk csak a magyar Dienes Valériára). Még a Párizsban tartózkodó Ady Endrét is megérinti a „megtérések tornádója”, és sorra írja istenes verseit. Majd szerte Európában új csillagok tűnnek fel: az angol Chesterton, a német Gertrud von Le Fort és az olasz Giovanni Papini.

Az ateista és antiklerikális firenzei író, Giovanni Papini megtérése az első világháború után nagy feltűnést keltett. 1921-ben megjelent *Storia di Cristo* vagyis *Krisztus története* című könyvével világhírré tett szert. Csaknem valamennyi világnyelvre lefordították. Magyarra Révay József ültette át, és Fülep Lajos bevezetésével jelent meg 1925-ben.

Újra elkezdtem olvasni Papini vallomását, aki a megtértek hevével, tüzes szenvedéllyel ír Krisztusról, az Üdvözítőről. Erre az indított, hogy a svájci jezsuiták francia folyóirata, a *Chosir* legújabb számában megjelent egy cikk az olasz konvertitáról („Az erőszakosok ragadják el az eget”) Gérard Joulié írótól, miszerint 2010-ben újra közreadták francia fordításban a *Krisztus történetét*. Joulié szerint Giovanni Papini egy kicsit Léon Bloy-ra, valamint a költő Péguy-re emlékeztet. Csakugyan, mint a két francia konvertita, az olasz író is azt hangsúlyozta, hogy Jézus, a Szegény a szegényekért, elesettekért, elnyomottakért jött. Ő a Szabadító, mindenki Üdvözítője, akihez könyve végén így fohászkodott: „Szükségünk van Rád, csak Reád, senki másra. Csak Te, aki szeretsz minket, csak Te érezheted mindnyájunk iránt, akik szenvedünk, azt a szánalmat, amelyet mindegyikünk érez önmaga iránt. Csak Te magad érezheted, hogy milyen nagy, milyen mérhetetlenül nagy szükség van Rád ebben a világban, a világnak ebben az órájában. (...) Mindenkinek szüksége van Rád, azoknak is, akik nem tudják, azoknak még inkább, mint azoknak, akik tudják. Az éhes azt képzei, hogy kenyér után kell járnia, pedig Rád éhezik (...). Aki a szépséget keresi a világban, az tudtán kívül is Téged keres, Aki magad vagy a teljes-tökéletes szépség; aki gondolataiban az igazságot kergeti, akaratlanul is téged kíván, Aki az egyetlen megtudni érdemes igazság vagy; és aki a békéért töri magát, téged keres, az egyetlen békességet, amelyen a legzaklatottabb szívek is megnyugvást találhatnak. Téged

hívják őket, anélkül, hogy tudnák, hogy Téged hívják, és az ő kiáltásuk kimondhatatlanul fájdalmasabb, mint a miénk. (...)”

Mennyire időszerű a mai *globalizációs világválság* idején, a Mammont imádó Bankárok uralma alatt nyögő Európában a *Mammon* című fejezete! A világháború gyötrelmeire emlékező Papini szembeállítja az evangéliumi (lélekben) szegényeket „az anyag szerinti”, materialista gazdagokkal. „A Forum Pénzváltói, Jeruzsálem Pazarlói, Firenze és Frankfurt Bankárjai, London Lordjai, New York Milliárdosai” nem egyebek „sajnálatra méltó koldusoknál”, akik „fizetett szolgálai egy kegyetlen Úrnak, akik arra vannak kárhóztatva, hogy minden áldott nap meggyilkolják a tulajdon lelküket”.

A *Szerző az Olvasóhoz* című bevezetőjében Papini megmagyarázza szándékát, műve „irodalmi műfaját”. Nem „tudományos történelmi” munkát, exegetikai és teológiai művet akart írni, hanem egyszerű élménybeszámolót: olyan eleven könyvet, „amely elmélyedő élénkségével még jobban megeleveníti Krisztust, az örökké élőt, az élők szemében. Amely megérezteteti, hogy ő jelen van a jelenvalók között, örök jelenvalóságában.” Megpróbálta megközelíteni ezt az eszményt. A négy evangéliumra támaszkodott. Kevés más forrást használt. „Építő”, igaz könyvet akart írni, nem „szépirodalmi” művet vagy „tisztá költészetet” adni; „mert nagyobb gondja volt, legalább ezúttal, az igazság, mint a szépség”. „Költői hajlama talán segítségére volt abban, hogy aktuálisabbá s bizonyos mértékig frissebbé tegye a régi dolgok felelevenítését, amelyek mintha megkövesedtek volna a megszentelt képzetek titokzatosságában.”

A *Krisztus története* magyar fordításának értő bevezető tanulmányában Fülep Lajos, miután megmagyarázta, miért nem Jézus *életét*, hanem Krisztus *történetét* írta meg Papini, ezeket jegyzi meg: „Annak a történetében, ki ennyire *sub specie aeternitatis* [az örökkévalóság égisze alatt] áll az emberek szeme előtt s él lelkükben, már nem olyan fontos a kronológia – s ezért lehet megírni az ő történetét az evangéliumok hézagos kronológiája alapján is, sőt, az evangéliumok alapján már csak az övét lehet. Mert *Krisztus* történetében maga az alak a fontos, az, hogy milyennek, minek látjuk, tapasztaljuk őt – az ő története az ő alakjának kibontakozása. Alakja pedig az evangéliumok biográfiailag hézagos adataiból hiánytalan teljességgel bontakozik ki s látható annak, akinek van szeme a látásra. (...) Papini ezt a Krisztust találta meg: Ő ma ugyanúgy itt van, jelen van a hívő számára, mint kétezer évvel ezelőtt, s ma ugyanúgy megtapasztalható, megélhető, mint akkor.” Csakugyan, ez a könyve is, mint a többiek, személyes vallomásnak tekinthető, a szó ágostoni értelmében.

Mielőtt továbbmennék, megjegyzem: a lét értelmével vívódó *Márai Sándor* szintén vallomásszerű könyvének, a *Harminc ezüstpénznek Az alak* című ragyogó fejezetében költői beleéléssel közelíti meg az evangéliumok hiteles Jézusarcát. De – úgy tűnik – még túl racionalista maradt, hiányzott nála az ágostoni és a pascali „szív”, és főleg a hit szeme, hogy világosan megvallja Jézus istenségét. Egy másik nagy írónk, *Kodolányi János Én vagyok* című nagy regényében Papinihez hasonló hitvallást fogalmaz meg Jézusról.

Giovanni Papini megtérése előtti, korábbi lelkiállapotát, hitetlen vergődését *Un uomo finito*, magyarul *Élőhalott* (1927) című vallomáskötetében tárta fel: „Én nem hittem Istenben, Isten tehát számomra nem létezett, és sohasem létezett. Én akarom őt megteremteni a jövő számára, és magamból, a gyenge és nyomorult emberből akarok legfőbb lényt, uralkodót, gazdagot és hatalmasat csinálni.” Érdeklődött a spiritizmus és az okkult tudományok iránt is. (Miként a francia filozófus Gabriel Marcel megtérése előtt.) Ateizmusa, pesszimizmusa, az abszurd életérzése, később Sartre vagy a fiatal Camus írásaira emlékeztet. Papini fellázad saját abszurd életének balsorsa ellen. A filozófiák nem hozzák meg számára a megoldást. Mint Nikodémus, Krisztussal beszélgetett. Olvasta Szent Ágostont (akiről később könyvet írt) töprengett Pascalon, ízlelgette a *Fiorettit* (Szent Ferenc *Virágoskertjét*) és Szent Ignác *Lelkigyakorlatát* is olvasta. Lehetséges, hogy a *Két zászlóról* szóló elmélkedés is hatott rá, hiszen oly sokat foglalkozott a Sátán országával.

Papini átélte az első világháború borzalmait, amikor Itáliát, Európát és a világot vér szennyezte, „hogya eldöntsék: kinek legyen a legtágasabb szérűje és a legduzzadtabb erszénye” – írja az 1921-es *Krisztus története* epilógusában. „Csak-hogy ez a szörnyű kísérlet nem vált javára senkinek. Mind szegényebbek, mint azelőtt, mind éhezőbbek, mint azelőtt, mindenki odasereglett az Üzlet-isten agyaglábai elé, hogy feláldozza neki a maga békeességét és a mások életét. Az isteni Üzlet és a szentséges Pénz uralkodik – még inkább, mint a múltban – a démonoktól megszállott embereken...”

A megtért Papini 1919-től már az Evangélium követőjéhez tartozott. A *Krisztus története* hosszú imádsággal zárul: „Könyörgés Krisztushoz.” Ebből idézek befejezésül: „Azért jöttél, hogy üdvözíts; azért születted, hogy üdvözíts; azért szóltál, hogy üdvözíts; keresztre feszítetted magad, hogy üdvözíts; a te mesterséged, a te munkád, a te küldetésed, a te életed az üdvözítés. És nekünk, ma, ezekben a szürke és gonosz napokban, ezekben az években, amelyek a borzalom és a szenvedés összesűrűsödése, elviselhetetlen felfokozódása, nekünk szükségünk van, halogatás nélkül, az üdvösségre. (...) Sohasem volt még olyan nagy szükség a te Üzenetedre, mint ma, és soha még úgy nem feledkeztek meg róla s meg nem vetették, mint ma. A Sátán Országáa tökéletes kiteljesedéséhez érkezett, és az üdvösség, amit tapogatózva mindnyájan keresnek, nem lehet másutt, csak a te Országodban. (...) A nagy kísérlet vége felé jár. Az emberek azzal, hogy eltávolodtak az Evangéliumtól, a pusztulás és a halál karjaiba hanyatlottak. Nem egy ígéret s nem egy fenyegetés beteljesedett. Kétségbeesésünkben immár nincs egyebünk, mint a reménység, hogy visszatérsz. (...) Legyen meg a te akaratod most és mindenkor, a mennyben és a földön. De mi, az Utolsók, mi várunk Téged, Téged fogunk várni minden áldott nap, bármily méltatlanok vagyunk is rá, bármennyi lehetetlenség tornyosul is elénk. És minden szeretet, amit ki tudunk facsarni kiégett szívünkől, Érted fog égni, Keresztre feszített, ki meggyötörtéteddel a mi szeretetünkért, s aki most minket gyötörsz engesztelhetetlen szereteted minden hatalmával.”

Ugrás az elejére

Gabriel Marcel (1889–1973) filozófus megtérése

Gabriel Marcel katolikus író és filozófus, a XX. század nagy megtérőinek csoportjához tartozik. Még jóval Jean-Paul Sartre előtt – a harmincas évek derekán – a francia egzisztencializmus megszületésében jelentős szerepe volt. Világszemlélete jelentősen különbözik az ateista Sartre-étól, akit Magyarországon jobban ismernek.²⁴

Marcel világnézete hatott Rónay Györgyre és Pilinszky Jánosra; az utóbbi személyes kapcsolatba került a francia író-filozófussal Párizsban. Gabriel Marcel műve abban hasonlítható Sartre-éhoz, hogy világnézetét, filozófiáját irodalmi művekben, drámákban éppúgy kifejtette, mint filozófiai eszmélődéseiben, például *Metafizikai naplójában*.

Gabriel Marcel agnosztikus apától és zsidó anyától született Párizsban 1889. december 7-én. Szüleinek egyetlen gyermeke volt: vézna, végtelenül érzékeny, mindig gyenge egészségű. Négyéves korában meghalt édesanyja. A gyász meghatározó élménye; későbbi eszmefuttatásaiban is központi szerepe van a szeretett személy halála miatti fájdalomnak. Apja feleségül vette anyja nővérét, s a nagynéniből lett mostohaanya vállalta nevelését. Gabriel vallási ismereteit úgyszólván kizárólag olvasmányai alapján szerezte. Apja államtanácsos, francia követ Stockholmban, majd múzeumi, illetve könyvtárigazgató volt Párizsban. Alapos irodalmi, művészeti és zenei műveltséget biztosított Marcelnek, aki 1910-ben már filozófiai képesítést szerzett, és elkezdett filozófiát tanítani. Az első világháború alatt vöröskeresztes szolgálatot teljesített, a fronton szembesült a szenvedés, a rossz misztériumával, amely később nagy helyet foglalt el eszmélődéseiben. 1919-ben házassága egy mélyen vallásos protestáns családdal hozta kapcsolatba.

Gabriel Marcellt szülei nem keresztelték meg. *1929. március 2-án vette fel a keresztiséget*. A kegyelem mellett két személynek volt döntő szerepe megtérésében. Charles du Bos a saját konverziója és barátsága révén egyengette Gabriel útját Krisztus felé. A döntő lépésre pedig François Mauriac felszólítása készítette. Marcel ismertetést írt a megtért regényíró, Mauriac *Isten és Mammon* című valomáskönyvéről. Mauriac, miután elolvasta az írást, levelet küldött Marcelnek, amelyben többek között ezt a kérdést tette fel: „De végül is, Uram, miért nem tartozik Ön hozzánk?” Ez a felszólítás felkavarta Marcel lelkét, aki már évekkel azelőtt nyugtalanul kereste Istent. Később azt írta: „Mauriac úgy jelent meg előt-

²⁴ Irodalom: Szabó Ferenc, *Marcel önmagáról, A filozófus vallomásaiból*, Róma, 1988 (Mai írók és gondolkodók 2) – itt további irodalom.

tem, mint Isten képviselője. Isten szólt hozzám általa. (...) E döntő pillanatban éreztem, hogy el kell köteleznem magam. És mindjárt a katolicizmusra gondoltam, mert ez képviselte számomra a kereszténység teljességét.” Itt rögtön megjegyzem: protestáns felesége csak 15 évvel később, 1944-ben tért át a katolikus vallásra.

Rövid előkészület után a negyvenedik évében járó Marcel felvette a keresztséget. Anyja hajdani izraelita tanítója, Altermann abbé keresztelte meg, aki maga is konvertita és Charles du Bos lelki atyja volt, és a konvertita Maritain házaspár meudoni értelmiségi, írói köréhez tartozott. A keresztség és az elsőáldozás után kimondhatatlan béke szállt lelkébe. Naplójába aznap ezt jegyezte be: „Ezt a belső lelkiállapotot alig mertem remélni: semmi egzaltáció, hanem béke, az egyensúly, a reménység és a hit érzése.”

Mint említettem: anyja halála és a fronton átélt szörnyűségek mélyen hatottak Marcelre. Megtérése előtt egy ideig érdeklődött az okkult jelenségek iránt, kapcsolatba került spiritiszta körökkel is. Személyes barátság fűzte két neves filozófushoz: Victor Delboshoz és Henri Bergsonhoz. (Már korábban szoltam arról, hogy a zsidó származású filozófus, aki a keresztény misztikusok tanulmányozása során eljutott a Szeretet-Isten felismeréséig, milyen jelentős hatást gyakorolt a XX. század első harmadában írókra, gondolkodókra: Péguy, Maritain, Dienes Valéria stb.) A Paul Ricœurrel folytatott beszélgetésben Marcel azt is elmondta, hogy a konvertita költő, Paul Claudel zsenijének is sokat köszönhet mint író és filozófus. Marcel írásainak felét drámái teszik ki, s a színház és a zene szerves részét alkotják művének.

Itt most nem térhetek ki a keresztény egzisztencialista, illetve perszonalista filozófiájára, amelyet egy kétkötetes monográfiában elemzett volt leuveni jezsuita tanárom, Roger Troisfontaines: *Az egzisztenciától a Létig*. Marcel levélbevezetőjében elismerte e szintézis kiválóságát. A monográfia azt mutatja be, hogyan jut el Marcel bizonyos idealista színezetű fenomenológiától az ontológiai közösség metafizikájáig. Az átmenet az egzisztenciális közösségtől (*communauté*) az ontológiai közösséghez (*communio*), a birtoklástól az igazi létig a szeretet révén történik.

Marcel a perszonalistákkal vallja a személyek kölcsönös nyitottságát (*intersubjectivité*). A párbeszéd, a mások felé való megnyílás, a kommunikáció elvezethet a kommúnióig, a szeretetközösségig, főleg akkor, ha megnyílunk a legfőbb Te-nek, a Szeretet-Istennek. „Szeretni annyi, mint lenni” – ez a gondolat áll Marcel filozófiájának tengelyében.

Ugrás az elejére

*Az atombomba áldozatainak hősiek szolgálatában
Paul Nagai Takashi (1908–1951) japán orvos megtérése*

1945. augusztus 9-én – a hirosimai atomtámadás után három nappal – Nagaszakira is ledobták az atombombát, amely közel 80 ezer halálos áldozatot követelt, és további 75 ezren szenvedtek sugársérülést. Nagai doktor testét szinte szétroncsolta a betegség, két gyermeke anyátlan árva lett. Minden erejét a sugárzás áldozatainak ápolására szenteli. A doktor többek segítségével a romok alól kiemelt egy épen maradt harangot, amely tíz évvel korábban a belgumi hívők ajándéka volt. 1945 karácsonyára a porrá égett templom helyén egy összeácsolt faállványon már megszólal a harang. Nagai doktor szűk konyhájában hallva a harangszót, visszaemlékezik, hogy tizenhét évvel ezelőtt ugyanez a harang zengte el lelki ébredését, *megtérését*.

Az idősebbek talán ismerik a történetet *Nagaszaki harangjai* című világhírű könyvből, amely magyarul is megjelent 1986-ban az Ecclesia Kiadónál. De negyedszázad után a fiatalabbak számára talán hasznos lesz bemutatnunk a hitetlen japán orvos megtérését, aki szerencsétlen testvérei szolgálatára szentelte fogyó életét.

A japán orvos, Nagai Takashi 1908-ban született. Semmit sem tudott a katolikus hitről, a sintoizmus sem érdekelt. Amikor a középiskola elvégzése után húszévesen beiratkozott a nagaszaki egyetem orvosi fakultására, Japánban virágkorát élte az anyagelvű, materialista tudományszemlélet. Csak a pusztán anyag van, nincs lélek, vallotta. De azért nyugtalanította az emberi élet probléma, az igazságot a tapasztalati tudományok útján akarta megismerni. Édesanyjának 1930-ban szélhűdés következtében történt váratlan halála fordulatot hozott nyugtalan keresésében. A búcsúzó édesanya szeméből feléje sugárzó szeretet megsejtette vele, hogy az ő lelke élő valóság. Bár testéből kiköltözik lelke, mégsem semmisül meg.

Ebben az időben olvasta a mélyen hívő tudós, Pascal *Gondolatait*. „Kétségtelen volt – írta később a *Nagaszaki harangjaiban* –, hogy az az igazság, amit Pascal mond; de nem voltam képes megragadni, cáfolhatatlan valóságként felfogni ezt az igazságot. A lélek, az örökkévalóság, az Isten... Nagy elődünk, Pascal, a fizikus komolyan hitt bennük! Ez a páratlan tudós igazi hívő volt. Milyen lehet az a katolikus vallás, amelyet Pascal, a tudós el tudott fogadni, anélkül, hogy ellentmondásba került volna a tudománnyal? Érdeklődésem így magától értetődően fordult a katolicizmus felé.” Nagai doktor, aki eddig csak a boncasztalt figyelte, az anyai tekintet hatására tekintetét az ég felé kezdte emelni.

Az ifjú Nagai új lakásba költözött, a katolikus Moriyama családnál bérelt szobát. A tudós Pascal hitét találta meg itt, az egyszerű gazdálkodó emberek körében is. 1932 márciusában, a doktorra avatási ünnepségen hidegrázás tör rá, ágynak dönti. Fenn áll a veszélye, hogy a fülgyulladás agyhártyagyulladásá válik. Ez nem

következik be, de miután felgyógyul, jobb fülére siket marad. Egy évet mint katonarvos a mandzsúriai háborúban szolgál. Ez alatt a Moriyama család feje meghal. Leánya, Midori csomagot küld a doktornak, benne egy katekizmust. Hazakerül, folytatja orvosi munkáját, de felkeresi a negyed öreg plébánosát, és kéri, hogy keresztelje meg. A katekizmust már megtanulta. Júniusban részesül a keresztségben, s a Pál nevet kapja. Két hónappal később feleségül veszi Moriyama Midorit. Két gyermekük születik.

Nagai doktor a sugárgyógyászatot tanulmányozta. 1937 júliusában kitör a kínai háború, Nagai doktort behívják katonai szolgálatra. Három év alatt bejárja Kínát, gondozza a japán és kínai sebesülteket. 1940 márciusában visszatér otthonába, feleségéhez és két gyermekéhez. Kinevezik a röntgenosztályra adjunktusnak. A sugarak áldozata lesz: krónikus fehérvérűségben szenved.

1945. augusztus 9-én az atombomba robbanása pillanatában Nagai röntgenfilmjeit rendezgeti. Az egyetem lángba borul, súlyosan megsebesül az üvegszilánkoktól. Jobb kezével vérző halántékát szorítja, bal kezével pedig máris a sebesülteket kezdi ellátni. Pokoli látvány. Sebesültek áradata özönlik hozzá, csak néhány ápoló segédkezik. Pár óra múlva a tűz átterjed a röntgenosztályra. A betegeket ki kell hordani a közeli dombra. Nagai kimerülten elájul. A halántékán levő sebet próbálják összevarrni, a műtét sikerül. A doktor engedélyt kap az igazgatótól, hogy hazamehessen. Házából csak hamu maradt. A hamuban felesége csontjai mellett egy rózsafüzért talál. Nagai augusztus 12-én reggel a pusztasággá vált várost szemlélve, a romok fölött térdén állva a rózsafüzérrel imádkozik.

Két gyermekét korábban kimentette egy 8 km-re fekvő faluba. Legnagyobb öröme életben találja őket. Hamarosan megkezdődik az újjáépítés. Nagai doktor egyre súlyosodó betegsége és gyengülése ellenére testvéreit szolgálja az utolsó pillanatig. 1947 tavaszán ágynak dől. Hátán fekvve megkezdik irodalmi munkásságát, írja visszaemlékezéseit. Leghíresebb munkája a *Nagaszaki harangjai*. Magas állami kitüntetésekert kapott. 1951. április 28-án újabb agyvérzés éri. Kórházba szállítják, eszméletét veszti. Halálos ágya mellett fia áll. Kezében egy feszülettel és rózsafüzérrel leheli ki lelkét. A negyvenhárom éves dr. Paul Nagai Takashi, Krisztus hiteles tanúja a XX. század derekán.

Ugrás az elejére

*Kínai államférfiből lett bencés szerzetes
Dom Lou OSB (1871–1949) megtérése²⁵*

Régóta ismerkedem a XX. századi konvertitákkal, többekről (főleg franciákról) nagyobb tanulmányokat is írtam, közel két tucat személy megtéréséről már e sorozatomban is beszámoltam, mégis időnként meglepetések érnek. Ez történt most is, amikor újabb megtérőt kerestem különböző forrásokban, és felfigyeltem a kínai államférfi regénybe illő történetére, kacsaringós életútjára.

Dióhéjban így hangzik a története: Lou Cseng-Csiang 1871-ben született Sanghajban. Metodista protestánsként keresztelték meg, felnőtt kori katolizálása után is konfuciánus maradt. Volt Kína miniszterelnöke és külügyminisztere. Jóval fiatalabb belga felesége halála után belépett a bencés rendbe Belgiumban, pappá szentelték, majd apát lett a Bruges melletti kolostorban. 1949-ben hunyt el. Előtte kidolgozta a Kína és Európa közti szellemi közélet tervét.

Ez az utolsó mondat is jelzi választásom időszerűségét. Manapság egyre többet foglalkozik a politikai, gazdasági, kulturális világ a nagy Kínával, a kínai változásokkal, Kína és az Európai Unió (benne Magyarország) lehetséges kapcsolataival. Kétségtelen, hogy a maoista rendszer szedte a világon a legtöbb politikai áldozatot. (Érdekes tájékoztató cikkek található az új Kínáról a jezsuiták havi lapjának, *A Szívnek* 2013. februári különszámában.)

Úgy látszik: a Mao-féle rémuralom után Kína egyre jobban megnyílik a kereszténységnek is, ott is, mint általában az ún. harmadik világban, égető kérdés az evangélium inkulturációja, amelyre példát mutatott Matteo Ricci olasz jezsuita, kínai misszionárius már a XVI. században.

Dom Lou OSB 1949-ben hunyt el Belgiumban, éppen akkor, amikor Pekingben, a Kuomintang kiszorítása után kikiáltották a Kínai Népköztársaságot. A kommunista diktatúrát már nem érte meg.

Lou Cseng-Csiang politikai pályafutása még a Mandzsu-dinasztia és 1912 után a Kínai Köztársaság idejére esik. Szentpétervári diplomáciai szolgálata idején ismerkedett meg Berthe Bovy belga tanárnővel és tolmáccsal, akit 1899-ben feleségül vett. A nála jóval fiatalabb Berthe hívő katolikus, kiváló erkölcsi érzékkel rendelkező lány volt. Házasságukat a domonkos Lagrange atya áldotta meg a szentpétervári Szent Katalin-templomban. Harmonikus házasságukat Isten nem áldotta meg gyermekkel. 1905-ben Lou követségi tanácsos lett, egy évvel később hágai követté nevezték ki.

---

²⁵ Irodalom: F. Lelotte SJ, *A XX. század konvertitái*, Budapest, 1986, II, 57–71.; *Tajwan aujourd'hui*, Le dossier retrouvé du moine sino-belge
<http://taiwanauj.nat.gov.tw/ct.asp?xItem=96500&CtNode=1601>

További diplomáciai pályáját, az első világháború alatti kínai történelmet és kínai miniszterelnöki és külügyminiszteri szolgálatát nem részletezhetem e rövid jegyzetben. Lou 1922-ig maradt miniszter Pekingben. Utána kérésére Bernbe nevezték ki nagykövetnek. Felesége asztmától szenvedett, remélték, hogy a svájci hegyi levegő jótékony hatással lesz a beteg asszonyra.

De most lépünk vissza az időben. Mint általában e sorozatomban, most is a kínai diplomata megtérésére összpontosítok. Kétségtelen, hogy ebben mélyen vallásos, katolikus felesége, pekingi katolikus környezetével, döntő szerepet játszott.

Lou még a világháború kitörése előtt (Pétervárot) így szólt feleségéhez: „Megígértem, hogy gyermekeink katolikusok lesznek. Nos, mivel nincs gyermekünk, mit szólnál ahhoz, ha én lennék katolikussá.” A döntő lépésre *1911-ben került sor: az a Lagrange atya vette fel a katolikus egyházba, aki annak idején eskette őket.* A keresztségben a René nevet kapta. Jóval később René Lou ezt írta: „Az én megtérésem nem konverzió, hanem hivatás... A feleségem sohasem beszélt velem vallási kérdésekről, egyszerűen megelégedett azzal, hogy teljesítette lelkiismereti kötelességeit.”

Felesége egészségi állapota egyre romlott. 1924 táján jelent meg Elisabeth Leseur híressé vált *Naplója*. (Rövid története: Elisabeth, a hívő asszony hatására hitetlen férje megtér, s felesége halála után belép a domonkos rendbe.) Lou felolvasta beteg feleségének ezt a könyvet. „Ezen az olvasmányon keresztül kétünk szíve még jobban megértette egymást, és még mélyebben egygyé forrtunk, mint valaha” – írta később visszaemlékezésében az akkor már bencés szerzetes. Felesége kérésére Lou 1925-ben Rómába utazott, s XI. Pius pápa áldását kérte beteg hitvese számára, hogy örömet szerezzen neki élete végén. Berthe Boyv Bernben halt meg 1926. április 16-án. A következő évben René Lou, 56 évesen belépett a bruges-i Szent András bencés apátságba. A Pierre-Célestin szerzetesi nevet kapta. 1935-ben pappá szentelték, 1946-ban pedig apát lett.

Lou szüleit a híres jezsuita misszionáriusok, Ricci, Shall és Verbiest szomszédságában temette el Pekingben. Felesége hamvait a brüsszeli Laeken temetőbe vitette. 1948-ban, egy évvel halála előtt, a bencés apát sírkövet állíttatott egykori „forrón szeretett feleségének”.

Dom Lou 1949. január 15-én, hosszú betegség után hunyt el Bruges-ben, a pápai nuncius temette. A temetésen megjelent a belga királynak és a Kínai Népköztársaság elnökének képviselője. Lou Cseng-Csiang Konfuciustól érkezett el Jézus Krisztushoz.

Végül idézek Dom Lou, a bencés apát kevéssel halála előtt írt vallomásából, az Egyházzal szembeni tanúságtételéből: „A konfuciánus szellem előkészített arra, hogy felismerjem a katolikus Egyház felsőbbrendűségét és kimagasló helyzetét, és elismerjem azt. Az Egyház olyan kincseket őriz, amelyekből a hívők évszázadok sora óta régi és új értékeket merítenek, olyan eleven kincset, amely évszázadról évszázadra nő, és termést hoz. (...) Egy ilyen szervezetet belülről kell szemlélni, függetlenül az Egyház tagjainak vagy különböző elöljáróinak sze-

mély szerinti méltatlanságától, nem véve figyelembe azokat a hibákat és bűnököt, amelyeket mindennapi életükben elkövetnek...”

1949. február 15-én dr. Jean Wu, szintén kínai konvertita, Kína szentszéki követe előadást tartott Dom Lou lelki életéről: Lisieux-i Szent Terézéhez hasonlította lelkiségét, majd ezeket mondta: „Dom Louban Kelet és Nyugat találkozott és egyesült egymással az Anyaszentegyházban. Jézus és Szűz Anyja voltak tanúi ennek az egyesülésnek, és a víz borrá változott.”

Ugrás az elejére

Eugenio Zolli (1881–1956) – Róma főrabbijának megtérése

A XX. századi megtérők között találunk egy rendkívüli esetet: Róma főrabbijának 1945-ben történt katolizálását. A Galíciában 1881-ben született Israel Zoller, a későbbi római főrabbi keresztelésekor nevét Eugenióra (Jenőre) változtatta, XII. Pius iránti hálája jeléül. Ezzel is meg akarta hálálni a pápának az üldözött zsidóknak nyújtott segítséget. Jó erre emlékeztetni, amikor ismételten támadások érik Pius pápát azzal a hamis váddal, hogy „hallgatott”.

A galíciai Zoller család öt gyermeke közül Israel volt a legfiatalabb. Nyolcévesen megkezdte a héber

iskolát. Egyik barátja édesanyjának a szobájában meglátta a feszületet, és elgondolkodott: „Ki ez a keresztre feszített? Gonosztevő?” Később Izajás könyvében olvasott Isten Szolgájának szenvedéséről. Amikor egyetemre készült, az újszövetségi Szentírást is olvasta. Ez nagyon új volt a lengyel fiatalember számára. 23 éves, amikor meghal édesanyja. Beiratkozik a bécsi, majd a firenzei egyetemre. Itt a rabbiképzőbe is jár. 1904-ben kísérleti lélektanból doktorál.

Néhány mozzanat Zoller rabbi életéből: 1911-ben Triesztben rabbi-helyettesnek nevezik ki. Megnősül, felesége, Adele Litwak egy kislánnyal ajándékozta meg. Az első világháború alatt nehézségei, ütközései vannak főnökével, a trieszti főrabbival, aki osztrákpárti, ő pedig szereti Olaszországot. 1917 vége felé nagy gyász éri: meghal felesége. 1920-ban Trieszt főrabbiává nevezik ki. Újra meg nősül, Emma Majonica lesz a felesége, megszületik második kislánya. Számos tudományos lap munkatársa lesz: vallástörténeti és biblikus tanulmányokat ír. Szent Pálról szóló elmélkedésében olvassuk: „Pál megtért. Elhagyta-e Izrael Istenét? Megszűnt-e szeretni Izraelt? Abszurd lenne ezt gondolni. De hát akkor...” 1933-ban felveszi az olasz állampolgárságot, ekkor Mussolini előírásainak megfelelően családi nevét, a *Zollert Zollira* kell változtatnia. Németországban kitör a faji üldözés, az antiszemita propaganda Mussolini Itáliájában is erősödik. Zolli rabbi bátran befogad üldözött németországi zsidókat, súlyosan bírálja a nürnbergi törvényeket.

1940-ben a római izraelita közösség meghívta Zollit főrabbinak és a rabbiképző rektorának. Mussolini, Hitler „tanítványa” átülteti a német eljárást, törvényeket Itáliába, itt is megkezdődik a zsidók zaklatása, üldözése. A háborúban Zolli főrabbi a békét hirdeti. Őt is eltávolítják az egyetemről. Rejtőzködik családjával. A Gestapo figyeli.

Későbbi emlékezéseiben írja: „Itália-szerte, a sorsdöntő napon, 1943. október 16-án, 800 ezer a deportált, mártír áldozat... Rómában a deportáltak száma: 291 ezer. Ezek itt nemcsak egyszerű számok, hanem a civilizáció elleni bűntény és az isteni Törvény elleni sértés számai, a vér és könny adója.” Röviddel ezelőtt a németek megsarcolták a zsidókat. Letartóztatási és túszedési fenyegetéssel egy

nap alatt 50 kg aranyat követeltek. Csupán 35 kg aranyat sikerült összegyűjteni. A főrabbi egyik barátjával a Vatikánba sietett. A Gestapót kijátszotta: mint karbantartó mérnök bejutott az Államtitkárságra, ahol a kincstáros és egy prelátus fogadta. A kincstáros felkereste Pius pápát, és ezt az üzenetet hozta: „Rövidesen jöjjön vissza, addigra az aranyat összekészítjük. Egyszerű átvételi elismervényt ad érte.”

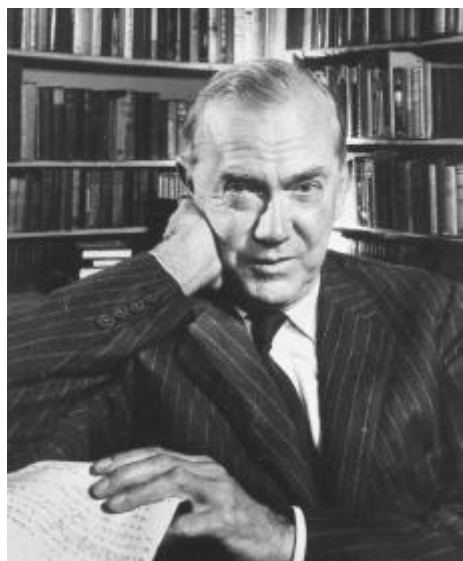
Zolli főrabbi az üldözöttek sanyarú, nélkülöző életét élte a háború vége felé. Átélt Jób sorsát, Istenhez fohászkodott, reménykedett. 1944. március 24-én a rómaiak szörnyű vérengzésnek lettek tanúi: a nácik egyetlen éjszakán 71 zsidót és több mint 300 „árját” gyilkoltak le. Zolli rabbit egy keresztény házaspár nagy szeretettel fogadta be; a megszállás utolsó hónapjai alatt náluk rejtőzködött.

1944. július 4-én a felszabadító amerikaiak bevonultak Rómába. Zolli rabbit visszahelyezték tisztségébe és a rabbiképző vezetői állásába. A kiengesztelődés ünnepi szertartása alatt a főrabbi lelki szemével látta Jézus Krisztust. Amikor hazament, felesége így szólt hozzá: „Ma, amikor a Tóra előtt állt, láttam maga mellett Jézus Krisztust. Fehérben volt. A kezét fejére tette, és megáldotta magát.”

Azután megszólalt Miriam lányuk is: az éjjel ő is a fehér alakról álmodott. Ezek az egybeesések szíven ütötték Zolli főrabbit. Néhány napi megfontolás után így döntött: „A zsinagógában már nincs helyem. Nem lenne becsületes, ha ott maradnék.” Telefonon időpontot kért egy paptól: „Tanítson. Szeretnék megkeresztelkedni.” 1945. február 13-án keresztelték meg a római Angyalos Szűz Mária kápolnában feleségével együtt, Miriam leányát pedig a következő esztendőben. Mint említettem, a főrabbi Israel nevét Eugenióra változtatta az Eugenio Pacelli, azaz XII. Pius pápa iránti hálából. Másnap a házastársak megáldoztak, pár nap múlva a Gergely Egyetemen bérmálkoztak.

Az egyetem rektora ekkor Paolo Dezza jezsuita volt, aki később VI. Pál gyóntatója, élete végén pedig bíboros lett. Pár nappal keresztsége előtt Zolli Dezza atyának kijelentette: „A keresztség iránti kérésem nem »do ut des« (adok–adsz) alapon történik. A keresztvizet kérem, semmi mást. Szegény vagyok, és szegényként élek. Bízom a Gondviselésben.”

A keresztség után a római izraelita közösség néhány tagjától telefonon kritikákat, szidalmakat, fenyegetéseket kapott. Barátai jónak látták védelem alá helyezni. Pater Dezza több hónapra vendégül látta a Gergely Egyetemen. A keresztény Zolli minden reggel részt vett Dezza atya miséjén. Sokáig végezte a hálaadást. Később családjával egy szerény ház IV. emeletének kis lakásában élt. XII. Pius közbenjárására Eugenio Zollit a jezsuiták által vezetett Pápai Biblikus Intézet professzorává nevezték ki, és a római egyetemen is előadott. 1953 nyarán meghívták Amerikába, hogy előadásokat tartson Indiana Notre-Dame Egyetemén. Amerikában angolul jelent meg önéletrajzi műve: *Hajnal előtt*. 1956 februárjában hunyt el. Március 4-én temették el a római Campo Verano temetőjében. Sírján ez a felirat olvasható: „*Domino morimur, Domini sumus*” – „Az Úrnak halunk meg, az Úré vagyunk.”

Graham Greene, a Magyarországon is jól ismert angol regényíró, 1926/27-ben tért át az anglikánról a katolikus vallásra. 1940-ben megjelent *Hatalom és dicsőség* című regénye francia fordítása elé írt bevezetőjében François Mauriac így jellemezte: „szinte úgy tört be a természet és a kegyelem ismeretlen birodalmába.” Ebben a regényében talán a legmélyebben megsejtette és érzékeltette a kegyelem és a bűn, az üdvösség és a kárhozat drámáját. A regényt 1941-ben Sőtér István fordította magyarra; 1984-ben újra megjelentette a Szent István Társulat. A nyolcvanas években Greene több könyvét kiadta magyar

fordításban az Európa Kiadó (*A kezdet és a vég* – 1948,1987; *Monsignor Quijote* – 1982,1987; *Brightoni szikla* – 1938,1988; *Az emberi tényező* – 1978,1988; *Az isztambuli vonat* – 1932,1988; *A félelem misztériuma* – 1943,1990).

A *Hatalom és dicsőséget* kivéve, amely a nagy francia katolikus írók (Bernanos, Mauriac, Julien Green) regényvilágára és világszemléletére emlékeztet, Greene regényei egyre inkább a krimi és a politikai elkötelezettség keverékei lettek, bár így vagy úgy, bennük mindig jelen van a vallási kérdés is. Németh László jellemzését leegyszerűsítőnek tartom: „A G. Greene-regényeknek receptjük van...”²⁶ Greene *nem* receptekre gyártotta regényeit. Németh László Greene esetében éppúgy, mint például Claudel *Selyemcipő* című drámájáról írva, nem mérte fel igazán azt a drámát – a bűn és a kegyelem rettenetes küzdelmét –, amely a két katolikus író lelkében lejátszódott, és – bár másképpen Claudelnél, mint Greene-nél – műveikben is kifejezésre jutott. Egyébként Németh László is, miként az angol regényíró, a maga módján egész életében az üdvösséget kereste. Graham Greene utolsó interjújában „agnosztikus katolikusként” jellemezte magát.²⁷ De nem elégedett meg a „horizontális”, „evilági” üdvösséggel. Minden bűne, például a katolikus morál szerint rendezetlen házaselete ellenére, hitt a megérthetetlen Misztériumban. Nem a népi vallásosság és a katolikus hagyomány elképzelt mennyében és poklában, de hitt a lehetséges kárhozatban, amelybe nem valami Szörny-Isten taszítja az embert, hanem az ember maga teremti poklát, amikor elszakíthatja magát Istentől, aki mindvégig szereti teremtményét, de tiszteletben tartja szabadságát.

Graham Greene-t is, miként a katolikus költőt, Charles Péguy-t, állandóan gyötöri a kárhozat, a pokol lehetősége. Talán ezért nem tud hinni az irgalmas Isten szeretetében, amelyről pedig csodálatos lapokat írt. Valóban: hinni Isten ember-

²⁶ *Utolsó széttétekintés*, Magvető/Szépirodalmi, Budapest, 1980. 266.

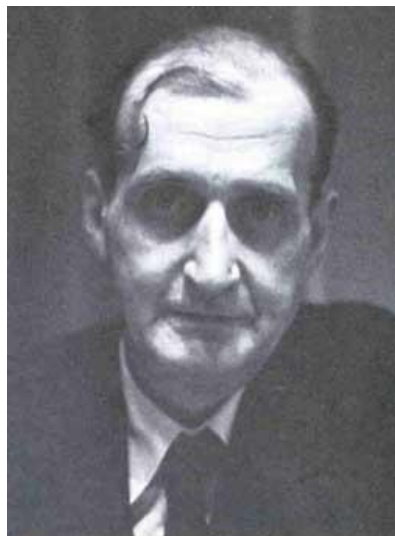
²⁷ Vö. *Il Corriere della Sera* 1991. 04. 21.

szeretetében, bízni a szeretet hatalmában, ez a szív legnagyobb erőpróbája. De ha mi nem tudunk is hinni és remélni, és még kevésbé vagyunk képesek a szeretetre, Isten hisz és bízik bennünk, Isten szeret bennünket. Isten, az Atya, a keresztre feszített és feltámadt Jézus Atyja, akit a bűn és a szenvedés megsebzett, aki nem „*apatikus*” [szerveneni nem tudó] Isten, hanem szeretetből szenved, együtt érez. Ha az ember azt akarja, hogy Isten ne létezzék, Isten „halott” lesz számára. De Isten nem semmisíti meg teremtményét, akit szeretetből alkotott; továbbra is szereti, és szenved a visszautasítás miatt. A kárhozat, a pokol, a Szeretet-Isten teljes és végleges visszautasítása tehát mindig csak az egyik oldalról létezik, a lázadó, tagadó teremtmény részéről. Krisztus a kereszten mindezt megélte, amikor nyomorúságunkat és bűneinket magára vette. Isten szeretete és gyötrelme itt volt kimeríthetetlen mélységű. De egyben a végtelen szeretetenergia lett Jézus feltámadása: a mi megistenülésünk forrása.

Graham Greene regényvilága a modern emberi valóságot tükrözi a maga rettenetes sivárságában; a barbár kor szörnyűségeit, a háború, az erőszak, a pénzsóvárság, az éhség és az elnyomás különböző megnyilvánulásait érzékelteti; de a nyomor (*miseria*) alacsony és sötét egén áttörnek néha az isteni irgalom (*misericordia*) fénysugarai, és így valamiképpen megsejthetjük egy másik világ – nem az illuzórikus háttér-világ, nem is a mitologikus másvilág – valóságát, hanem a más rendből való Szeretet birodalmát, amelynek kulcsát Jézus Krisztus adja nekünk.

Ugrás az elejére

A nihilizmustól a krisztusi hitig
Reinhold Schneider (1903–1958), a német nép lelkiismerete

Az ötvenéves Reinhold Schneider, aki a tragédiákkal terhes XX. század első felében a küzdelmes hit tanúja volt, így jellemezte magát *Önéletrajzában*: „*Döntő az emberi személyiség lényege, amelyet nem lehet meghatározni, a személyi küldetés, és az az idő, amelyben az író működik. Egy kínai közmondás szerint az ember inkább hasonlít ahhoz a korhoz, amelyben él, mint az apjához. Gyermek- és ifjú éveim Baden-Badenben, ahol 1903-an születtem, lehetővé tették, hogy egy utolsó pillantást vessek még arra a világra és társadalomra, amely 1914-ben süllyedni kezdett; ez volt életem első gyógyíthatatlan törése. Az első letörés, amellyel összetört bennem az iskolá-*

ban kapott liberális-idealista műveltség és képzés, és amely teljes pesszimizmusba vezetett. Többé nem hagyott el soha a következő letörések előérzete. Küzdelem kellett ellene (...). Írói munkám nem építmény, de nem is rendszer, hanem út, amely a radikális keresztény éthosznak a világi hatalommal való összeütközésében végződik; ott, ahol megkísérlik, hogy bálvánnyá tegyék a hatalmat.”

Reinhold Schneider német író harminc éven át hirdette írásaiban ezt az éthoszt, miután a pesszimizmus és a nihilizmus örvényéből – hosszú gyötrődés után – sikerült kiemelkednie, és eljutnia a hitre. A nemzetiszocializmus idején a német nép lelkiismerete volt.

Esszéinek és drámáinak két jellegzetes témája a tragédia és a kereszt; a történelem nagy szellemei és a szentek, főleg a misztikusok ihlették. 1956-ban neki ítelték oda a német könyvkiadás békedíját. 1958 húsvétján szerencsétlenség következtében halt meg.

Akárcsak sorozatom minden darabjában egy-egy konvertita írónak nem teljes életművét ismertetem és méltatom, hanem *megtérése mozzanatára irányítom a figyelmet*. Most is Schneider megtérését vázolom.²⁸

Reinhold Schneider hoteltulajdonos apja protestáns, anyja katolikus volt. Katolikus nevelést nem kapott. Kamaszkorában a teljes nihilizmust vallotta, öngyilkosságra is gondolt. Spanyol és portugál írók meg misztikusok döntő befolyást gyakoroltak világnézetére. Átment a lélek sötét éjszakáján, amelyről a misztikusoknál olvasott. Hitbeli nehézségei részben fiatalkori Isten-képe átértékelésekor, a filozófusok és tudósok ellenvetéseivel szembesülve jelentkeztek. Egyik mestere, a „spanyol Kierkegaard”, Miguel de Unamuno volt. A világháborúk, az

²⁸ Schneider életművéről lásd *Reinhold Schneider önmagáról*, Szent István Társulat, Budapest, 1994 (Mai írók és gondolkodók 5). E szövegválogatás előtt Németh József SJ mutatja be Schneider életművét, utána én megtérését, tragikus életérzését, a spanyol Unamuno befolyását hangsúlyozva.

emberi szenvedés és a halál megtapasztalása, a létezés tragikumája megjelölte Schneider életművét. Schopenhauer pesszimizmusa, Nietzsche nihilizmusa, a buddhizmus, a modern egzisztencializmus (Sartre abszurd világnézete) befolyása mellett főleg az említett Unamunónak a *Tragikus életérzésről* és a *Kereszténység agóniájáról* szóló művei, továbbá a spanyol kármelita misztikusok: Avilai Szent Teréz és Keresztes Szent János hatottak életszemléletére.

Unamuno a hinni *akarást* hangsúlyozza, amely gyökeres ellentétben áll az ateizmussal. És a pascali gondolatra utal megtérése folyamatát elemezve: „Eszemmel egy racionalista Istent kerestem, aki, mivel pusztán eszme volt, elpárolgott... Eljutottam így a Semmi-Istenhez, ahova a panteizmus vezet, és a tiszta fenomenizmushoz, ami minden üresség-érzés gyökere. Nem éreztem az élő Istent, aki bennünk lakik, és aki szeretet-tettei révén nyilatkoztatja ki magát nekünk...”²⁹

Schneider is hasonló gondolatokat jegyez fel: Pascalt tanulmányozva ráébred, hogy amikor az ész tehetetlen, a szívnek megvannak az érvei. Idézem feljegyzését: „Hitt Pascal? Pascal *akart* hinni. Az értelem nem tudott, de a szív igen.”³⁰

A német író modern istenképe a természettudományokkal való találkozásban, kozmológiában, csillagászatban és fizikában rajzolódik ki. Azon a véleményen volt, hogy a hívő keresztény embernek a világmindenség és élet egészének értelmére kell választ találnia: „Elmulasztjuk az óra követelményét, ha nem látjuk Krisztust az örök, az idők és az erők előtt, amelyeket felfedezni és amelyekkel szembenézni történelmi parancsszó...” (E látásmód hasonlít a tudós gondolkodó, Teilhard de Chardin kozmikus víziójához. De persze a jezsuita tudós szemlélete nem tragikus, mint Schneideré.)

Schneider Istenhez vezető útján a döntő fordulat 1937 vagy 1938 újjévén következett be: „ekkor mentem először húsz év után Potsdamban misére. Úgy mentem, mint aki hazamegy, de elfelejtette már anyanyelvét. (...) *Utam a tragikus nihilizmustól vezetett a hithez.*”³¹

Schneider küzdelmes hite „heroikus ellentmondás a tapasztalati világgal szemben, a gyermek bölcsessége, feltétlen ráhagyatkozás a védtelen csónak néma kormányosára a kozmikus éjszakán át vivő úton”.³²

Meg volt győződve arról, hogy az üdvösség útja csak a kereszten át vezethet. Hite nem intellektuálisan bizonyítható, hanem imádkozó hit. Ezt gyakran hangzottatta Dachaurára és Auschwitzra, meg a történelemben tapasztalt sok rosszra utalva. Erről szól sokat idézett szonettje:

*Csupán az imádkozóknak sikerülhet
a vészes kardot elhárítani,
az ítélő erőket visszatartani*

²⁹ Miguel de Unamuno, *Journal intime*, trad de Paul Drochon, Cerf, Paris, 1989, 24.

³⁰ *Winter in Wien*, 1958, 216.

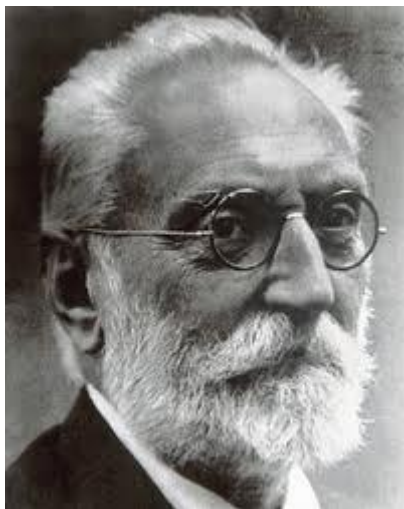
³¹ *Verhüllter Tag*, Herder, Wien, 1959, 134.

³² *Der Balkon*, Wiesbaden, 1957, 170.

*világunk védve szentelt életükkel.
Hiába versenyeznek tetteink az éggel:
mit egyesítenek az ismét meghasad,
vést és bajt hoz amit alapítanak
s mit újraalkotunk az elavul egy éjjel.
Rejtőzködik most még az üdvösség,
az önteltség kinn vásári ármát csap
amíg a dómban buzgó imák hangzanak.
Áldás lesz az Úr szavára minden áldozat
s élő víztől csobognak min rég
a szem nem látta kiszáradt kutak.*

(Szabó Ferenc SJ fordítása)

Ugrás az elejére

Miguel de Unamuno spanyol (baszk) író, filozófus küzdelmes, ellentmondásos hitét szeretném röviden bemutatni, főleg kevésbé ismert naplójegyzetei alapján. A Salamancai Egyetem professzora, majd 1900-tól rektora, politikai ellenálló volt a húszas években, majd a polgárháború alatt. Időnként száműzetésben élt. Esszéket, regényeket, színműveket és költeményeket írt. Örökösen kereste az élet és a keresztény hit értelmét. Az abszurdal küzdő, „tragikus életérzésről” eszmélődő gondolkodót a „spanyol Kierkegaard”-nak is szokták nevezni. 1897-es megtérését az ész és a szív csatája jellemzi.

Charles Moeller, a XX. századi irodalom és a kereszténység kapcsolatát feldolgozó monográfiásorozata IV. kötetében³³ így jellemezte Unamuno világnézetét: soha nem ismerte azt a lelki békét, amely „meghalad minden értelmet” (Fil 4, 7), de hinni akarása (*querer creer*) alapvetően különbözött a gyökeres ateizmustól. „Bizonyos szövegeinek panteista íze ellenére az a vallásos teizmus, amelyre eljutott a salamancai rektor, a keresztény kinyilatkoztatás elemeivel van áthatva, mert számára egyedül a hús-vér ember feltámadása adhat értelmet a világ történelmének és az egyes ember sorsának. Bármilyen hiányos is üzenete, a XIX. század végi és a XX. század eleji Európának szüksége volt erre.”³⁴

Unamuno *Naplójában* Saul/Pál megtéréséhez hasonlítja saját „holdfényes damaszkuszi útját”. Érezte, hogy Isten valóban hívja őt, hogy „felébredjen” az álomból, hogy lelkileg újjászülessék, megtisztulva bűneitől. „A halál félelme a bölcsesség kezdete” – írta naplójába, módosítva az Írást, amely „Isten félelméről” beszél. Felfedezi, hogy elérkezett a születés órája, amely a partus mortis: a halál az új születés. Egész lényével, minden idegszálával az örök életre, a feltámadásra vágyakozik. Ezt nemcsak filozófiai reflexióval keresi.

A materializmus és a pozitivizmus, a racionalista teizmus (racionalista istenérvek) kritikájával előkészíti az utat a hit, remény és szeretet „más rendbe”, a természetfelettibe tartozó ismeretének, tapasztalatának. „Eszemmel egy racionalista Istent kerestem, aki, mivel pusztá eszme volt, elpárologott... Eljutottam így a Semmi-Istenhez, ahova a panteizmus vezet, és a tiszta fenomenizmushoz, ami minden ürességérzés gyökere. Nem éreztem az élő Istent, aki bennünk lakik, és aki szeretet-tettei révén nyilatkoztatja ki magát nekünk, nem pedig a hiábavaló gögös fogalmak révén, egészen addig a pillanatig, amikor szívemen kopogtatott és a halálszorongásba merített.”³⁵

³³ Charles Moeller, *Littérature du XXe siècle et christianisme*, t. IV. Caterman, 1965, Unamuno 47–146.

³⁴ I. m., 93.

³⁵ Miguel de Unamuno, *Journal intime*, 24.

„Az alázattal az ember békében él önmagával és a világgal, az Úr békéjében, az igazságra, nem pedig az észre támaszkodva. – Az én álomban töltött éveim gög-jével lépek be a hitbe, és számomra így minden hiú dicsőségek szövése, mert úgy cselekszem, hogy Isten szolgáljon nekem, nem pedig hogy én szolgáljak Neki. Gondolok a híres konvertitákra és a külsőséges katolicizmus hiúságára. Kérem Istent, hogy vetköztessen ki önmagamból.”³⁶

Nemcsak naplójába jegyzi be, hogy „kérnem kell” ezt és azt Istentől, hanem elmékedése gyakran imává alakul. A *Miatyánk* parafrázisa végigvonul naplójegyzetein. Gyermekei alázata újra elvezeti Szűz Máriához, az Irgalmasság Anyjához: „Irgalmasság Anyja, légy kegyes hozzám!” – szakad fel szívéből. „Ő a nyugalom a zaklatottságban, ő a pihenés a harcban. A Szűz maga az egyszerűség; az anya, a gyöngédség. Az Istenember asszonytól született, az emberiség nyugal-mából, egyszerűségéből.”³⁷

1897 Nagycsütörtökjén rányit a legfőbb megoldásra is: „Tanulj meg Istenben élni, és többé nem félsz a haláltól, mert Isten halhatatlan.” A *Misererét* imádkozza: „Istenem, teremts nekem új szívet, újítsd meg keblemben az erős lelkiü-tet... Uram, nyisd meg ajkamat, és szám hirdeti dicséretedet!”³⁸

A gögös észet legyőzi az ágostoni és pascali „szív”, amelynek megvannak azok az érvei, amelyeket az ész nem ismer. De Unamuno a racionalizmus ellen küzdve a másik végletbe esik. Erősen hat rá a protestáns liberális szentíráskritika és Kant filozófiája: igyekszik megcáfolni a klasszikus teodícea istenérveit.³⁹ Kantot követve eljut *A tiszta ész kritikájától A gyakorlati ész kritikájáig*: „Kant a szívél-vel újjáépítette azt, amit a fejével lerombolt.”⁴⁰

Hatással volt rá a dán filozófus, Kierkegaard is, aki az „arisztotelészi istentől” elvezeti a lelkiismeret Istenéhez, az erkölcsi rend alkotójához, a lutheránus hit-fogalomhoz.⁴¹ Unamuno is eljut ahhoz az Istenhez, „aki emberi célt és emberi értelmet ad a világegyetemenek, aki nem az ens summum, nem a primum movens, aki nem az Eszme-Isten. Élő, szubjektív Isten ő (...), aki több mint puszta eszme, aki inkább akarat, mint ész. Isten annyi, mint Szeretet, vagyis Akarat. Belőle származik az ész, az Ige; de Ő maga, az Atya mindenekelőtt Aka-rat.”⁴²

A keresztény kinyilatkoztatás alapvető kijelentése: Isten=Szeretet (1Jn 4, 8–16). Unamuno jól meglátja, hogy nemcsak Isten létének elfogadásáról van szó. Istenben hinni annyi, mint egész lényünkkel igent mondani Neki, feléje menni szere-

---

³⁶ I. m., 26.

³⁷ I. m., 34–35.

³⁸ I. m., 39, 41.

³⁹ Lásd Miguel de Unamuno, *A tragikus életérzés*, fordította Farkas Géza, Európa Kiadó, Bu-dapest, 1989, VIII. fejezetét: „Istentől Istenig.”

⁴⁰ I. m., 7.

⁴¹ Vö. i. m., 7, 159.

⁴² I. m., 159.

tettel, engedve az ő vonzásának (Jn 6, 43–44), kiszolgáltatni magunkat a Szeretnek.⁴³

Unamuno hitfelfogását jellemzi a hinni akarni (*querer creer*), ami egyébként életművében jelentésváltozáson esik át. Az 1897 körüli időben, amelyből a *Napló* származik, a hinni akarni világosan különbözik a hit isteni erényétől, a természetfeletti hitaktustól. Unamuno *A tragikus életérzés* VIII. fejezete végén így összegez: „Istenben hinni annyi, mint arra sóvárogni, hogy Ő legyen, és ezenkívül úgy is viselkedni, mintha lenne; annyi, mint ebből a sóvárgásból élni, és tevékenységünk legbelső rugójává tenni ezt a sóvárgást. Ebből az istenség utáni sóvárgásból vagy éhségből születik meg a remény, a reményből a hit, a hitből és a reményből pedig a szeretet; ebből a sóvárgásból fakad a szépség, a célszerűség és a jóság érzése.”⁴⁴ Ez a hinni akarás tehát még nem a „teológiai” hit, amely teljesen a kegyelem (és a szabadság) műve; de a hit kezdete; már a hit kezdeténél is ott van a kegyelem, tehát a hinni akarást is a kegyelem mozgatja.

Unamuno antiintellektualizmusa végletes: a *credo, quia absurdum* világnézete ez, végletes, egyoldalú, de lehet benne igazságmagot látni. Miként általában a költők, misztikusok vagy az egzisztencialista filozófusok, meglátta és hangoztatta azt, hogy a valóság nem csak az, amit az ész és a tudomány feltérképez; a lét misztériumát intuícióval, rokonszenvvel lehet megközelíteni, és képekkel, szimbólumokkal kifejezni a kimondhatatlant. Egyes gondolkodók Ágostontól Pascalon át Claudelig, Prohászkaig és Gabriel Marcelig jól megsejtették ezt, azok az antiracionalisták, akik tudták, hogy a szeretet „más rendből” való, és hogy „Isten a szívre érzékeny”.

Charles Moeller szerint „Unamuno páratlan nagysága abban van, hogy versben és prózában, filozófiai esszéiben és színdarabjaiban, kritikai cikkeiben és regényeiben azt állította: ez a világ alapjában véve abszurd, ha nem létezik a túlvilág”.⁴⁵ Egyik partnerének, aki azzal vádolja, hogy a földi életet megveti, ezt válaszolja: „A halál megszállottsága az élet teljességéből származik; mivel érezzük, hogy az élet túlmutat rajtunk, azért akarjuk azt mérhetetlenül.” „Azok, akik napról napra élvezik az életet, anélkül, hogy törődnének vele, hogy elveszítik-e azt, vagy sem, azok igazában nem szeretik. Végeredményben az érzékiek szomorúbbak, mint a misztikusok. Én megelégedetten élek a misztikusokkal.”

Unamuno, mint annyi modern kortársunk, megélte Isten „hallgatását”, a „rejtőzködő Istent” (Pascal – Izajás nyomán). Úgy tapasztalta meg Istent, „mint aki a világ kezdete óta hallgat, és ez az egyetemes tragédia alapja”.⁴⁶ Mérhetetlen szorongása a halál előtt, a semmi egyetemes vízözöne előtt rémületté vált: vajon ez az özönvíz, a „semmi sodra” (Babits, József Attila) nem viszi el magát Istent is? Az egyetemes tragédia megoldását kereste a kereszténységben, Krisztus és a saját feltámadása hitében, illetve reményében. „Abban hinni, amit nem látunk,

⁴³ I. m., 183–184.

⁴⁴ I. m., 176.

⁴⁵ Charles Moeller, *Littérature du XXe siècle et christianisme*, 125.

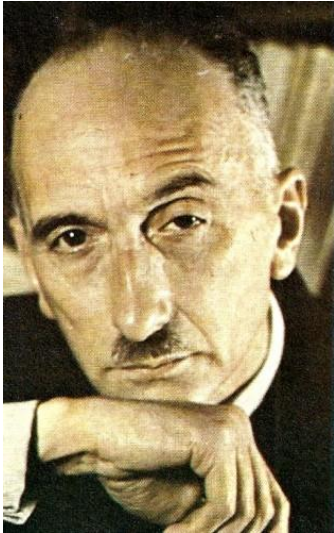
⁴⁶ Vö. i. m., 116.

annyit tesz, mint abban hinni, amit látni fogunk... A szeretet teszi, hogy hiszünk Istenben, akiben reménykedünk, és akitől az eljövendő örök életet várjuk; a szeretet teszi, hogy hisszük, amit a reménykedés álmvilága alkot bennünk.”⁴⁷

Ugrás az elejére

---

⁴⁷ Miguel de Unamuno, *A tragikus életérzés*, 190.

Henri Bergson levelezését olvasom. A zsidó filozófus, aki élete végén (†1941) elérkezett a katolicizmus küszöbéig, kapcsolatban állt neves (megtért) katolikus írókkal. A harmincas években például Gabriel Marcel, Jean Guitton, François Mauriac elküldték neki új írásaikat, amelyeket a betegeskedő filozófus nemcsak udvariasan nyugtázott, hanem – olvasásuk után – méltatott is.

1936 áprilisában François Mauriac (akkor már híres regényíró, 1933-ban a Francia Akadémia tagja) elküldi neki *Jézus élete* című új könyvét. Bergson 1936. április 14-i levelében köszöni meg – betegsége miatt kissé késve – a könyvet: „Ez a »Jézus élete« csodálatos könyv. Önt átítatta az Evangéliumok lényege olyannyira, hogy még ott is, ahol elbeszélése tisztán emberi síkon mozog, jelen van az isteni, és valamiképpen átlátszóvá lesz. Bárcsak minél többen olvasnák és meditálnák könyvét ebben a korban, amikor egyre erősebben jelentkezik az igény a spirituális megújulásra!”

François Mauriac egyik utolsó képviselője volt annak a nagy írónemzedéknek, melynek tagjai között több a hitvalló katolikus, s amely a XX. század első felében világirodalmi szintre emelte a francia irodalmat: Péguy, Proust, Valéry, Gide, Claudel, Bernanos, Malraux...⁴⁸

Jean Guitton katolikus filozófus a két háború közötti világi katolikusok tanúságtételét hangsúlyozta: „Jóval a zsinat előtt, főleg Franciaországban, a világi írók-gondolkodók (Claudel, Blondel, Gilson, Maritain, Marcel, Chevalier, Mauriac, Green, Bernanos, Thibon...) mutatták a legnagyobb bátorságot, hogy kimondják azt, amit igaznak tartottak.”

Henri Bergson fent idézett levelét olvasva ösztönzést kaptam, hogy újra kézbe vegyem Mauriac *Jézus élete* című kis könyvét. Az *Előszó*ban olvasom a regényíró figyelmeztetését: óvakodnunk kell az olyan történetíróktól és szentírásmagyarázóktól, akik a természetfölötti eleve tagadásával Jézusban nem különböztetik meg az Istent, de azoktól a rajongó keresztényektől is, akiknél Jézus emberi arca „megsemmisül a második isteni Személy ragyogásában”. Mauriac, a katolikus regényíró – aki egyébként jól tájékozódott kora nagy szentírástudósainak műveiben – elkerüli ezeket a végleteket. Szeretné megéreztetni az olvasóval, hogy az Evangéliumok Jézusa „nem mesterséges és összetákolt lény”, hanem „a történelem nagy alakjai közül a legmegrázóbb s a benne szereplő nagy jellemek közt a legkevésbé logikus, mert a legelevenebben élő”.

⁴⁸ Lásd Szabó Ferenc SJ, *Mauriac önmagáról*, Válogatás az író vallomásaiból, Róma, 1987 (Mai írók és gondolkodók 1)

Mauriac reméli, hogy „ezt a vakmerő könyvet” nem írta meg hiába, „ha csak egy olvasó is akad, aki mikor becsukja, hirtelen megvilágosodással megérti, hogy mit jelentett a katonák mentegetőzése – mikor a papok szemükre vetették, hogy nem mertek kezet emelni Jézusra –: »Soha ember így nem szólott, mint ez az ember.«” A sok tudós Jézus történetéről szóló mű után felüditő Mauriac Jézusának olvasása. Valójában az egész könyv személyes vallomás is, válasz arra a kérdésre: „Ki neked Jézus?”

Mauriac 1962-ben *Amit én hiszek* című könyvében vall küzdelmes hitéről: „Ez a könyv nem tudósokhoz, sem filozófusokhoz, nem is teológusokhoz szól. A lehető legegyszerűbben és legnaivabban akartam válaszolni erre a kérdésre: »Miért maradt Ön hűséges ahhoz a valláshoz, amelybe beleszületett?«”

E vallomáskötetében, amikor Nikodémus Jézusnál tett éjjeli látogatásáról eszmélődik (Jn 3,1–21), ezeket írja: „Éjszaka van bennem, bensőmben, és ennek az éjszakának titkában találtam rá Krisztusra, kétségkívül nem minden alkalommal, amikor kívánta. Ezek a kegyelem pillanatai. Talán, mint Nikodémus számára, egyesek számára csak egyetlen találkozás van, egyetlen éjszaka, de ez meghatározza egész életüket. Ami engem illet: a világ minden kincséért le nem mondanék már arról, amit láttam és hallottam, amit érintettem, még ha csak egyetlen egyszer is. Tudom, ez a Világosság önmagában misztériumot alkot, sőt sokkal többet: misztériumok csomópontja, amely hitet követel.

Ennek ellenére önmaga révén vesz hatalmába; ez a Világosság jelen van a történelemben, elkezdett ott égni egy meghatározott térben és időben: olyan tűz, mely világít és éget. A világba dobott. Mennyire szeretem az Úrnak ezt a sóhaját: »Az Emberfia azért jött, hogy tüzet bocsásson a földre és mi mást kívánok, mint hogy égjen?« Ég a mindig lángoló szavakban, és pontosan, mint a tűz, ezek a szavak átterjednek, továbbgyűrűznek, a lángok fenyőről fenyőre, csúcsról csúcsra átcsapnak, és felfalják az égő emberi fa koronáját és szívét.”⁴⁹ Mauriac vallomáskönyvének IX. fejezete: *Imádság a hitért*. Ebből idézek: „»Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen!« Istenem, ezt a könyörgést saját füleddel hallottad, amikor ember voltál, körülvéve a szegény galileai férfiaktól. Ez a kis könyv sem fejez ki mást, mint ezt az ellentmondást. Hiszünk Benned, akit nem látunk. Hallgatjuk szavadat, amelyet nem hallunk. Erre a kis kovásztalan kenyérré itt a nyelvemen azt mondom, hogy Te vagy, összeszedetten imádom magamban ezt a jelenlétet, amelyet semmiféle érzékelhető nem tanúsít. Sokan, akik nem is voltak szentek, jelet kaptak: Claudel, Max Jacob, Simone Weil... És én? Hazudnék, ha azt mondanám, hogy életem során semmiféle jelet nem kaptam. (...) Oly sok év temeti be a kegyelem e pillanatait, hogy már nem vagyok biztos benne, hogy jól emlékszem-e rájuk...”

És Mauriac felidézi azt az évet, amikor megírta *A keresztény szenvedéseit*, amely után végleg megtalálta a lelki békét. Talán 1927 vagy 1928 Pünkösöd napja volt.

---

⁴⁹ Idézet az *Amit én hiszek/Ce que je crois* (Grasset, 1962) című vallomásból, in Szabó Ferenc SJ, *Mauriac önmagáról*, 45–46.

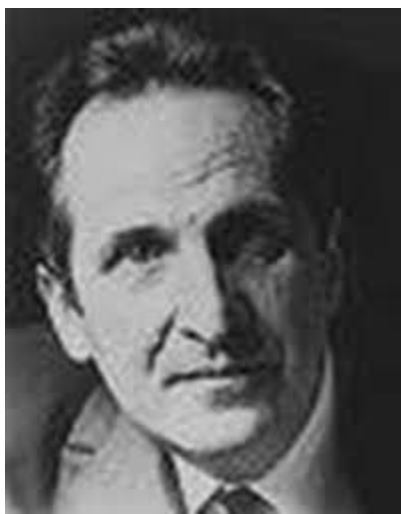
„Hirtelen térdre zuhantam, mintegy valamiféle ismeretlen erőől kényszerítve, és valamiféle heves boldogság kerített hatalmába. Sírtam, anélkül, hogy letöröltem volna könnyeimet. E naptól kezdve Pünkösöd a legkedvesebb ünnepem lett.

Ha idegállapotom, nem pedig a Lélek kényszerített térdre, hogyan magyarázható az, hogy az utána következő 35 év során soha nem tapasztaltam hasonlót, és ma sem, amikor remélem, hogy a kegyelem állapotában élek? Soha ilyen villámlás nem terített le.”

Mauriac, aki a modernizmus idején sokat szenvedett haladó nézetei, „nyitott” hite miatt, megérte a II. vatikáni zsinatot, és kiengesztelődött XXIII. János és VI. Pál egyházával. Az agg Simeonnal adott hálát: „Most bocsásd el szolgálodat, Uram! Mert vénségünk napjaiban a mi szemünk is látta azt, amit ifjúságunk nem mert remélni.”

Ugrás az elejére

Pierre Emmanuel (1916–1984) találkozása a Názárettivel

Pierre Emmanuel költő, esszéíró,⁵⁰ a Francia Akadémia tagja, 1916-ban született Dél-Franciaországban. Eredeti neve Noël Mathieu. 1947-ben írt önéletrajzában (*Ki ez az ember?*) feltárta gyermekkorát és költővé „születését”. Költői nevével ezt az „újjászületést” akarta jelezni. Matematikát és filozófiát tanult. Gide és Valéry után, 1938-ban döntő befolyással volt rá Pierre-Jean Jouve, a *Vérverejték* költője.

Leszállt a tudattalan poklába, az őskáoszba, ahol a libido, a büntudat, az elveszett paradicsom emléke, az embert mozgó élő és romboló erők kavarnak.

Jouve tudatosan keresztény költő: az ő hatására és vele elindult az üdvösség, a szabadulás keresése útján. Freud és Jung meglátásait is kamatoztatta költészetében. Erről tanúskodik a hatvanas években Baudelaire-ről írt könyve. (*Baudelaire, a nő és Isten.*)⁵¹ Itt kapjuk meg a kulcsot a hetvenes évek végén írt verstrilógiája értelmezéséhez: *Egy – Párbaj – A Másik*.

Baudelaire-ről írva önmagát is jellemezte: „A Másik, a Nő egyszerre Pokol és Paradicsom, kifeszítve a férfit a vágyakozás és az örvény között: a közvetítő a léthez, és ugyanakkor a lét megcsonkítója. A Baudelaire-hez hasonló férfiak számára a nőiségnek ez a kétértelmű kísértése (kísértetjárása) teremtő pszichózisuk szülője; ez élteti, mert állandóan halálra adja őket, szemfényvesztésről szemfényvesztésre üzve őket, állandóan saját hiányuk szomjától, a folyton fokozódó szomjúságtól gyötörve.”⁵² Emmanuel a nemek kettősségének kimondhatatlan és helyrehozhatatlan titkát kutatja egészen a szellem legmélyéig, az őскеzdek mítoszaitól a jungi lélektanig (Animus és Anima), a vallások és filozófiák segítségével, felszabadítva saját élményvilágának szimbólumait. Költészetének jó része szimbólum- és mítoszeremtés; az őseredeti és a végső EGY keresése, Érosz és Thanatosz égisze alatt.

Szellemi fejlődését és megtérését még a következő gondolkodók segítették: Pascal, Kierkegaard, Barth, Monchanin abbé, Massignon és Simone Weil, aki mintegy szellemi „kapocs” lett később Pilinszkyvel kötött barátságában.

Átélt a háború alatti ellenállást. 1941-ben írt és 1942-ben közzétett *Orpheusz sírja* című költeményében már a keresztény költő szólalt meg. Péguy-ről (*A megtestesült Ige szolgája*) és Claudelről írt esszéiben a két konvertita költővel

⁵⁰ Pierre Emmanuelnek szenteltem a Mai írók és gondolkodók című sorozatom 6. kötetét: *Pierre Emmanuel önmagáról*, Szent István Társulat, Budapest, 1995 (itt pontosabb hivatkozások); bevezető tanulmány és válogatott fordítások. Mostani ismertetésem e kis könyvem bevezetőjének kivonata. Az alább közölt részlet (*Találkozás*) itt jelenik meg először.

⁵¹ *Baudelaire, la femme et Dieu*, Seuil, Paris, 1982.

⁵² I. m., 9.

való szellemi rokonságáról vall. 1968-ban lett a Francia Akadémia tagja. Emmanuel megvallotta: a kommunizmus kísértését legyőzve még tovább tartott ateizmusa.

Nem akart elfogadni más Istent, mint akit ő teremtett saját magának. Amikor kinyílt a szeme, felismerte korábbi elvakultságát. A kereszténységhez az ateizmus hosszú tele után tért vissza, amint *Az emberi arc* (1965) című kötetben vallotta hitéről: „*E könyv témája a hit dicsőítése. Néha – ritkán – egy fénysugara arcunkra vetül. Bármilyen szürke is vagyok általában, megőrzöm arcomon e tűz emlékét, megsejtem átalakult önazonosságomat. Biztos vagyok abban, hogy a hit a világ tavaszát jelenti, amint az ateizmus a telet. Ám a tél méhében hordozza mindig a tavaszt: januárban már rügyeznek a mandulafák. Csaknem egy fél évszázadon át télben éltem, de mindig éreztem, hogy mozgolódik a tavasz, és egyre fokozódott bennem a vágy, hogy hirdessem a tavasz jöttét. Mert a tavasz hirdetése is hivatás: részvételünk az egyetemes teremtő Aktusban. Ez a könyv életem értelméről tanúskodik: törekvésem nem más, mint újra kezdeni, most a hitetlenség korában, a visszatérést, az éltető felemelkedést a Transzcendenshez.*”⁵³

Isten Arcának keresését, jákobi küzdelmét Istennel, megtérését írja meg a hetvenes években született költeményei ciklusaiban (*Jákob, Te*).

Az 1978-as *Te*-ben jelent meg a hosszú *La Rencontre (A Találkozás)* című poema, amely a Názáreti Jézussal való találkozása élményéből született. Ebből fordítottam az alább közölt részleteket.

*De miért követtelek Téged én is?
Miért vagyok akaratlanul tanítványod és tanúd?
Miért csak Rólad tudok beszélni
Aki felfoghatatlan vagy nekem?
Miért tapogatózom Feléd
Mikor a végsőkig feszítem elmém?*

*Názáreti Jézus!
Mit jelent megnevezni Téged?
Mit jelent nem ezt mondani: Ő volt
Hanem: Te vagy!
Most és századokról századokra?!
(...)
Lassan észrevétlenül mint a hajnal
Reszket messze-messze az éj sűrűjében
Alvadt vértől összeragadt szempillákon
Átszüremkedett valami vak tengermélyi derengés
Alig érintette arcomat – majd erős lett
Arcomat súrolta észrevétlen*

---

⁵³ *La face humaine*, Seuil, Paris, 1965, 16.

*És sötétségem legmélyéről világított
Még éjszakában jártam de arcom fénylett
Mert mosolyod bőröm alatt fény volt
A Jóság e mosoly által szemlélt engem
Éreztem hogy felszáll a napfordulat Arca
Megdagadt emberi magma-tekintetemből.*

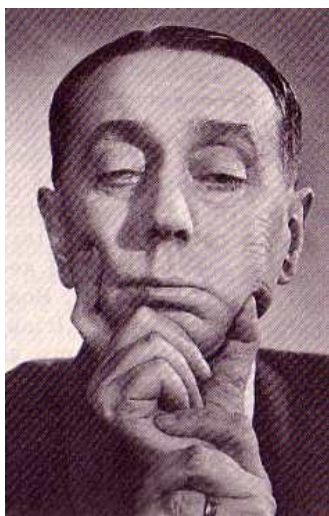
*Mióta június kilencedikén az univerzum rám szakadt
A háború mindenfelé krátereit vájta
Hogy megalapozza új Bábeleit
Attól a naptól a Történelem nekem
Az, ami az Ember Nélküled:
Tátogó csatatér csaknem a kezdettől
Hol a jövő csontvázai halmozódnak.
Egyetlen napon sem reméltem
Folyton láttam hogy az acélököl
Szétmorzsolja az ember szemét-száját
Egy napon sem estem kétségbe
Folyton láttam hogy megvilágít Arcod.
– Nem illanó pillantás déli verőfény-tekintet
Gyermektekintet melynek monstranciája Mária
Mikor a pásztorok és napkeleti királyok imádják
Vagy a haldokló tekintete ki ott fenn kiáltja: Éli!
Ugyanaz a szem hol minden eleven emlékezet
Ugyanaz a trón a történelem felett
Az anya öle és a gyalázat fája.*

*Egész életed az istálló és a kereszt között
Egyetlen pillantást vetsz az emberekre
Mégis ez a tekintet mindegyiknek
Saját neve: Te adod neki hogy kimondja
Ha akarja.
A bizonyosság egyazon mélysége
Egyszerre szorongással és örömmel tölt el
Mindenki a saját mértéke szerint:
Aki a bizonyosságot várja Tőled
Szereti a kísértő örvényt is.
Az első reggel örvénye a vizeken
Mikor a Kezdet kinyitja ébredő szemét
A távolság mostani magunk és ama énünk között
Amilyennek a teremtéskor láttál
Szemed nyitja a távolságot bennünk.
Minden találkozásnál*

*Reád vetett tekintetünket
Megtöltöd az egyetlen Kérdéssel
Mely Te magad vagy örökké: Jésua
Most is mint „abban az időben”.
Utadat nem kerülhetem ki
Folyton Veled találkozom:
Csak úgy vagyok ha nézlek Téged
Mintha minden járókelő Te lennél.
Így látott Téged Zakeus a fügefáról
Így látlak ma én is Téged
Szememben szemed visszfénye.
A szír-föníciai asszony lelkében
Én vagyok az összetört házasságtörő
Akit a Törvény meg akar kövezni
Én vagyok a kenyérre váró tömeg
Amelyen megesik a szíved
Én vagyok Lázár és én vagyok Júdás
Mindkettőt másképpen szeretted
Én vagyok a katona kereszted tövében
Aki életed utolsó pillanatában
Megszán és harmatként fogadja tekinteted
Amely szemében kialszik
Megáldva mindnyájunkat.
Engedd hogy Magdolna legyek
Húsvét kristályragyogásában
Válaszolva a Kérésre mely Te vagy!
Egyetlen: Te – itt lenn kifürkészhetetlen.*

Ugrás az elejére

Henri Daniel-Rops, eredeti nevén Jules-Charles-Henri Petiot a század katolikus írói közé tartozik: pályája első felében regényeket és esszéket írt, később – Magyarországon is – egyháztörténeti munkásságáról lett híressé. A szó szűkebb értelmében nem tartozik a „konvertiták” közé. F. Lelotte SJ mégis felvette konvertitákról írt sorozatába. Bemutatja azt, hogy a fiatal író gondolkodása és a lélek világában való elmélyedése révén, miként tért vissza gyermekkori katolikus hitéhez: Krisztus és Egyháza szeretetéhez és szolgálatához. 1955-ben a Francia Akadémia tagjává választották a modernista Edouard Le Roy székébe.

Az övét pedig 1967-ben – a Mounier által alapított *Esprit* című perszonalista folyóirat köréhez tartozó – Pierre-Henri Simon író és akadémikus foglalta el. Székfoglaló beszédében elődje életművét, jelentőségét méltatva ezeket írta: „Korunk ama nagy szellemei közül való, akik megvédnek bennünket a nihilizmus kísértésétől.”⁵⁴ „A dogmák nélküli spiritualizmustól indult el, és néhány év leforgása alatt eljutott a »katolikus író« végleges helyére.”

Daniel-Rops első könyve (*Nyugtalanságunk*) 1926-ban jelent meg. A fiatal író egzisztenciális kérdéseket feszeget, a lét értelmét keresi. Ez kezdetben még nem az ágostoni üdvös nyugtalanság, inkább szkeptikus keresés, sok van benne a gögös reménytelenségből, és – André Gide szellemében – elutasít minden elkötelezettséget, nem akarja a választással leszűkíteni lehetőségeit. De látja, tapasztalja a századelő számos megtérését, azt, hogy Isten milyen nagy helyet foglal el a kortárs irodalomban. Egyik vallomásában így jellemezte magát: „Az ember katolikusnak születik, aztán a 18., 19. életéve között lelkiismereti válságot él át. (...) Ez a válság fájdalmas: gyakran több évig tartó agónia. (...) A serdülőt az távolítja el a vallástól, amit a tavasz hívásának vagy a világ megízlelésének nevezhetnénk. Ez utóbbi kifejezést („*goût du monde*”) határozottan teológiai értelemben véve. (...) Az ilyen tanácsok: Legyetek gyakorló keresztények, aztán a hit majd jönni fog! – ízetlennek tűnnek a húszéves lelkeknek. Mindenki azt várja, hogy Isten majd csodát tesz javára.”

Egy későbbi esszéjében (*Pascal és szívünk*, 1948) bevallja, hogy ez a kétes értékű lelkiállapot nem lehet helyes felkészülés a hitre, inkább veszélyes lejtő. 16 éves korában ez hatalmasodott el rajta, de szerencsére őt a keresztény távlatok felé nyitotta meg. Pascal *Gondolatainak* olvasása ragadta ki a közömbösségből,

⁵⁴ Az író életművéről lásd Szabó Ferenc SJ, „Daniel-Rops, Jézus és Egyháza szeretetének tanúja”, in *Szolgálat* 1981/3, 51. szám, 51–58, itt további irodalom. Magyarra fordított kötetek: *Jézus és kora I–II (töredék)*, Ecclesia Könyvkiadó, Budapest, 1987, 1991; *Az apostolok és a vértanúk egyháza I–II*, Ecclesia Könyvkiadó, Budapest, 1989.

és készítette a nyugtalan keresésre. De a kamasz még nem értette Pascal intellektuális nyugtalanságát, bár érezte a Végtelen gyötrő hívását.

André Gide *Földi táplálékok* című könyve megejtő varázsának hatása alá kerül, mint akkoriban annyi fiatal (például a konvertita Jacques Rivière, aki hosszú ideig a megtért Paul Claudel és a hedonizmust hirdető André Gide vonzása között vergődik). Végül az üdvös nyugtalanság után „választ”: enged a kegyelem hívásának, elismeri, hogy Isten megragadta szívét. Erről ír első regényében (*A homályos lélek*, 1929): a főhős őt magát testesíti meg. Közben találkozott egy trappista szerzetessel, Isten emberével, aki megérezte vele, milyen az igazi élet. E szent emberben a megtestesült kereszténységet látta meg.

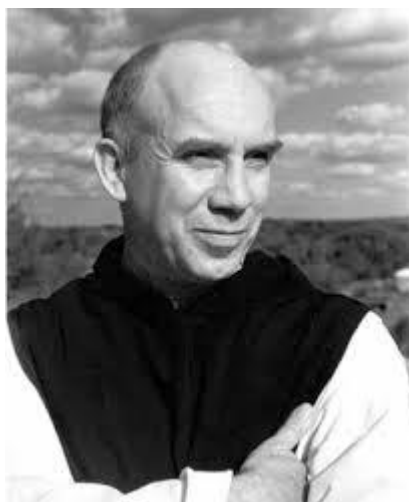
Daniel-Rops megtérése nem volt pontszerű, hanem hosszú folyamat, számos természetes tényező (öröklés, neveltetés, érzékenység, betegség, tanulmányok) készítette elő nála is – mint annyi más konvertitánál – a talajt a kegyelem számára. A megtérés és általában az üdvösség mindig a kegyelem és a neki megnyíló emberi szabadság titokzatos drámája.

Daniel-Rops a „szent történet” krónikása volt. 1943-ban jelent meg *A Biblia népe*, 1945-ben pedig *Jézus a maga korában* című könyve. A legjobb biblikus szakemberek munkái voltak fő forrásai. Élvezetes stílusa révén világsikerre tett szert; számos nyelvre, magyarra is lefordították. Könyvének utolsó fejezete – „Krisztus jelenléte” – átvezet az egyháztörténelemhez, amely egyszersmind Daniel-Rops hitvallása is. Miután drámai erővel megjelenítette az emmauszi tanítványok epizódját, így folytatja: *„E megindítóan egyszerű utolsó jelenettel szeretnénk elköszönni Jézus alakjától. Rembrandt a Louvre kis tablóján tökéletesen felidézte a jelenetet. A terem tele van árnyékkal, a fény magából Krisztusból árad (...). A két tanítvány szívét elárasztó meleg mi más, ha nem a Jelenlét jele? (...) Amikor Jézus eltűnt hívei tekintete előtt, ezeket mondta: »Veletek leszek a világ végezetéig.« Jézus földi küldetésének harminc egynéhány hónapja során türelmesen előkészítette ezeket az embereket, akik túléltek halálát: kiválasztotta, kiképezte, megszervezte őket; nekik adta lelke legjavát. Most rajtuk volt a sor, hogy tanúságot tegyenek a Fényről, amit kaptak; és nem lankadnak a tanúságtételben. És az élő Isten története ezután Titokzatos Testében folytatódik, amelyet az ő Jelenléte éltet. Ez a századok szívébe beírt nagy valóság: Jézus Krisztus Egyháza.”*

Daniel-Rops a Biblia és az Egyház történetének tanulmányozásával, biblikus tanulmányaival és 11 kötetes egyháztörténetével világhírűvé lett. A II. vatikáni zsinat befejezésének évében hunyt el. Utolsó kötete halála évében jelent meg: *Ezek a keresztények testvéreink*. Ebben a zsinatot meghirdető XXIII. János ökümenikus szándékától vezetve a keresztények megosztottságát és az egységtörekvést vázolja fel a francia forradalomtól napjainkig. Főleg protestáns körökben bírálták – némi joggal – Daniel-Rops kissé zárt „római katolicizmusát”. Meglepő, hogy a korábban meglehetősen konzervatív és intranzigens katolikus történetíró milyen nyitottá vált a II. vatikáni zsinat éve alatt.

VI. Pál pápa – értesülve haláláról – özvegyének küldött részvétlíviratában többek között ezt írta: „Történeti műve tanúságtétel marad; tanúskodik nagy tudásáról, tehetségéről és az Egyház iránti szeretetéről, amelynek jó szolgája volt.”

Ugrás az elejére

Egy világszerte, s Magyarországon is jól ismert lelki írónak, a nyugati és a keleti misztikát ötvöző trappista szerzetesnek megtérését mutatom be. Sokan olvasták és olvassák lelkiismereti írásait. Például a *Szolgalat* által 1971-ben Eisenstadtban kiadott, Kardos Klára által fordított *Élet és életszentség* című könyvét, amely 2010-ben újra megjelent Budapesten. Akik nem ismerik életútját, talán nem is sejtik, hogy egy fiatal korában határozott ateistából és egyáltalán nem példaadó élvhajászból megtért szerzetes gondolataival találkozunk. Most is, miként általában sorozatomban teszem, Thomas Merton

esetében sem egész életét, életművét ismertetem, hanem *csak megtérése folyamatát*, illetve annak döntő mozzanatait világítom meg. Jelzem e történetben az emberi tényezők (események, találkozások, barátságok, olvasmányok stb.) szerepét, amelyeket Isten kegyelme felhasználta a nyugtalanul kereső emberi szív magához vonzásában.

Thomas Merton angol író, költő, trappista szerzetes részletesen megírta életútját 1948-ban megjelent *Hétlépcsős hegy* című vaskos kötetében, amely egy csapásra világhírűvé tette. Számos nyelvre lefordították (magyarul Lukács László piarista fordításában kétszer, 1981-ben és 2004-ben is kiadta a Szent István Társulat). Már korábban is jelentek meg Mertonról életrajzok, ismertetések, de az Európában utazgató, tudásvágyó és az élvezeteknek hódoló ifjú kalandos életét nemigen részletezték. Ő maga ezt megtette önéletrajzában. Most megtérése történetét ismertetve erre a korántsem példamutató ifjúkorra is röviden kitérünk. Lukács László az *Utószó*ban találóan mutat rá: Thomas Merton „megtérése nem egyetlen varázslatos pillanat műve, hanem hosszú emberi érlelődés”. „Gyötrelmes és hiteles képet rajzol önmagáról. (...) Érzékeny figyelemmel és hálás szeretettel fedezi föl élete történetében Isten munkálkodását, a bűnt legyőző Szeretetet.”⁵⁵

Thomas szüleitől, új-zélandi édesapjától (Owen Mertontól) és amerikai édesanyjától örökölte a művészi, költői hajlamot. Franciaországban született. Apja akaratára szerint anglikánnak keresztelték. Szülei az első világháború elől menekülve Amerikában telepedtek le. Thomas szellemi fejlődésére jelentős hatást tettek, sőt megtérésében döntő szerepet játszottak misztikus hajlamú írók és költők. Elsősorban William Blake, akiről doktori dolgozatát is írta. (Ez a hatás ahhoz hasonlítható, amelyet Rimbaud *Villanások* című műve gyakorolt a fiatal Claudelre.) Továbbá sokat olvasta a Newman bíborossal kapcsolatban álló angol jezsuita költő, Gerard Manley Hopkins verseit, vagy Aldous Huxley ezoterikus írásait.

⁵⁵ Thomas Merton, *Hétlépcsős hegy*, Szent István Társulat, Budapest, 2004. 396.

1931-ben, Cambridge-ben letett sikeres vizsgáit követően Itáliába utazik. Genova, Firenze után Rómába érkezik, látogatja a híres templomokat, megcsodálja a mozaikokat, azok Krisztus-ábrázolását. „*Hitem Rómában alapozódott meg. Itt láttam először Őt, Őt, akit most Istenként és Királyként szolgállok, aki kezében tartja és vezérli életemet*” – írta később önéletrajzában. A Szent Szabina-templomban lelkét átjárja a bűnbánat, az oltár előtt térdre borul, és elimádkozza a Miatyánkot. Visszatér Cambridge-be, majd a húszévesen, 1934 végén végleg elhagyja Európát. 1935-ben beiratkozik a New York-i Columbia Egyetemre. Itt tanárai és barátai kedvező hatással vannak rá. Nyelveket tanul, különböző előadásokat hallgat, diákegyesületek életében is részt vesz. Amikor 1937 elején a középkori francia irodalommal foglalkozó előadásokat hallgatja, kezébe kerül a katolikus tomista filozófus, Etienne Gilson könyve, *A középkori filozófia szelleme*. Tanulmányozza, kijegyzeteli. Új képet kezd alkotni Istenről: „*Ellentétben azzal, amit eddig gondoltam, megértettem, hogy a katolikus hit nem egy tudatlan korszak homályos és babonás világfelfogása. Ellenkezőleg, úgy nyilatkozott meg előttem, mint mély, egyszerű, pontos és igaz tan.*”⁵⁶

A művészettörténetből szerzett bakkalaureátusi fokozat után a 18. századi angol irodalom felé fordul. Disszertációjának témája, William Blake költészete. E korábban is lelkesedéssel olvasott misztikus kötı elmélyültebb tanulmányozása során kialakul az a meggyıződése, hogy „*csak úgy érdemes élni, ha az ember a világban kellő súllyal érzi Isten jelenlétét*”. Döntő hatással van rá barátja, Bramachari hindu szerzetes; ő ajánlja neki, hogy olvassa Kempis Tamástól *a Krisztus követését* és Szent Ágoston *Vallomásait*.

1938 őszen Merton már közel van a megtéréshez, és halványan felmerül lelkében a vágy, hogy papként szolgáljon Istennek. Egyszer a *Corpus Christi*-templomban mélyen meghatja a szentmisén a hívek áhítata, megragadja a pap beszéde, aki Krisztusról, az általa hozott megváltásról és a kegyelem szükségességéről elmélkedik. „*Ezen a napon éppen ilyen beszédre volt igazán szükségem. Új világot fedeztem fel, és boldogan távoztam.*”⁵⁷

De Thomas még világnézeti és erkölcsi útvesztőben bolyong, keresi a szórakozási lehetőségeket, katolikus légkört teremt ugyan maga köré, de misére nem jár. Azonban minden este elimádkozza a Miatyánkot. Egy esős szeptemberi napon a megtérés útját járó Hopkins *Levelek Newmanhoz* című könyvét olvasgatja. Megéri elhatározása. Elmegy a *Corpus Christi*-templomba, és kéri a keresztséget. A plébános három könyvet ad neki, hogy azokat olvassga. Ősszel még végighallgatja a missziós beszédeket. *A pokolról szóló beszéd megrendíti*. Idézem a szakaszt az önéletrajzból: „*Miért kell irtózni a pokol gondolatától? Senkinek sem kötelező odajutnia. Akik odakerülnek, saját döntésükből, Isten akarata ellenére jutnak oda. Csak úgy lehet eljutni a pokolba, hogy az ember visszautasítja és elveti a gondviselés és a kegyelem minden eszközét. Saját akaratuk juttatja*

---

⁵⁶ Gilson befolyása: i. m., 57–61.

⁵⁷ I. m. 200–201.

oda őket, nem Istené. (...) A pokolról szóló beszéd valóban megrázott – de nem a szenvedélyből és önszeretetből fakadó, izgatott és indulatos megrendülés támadt bennem, hanem valami csöndes bánat és türelmes fájdalom. Elgondoltam, milyen óriási és iszonyatos szenvedést érdemelnék, s láttam, hogy jelen körülményeim között már csaknem belézuhanam. Ugyanakkor a büntetés nagysága segítette megértenem azt, hogy milyen nagy rossz a bűn.”⁵⁸

Az a *Moore atya* készíti fel a keresztségre, aki az emlékezetes beszédet mondta a pokolról. Ugyanő *kereszteli meg 1938. november 16-án Thomast*, barátai Gedy, Lax, Seymour és Edward Rice jelenlétében. Közülük csak egy, Rice katolikus, ő a keresztapa. Thomas meggyónik, elvégzi első szentáldozását.

A megtért Thomas azonban tétova; lelki irányítást nélkülözve még nem gyakorolja megvallott hitét. Akaratereje gyenge. Kerüli a halálos bűnt, de az 1939-es esztendőben mindvégig régi, megszokott életmódját folytatja. Tele világi ambícióval író, költő, kritikus, professzor akar lenni, elkezd verseket, cikkeket, novellákat írni – nem mindig sikerrel. Vidéken nyaral barátaival, majd 1939 szeptemberében (amikor kitör a világháború) visszatér New Yorkba. Egy este búcsút vesz barátnőjétől azzal, hogy pap akar lenni. Betér a Xavéri Szent Ferenc-templomba, ahol szentségimádás van, s éppen a *Tatum ergót* éneklik. Újra belső indítást érez arra, hogy pap legyen.

A katonai szolgálat alól felmentik. Huszonhat évesen még küzd benne az új és a régi ember. 1940-ben rövid ideig ferences szerzetesjelölt. Majd huszonhét évesen, 1941. december 10-én bevonult a Kentucky állambeli Gethsemani trappista apátságba. Louis testvér 1947-ben ünnepélyes örökfogadalmat tett. 1949-ben pappá szentelték. Több mint félszáz könyvet írt. A vallások közötti párbeszéd előmozdításán fáradozott. Egy ilyen témával foglalkozó nemzetközi kongresszuson vett részt, amikor elektromos baleset következtében váratlanul elhunyt.

Thomas Merton „könyveiben a misztikusok közvetlen istenélménye bujkál” – írja az *Utószó*ban könyvének fordítója, Lukács László.⁵⁹ Egész élete Istenkeresés volt, igyekezett egyre közelebb kerülni Istenhez, amint ezt könyvei, vallomásai tanúsítják.

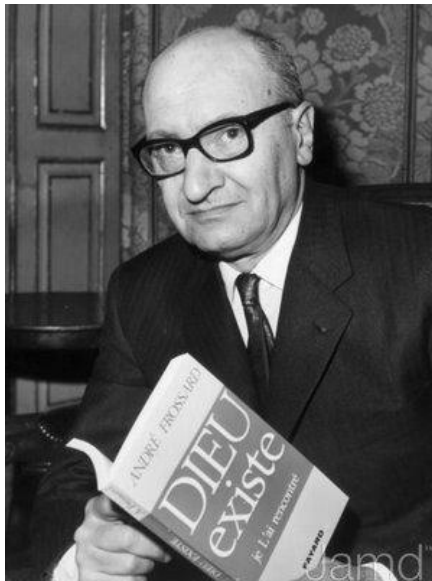
Ugrás az elejére

---

⁵⁸ I. m., 201.

⁵⁹ I. m., 397.

„Isten létezik, találkoztam Vele”
André Frossard író (1915–1995) megtérése

Most egy kortársunk megtérését ismertetem: André Frossard íróét, aki 1995-ben hunyt el. A magyar közönség megismerhette a megtérése történetét elmondó 1969-es kötetéből: *Isten létezik, találkoztam Vele*, valamint II. János Pállal folytatott beszélgetéseiből: *Ne féljete!*

André Louis-Oscar Frossard, vezető kommunista fiaként ateistának nevelték. Atyai nagyanyja zsidó, anyai nagyanyja pedig protestáns. 20 éves korában tért katolikus hitre Párizsban, az örökimádó apácák kápolnájában. Részt vett a francia ellenállásban. 1943-ban a Gestapo letartóztatta, Montlucbe a „Zsidó barakkba” internálták. A haláltáborból 1944-ben csodával határos módon me-

nekült meg. Neves újságíró lett, több rangos lapnak dolgozott. 1987-ben a Francia Akadémia tagjává választották.

Kevéssel halála előtt, 1990-ben jelentette meg *Dieu en questions – Isten kérdéseiben* című könyvét, amelyben középiskolás fiúk és lányok hitre vonatkozó kérdéseire válaszol. Arra a kérdésre: „Megtérhet-e az ember két perc alatt?” válaszolva Frossard felidézi Szent Pál megtérését, majd a fiatal Paul Claudel esetét a párizsi Notre-Dame-ban 1886 karácsonyán.

André Frossard saját megtéréséről szólva hangsúlyozza: amikor a kápolnába lépett, ateista volt, és néhány perc múlva, mint keresztény jött ki. Mint vallomásaiban elmondja: objektív tapasztalata volt, nem illúzió áldozata, nem kínoztá szerelmi bánat, semmiféle nyugtalanság, nem vetett fel metafizikai kérdéseket. Baloldali értelmiségiként korábban a vallást elavult „agyszüleménynek” vélte, a keresztényeket fejlődésben elmaradottnak tartotta. Fiataloknak szánt könyvében kimondja: *elárasztotta a kegyelmi fény. „Ez a fény, amelyet nem láttam testi szememmel, nem világosságot adó napfény volt, amely barnítja bőrünket, hanem lelki fény volt, vagyis tanító fény, mintegy az igazság fehér izzása. Teljesen elforgatta számomra a dolgok megszokott rendjét. Mióta megláttam, csaknem azt mondhatnám, hogy számomra egyedül Isten létezik, és minden más csak hipotézis.”*⁶⁰

Az ember azt gondolhatná, hogy Frossard megelégedett a teizmussal. De idézett könyve válaszaiból kitűnik, hogy – legalábbis élete végén – a teljes kereszténységet vallotta.⁶¹ Megtérése valójában a kereszténységbe való folyamatos bevezetéssel lett teljes.

⁶⁰ *Dieu en questions*, Stock, Paris, 1990, 23–29.

⁶¹ I. m., 49–50.

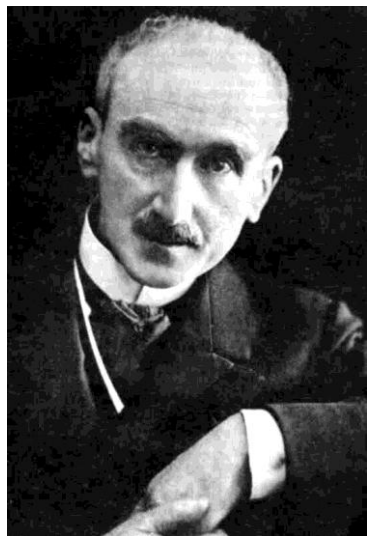
Neki is fokozatosan tárult fel a keresztény misztérium egész tartalma. Megtanították arra, hogy az ember csak a keresztséggel lesz keresztény, és hogy elmélkedve olvasni kell az evangéliumot. Erről csak annyit tudott, amennyit antiklerikális körökben felszedett. „Isten léte a legédesebb dolog volt számomra, és a legragyogóbb evidencia, de Krisztus istenségével nem így voltam, hiszen róla semmit sem tudtam.”

Majd elmondja, hogyan ismerkedett az evangéliumokkal: nem kizárólag a túlzott történeti-kritikai módszerrel értelmezte, hanem a hit ajtaján lépett be, így került bizalmas közelségbe Krisztussal. Az idézendő szakasz nem a szakteológus pontos krisztológiai elemzése, hanem az író személyes vallomása: *„A hit ajtaján belépő Krisztusban az örök lényt látja, aki lassanként megismerkedik az emberi állapot minden tapasztalatával, egészen a kereszt agóniájáig, amikor ezt kiáltja: »Istenem, Istenem, miért hagytál el engem!« Merném így mondani: ez a lecke vége, az a pontos pillanat, amikor a megtestesülés – minthogy a természetfeletti fény eltűnik – a teljes önküresítésben fejeződik be. És aki megsejti ennek az ajándéknak a nagyságát, érzi, hogy lelkében valami ismeretlen érzés növekszik, a tiszta Szeretet szeretetének érzése, ami tulajdonképpen a Szentlélek meghatározása, és ami csak Krisztus istenségéből születhet bennünk, emberségébe alázatosan befoglalt istenségéből.”*

A keresztény hit sajátossága Jézus Krisztus személye, illetve az általa hozott ki nyilatkoztatás: Isten maga a Szeretet, Isten szereti az embert, akit saját képmására teremtett, és Fiában örök életre hívott meg bennünket. A megtérő – a kegyelem erejében – elsősorban Istennel, Jézussal lép személyes kapcsolatba, bár később hitigazságokat is elfogad a Hiszekegyben. André Frossard megtérése ezt jól példázza.

Ugrás az elejére

Henri Bergson (1859–1941) útja az Evangéliumok Krisztusa felé
Bergson levelezése

Henri Bergson (1859–1941) filozófus teljes művéhez tartozik *aktív levelezése: Correspondances* (ezernyolcszáz ! hosszabb-rövidebb levél), amely 2002-ben jelent meg a párizsi PUF kiadásában, André Robinet gondozásában.⁶² Mivel – mint már láttuk – Bergson spirituális filozófiája döntő hatással volt több értelmiségi megterésére, most e levelezés kapcsán magának Bergsonnak szellemi fejlődését vázolom. A zsidó filozófus utolsó nagy művében már eljutott a Szeretet-Istenhez, és a katolikus egyház küszöbéig. De nem vette fel a keresztséget, mert sorsközösséget akart vállalni az akkor már üldözött zsidósággal.

E levelezést olvasva meggyőződhetünk arról, hogy Bergson 1880-tól haláláig kapcsolatban állt a kor legnevesebb filozófusaival és íróival, nemcsak a franciákkal, hanem Európa és Amerika jeles gondolkodóival is. Nyomon követhetjük ismert nagy műveinek születését, majd a megjelentek kritikáira adott reakcióit. Tanulságos az is, Bergson miként reagál a mások neki megküldött műveire. Sokat betegeskedik, ezért egyeseket csak udvariasan nyugtáz, de az őt érdeklő téma feldolgozásait alaposabban méltatja.

A Budapesti Francia Intézet által rendezett Bergson-konferencia anyagának⁶³ bevezető tanulmányában Vető Miklós a következőket írja „*Bergson aktualitásáról*”: „Bergson kétségkívül a fenomenológiát megelőző korszak legjelentősebb francia filozófusa, aki rövid időre háttérbe szorult ugyan, ám manapság egyértelműen klasszikus gondolkodóként és a filozófiatörténet egyik nagy alakjaként áll előttünk. 1928-ban megkapta az irodalmi Nobel-díjat, kortársai pedig nem csupán Franciaországban bálványozták, hanem Németországban, Amerikában, Spanyolországban és Magyarországon is.” Bergson teremtő ihletése jól tapasztalható volt nálunk is. „Bergson fordítójaként és tanítványaként Dienes Valéria munkássága erőteljesen magán viseli a mester hatását. A nagy költő és irodalmár, Babits Mihály csodálója és egyben kritikusa volt. A kulturális elnyomás, a diktatúra idején *Az erkölcs és a vallás két forrása* szerzőjét természetesen egyáltalán nem tartották nagyra, s nem is foglalkoztak vele.”⁶⁴

⁶² Henri Bergson, *Correspondances*, PUF, Paris, 2002, 1 728 p. Előzőleg a Bergson-centenáriumra megjelent ugyancsak a PUF-nál: Henri Bergson, *Œuvres*, H. Gouhier bevezetőjével, 1959, 1 664 p. 6e éd, 2002. – Henri Bergson, *Mélanges*, H. Gouhier bevezetésével, 1972, 1 720 p.

⁶³ *Bergson aktualitása*, szerkesztette Ullmann Tamás és Jean-Louis Vieillard-Baron, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. (A Francia Intézet Filozófiai Füzetek)

⁶⁴ Bergson nagy műveit magyarra fordította Dienes Valéria. Elkészítette a *Deux sources* fordítását is, de ennek kézírata lappangott. Az OSZK Kézirattárában bukkantam rá (Fond 223), és

Visszatérve Bergson *levelezésére*: a vaskos kötetben tallózva rávilágítok néhány termékenyítő – baráti vagy szakmai – kapcsolatra. Ismeretes, hogy Bergson filozófiájának egyik alapvető meglátása és kulcsfogalma a *durée*, a tartam, a megélt idő, amely lényegesen különbözik az objektíven mért időtől. A fiatal Bergson tanulmányai során pszichológiával kezdett foglalkozni, majd a tudomány filozófiája felé fordult: dolgozatot akart írni a mechanika és a fizika idejéről, és közben felfedezte a tudati tartamot (*durée*).

Már 1903-ban megmagyarázta Giovanni Papini olasz írónak,⁶⁵ aki olasz fordítója is lett, hogy fokozatosan jutott el a matematikai és mechanikai időfogalomtól a pszichológiaihoz, közvetlen intuícióval, önmagába tekintéssel („*introspection absolument directe*”) ragadva meg a „tiszta tartamot” („*durée pure*”). E reflexióiból (1883 és 1887 között) született tézise: *Essai sur les données immédiates de la conscience (Tanulmány a tudat közvetlen adottságairól)*.⁶⁶ Ezt nyújtotta be a Sorbonne-on disszertációként 1889-ben.⁶⁷ Bergson ugyanezt magyarázta barátjának, W. Jamesnek 1908. május 9-i levelében.⁶⁸

Az *Essai*... olvasói rögtön látták, hogy itt a természet filozófiájából a szellem filozófiája születik. Bergson tézise átmenetet jelent Spencer sikertelen természetfilozófiája és a *Teremtő fejlődés* igazi természetfilozófiája között. Bírálva a tudományos, objektív időt, Bergson felfedezi a valóságos, megélt tartamot (*durée*), a tudat (eszmélet) közvetlen tapasztalatát. H. Gouhier, Bergson barátja és életművének egyik legjobb ismerője, megmutatja, hogy a fiatal Bergson, részben Maine de Biran hatására, aki a mély introspekció (befelé tekintés, intuíció) kezdeményezője volt, majd Lachelier és Ravaisson befolyására a „spiritualista realizmus” módszerét sajátította el.⁶⁹ Hangsúlyozza a természet és a szellem közötti szakadást (*discontinuité*): Ravaisson és Lachelier nyomán olyan filozófi-

---

2002-ben adattam ki: Henri Bergson, *Az erkölcs és a vallás két forrása*, Dienes Valéria fordítása, Szabó Ferenc gondozásában, Szent István Társulat, Budapest, 2002. Részben ez is magyarázza, hogy e nagy mű nem került bele a magyar szellemi élet vérkeringésébe. 1933-ban a „várva várt” könyvet Babits két részben ismertette a *Nyugatban*. Minderről lásd 2011. május 25-én rendezett tudományos konferenciánk anyagát: *Száz év után – Eszméletcsere, Bergson eszméinek hatása a XX. század spirituális megújulására, Magyarország felé közvetítő: Dienes Valéria*, JTMR, Távlatok–Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2011.

⁶⁵ Aki 1921-ben *Krisztus története* című művével lett világhírű. – Lásd Henri Gouhier, *Bergson et le Christ des Évangiles*, Fayard, Paris, 1961, 18–19. További levelek Papinihez: Henri Bergson, *Correspondances*, 155–156, 161–162, 223–224 stb.

⁶⁶ Az *Essai*-ben szereplő *conscience*-ot Dienes Valéria *eszmélettel* fordította: *Tanulmány eszméletünk közvetlen adatairól* – a könyv 1925-ben *Idő és szabadság* címmel jelent meg a Franklin Társulathoz.

⁶⁷ Henri Bergson, *Correspondances*, 90–91.

⁶⁸ I. m., 199–200.

⁶⁹ Henri Gouhier, *Bergson et le Christ des Évangiles*, 22–36.

át dolgoz ki, amely egyszerre a természet és a szellem filozófiája, ahol *a szellem adja a kulcsot a természethez*.⁷⁰

Bergson egyik tanítványa és barátja volt *Jacques Chevalier* (1882–1962) katolikus filozófus, Pascal-kutató, akihez számos levelet intézett. 1939. március 29-én G. Goyau-hoz írt levelében⁷¹ melegen ajánlja az Irodalmi Nagydíjra Chevalier-t, akit igen nagyra becsül, s akinek a műve jelentős. Nemcsak a franciáknál, hanem külföldön is ismert, hiszen előadásokat tartott Európa nagyvárosaiban. „Biztosan hozzájárult a spiritualista irány újjászületéséhez, amely kezd a jelen kor egyik jellemzője lenni.” Barátságukra jellemző, hogy Bergson 1934-ben elküldte Chevalier-nek *La Pensée et le Mouvant/Az alkotó elme* című tanulmánya kefelevonatait, megjegyzéseit kérve. A hosszú, hatoldalnyi megjegyzéseket, javításokat⁷² a mester hálával fogadta. Ugyanez év tavaszán⁷³ Bergson érdeklődéssel olvassa Chevalier *Szent Teréz és a misztikus élet* című könyvét, amely mély benyomást tesz rá. „Anélkül, hogy mellőzné azt, ami Szent Teréz sajátja, általában a miszticizmust tanulmányozza, amelynek lehetőség szerint megragadja a lényegét. Nem hiszem, hogy a filozófia még tovább folytathatja annak elmélyítését. Teljes elismerésem e szép könyvért, amelyet egyébként még alaposabban szeretnék olvasni pihent fejjel.”

Bergson a két évvel korábban megjelent *Két forrás*-ban a „dinamikus vallásról” szóló III. fejezetben tanulmányozta a keresztény miszticizmust,⁷⁴ a nagy misztikusok között Avilai Szent Terézt is. „*Miszticizmus és kereszténység egymást határtalanul feltételezik. De mégis kell, hogy lett légyen kezdődése. Valóban, a kereszténység eredeténél ott van a Krisztus.*” „*Isten természetét a filozófia hamarosan meghatározza, ha a miszticizmust formulába akarná önteni. Isten szeretet és szeretet tárgya: itt van a miszticizmus egész hozadéka. Erről a kettős szeretetről beszél szüntelenül a misztikus.*”⁷⁵

Bergson már a század elején érdeklődik a miszticizmus iránt. Olvasta *Henri Delacroix* tézisét a németországi miszticizmusról;⁷⁶ különösen is meglepte Eckhart mester és az újplatonizmus viszonyáról írt fejezet. 1901 januárjában ismerteti az Akadémián *Henri Delacroix* könyvét, amelyet Avilai Teréznek, Mme Guyonnak és Susónak szentelt. Majd alaposan tanulmányozza *Delacroix* tézisét a misztikusok pszichológiájáról.⁷⁷ A metafizikus Bergson a *Két forrás...*-ban átadja a szót Isten tanúinak, a misztikus tapasztalatról beszámoló szentek tanúságtételének.

⁷⁰ *Bergson és a francia spiritualizmus* kapcsolatáról, nevezetesen Maine de Biran és Ravaisson Bergsonra gyakorolt hatásáról lásd Andrea Bellantone tanulmányát in *Bergson aktualitása*, 37–53.

⁷¹ Henri Bergson, *Correspondances*, 1618–1619.

⁷² I. m., 1444–1450.

⁷³ 1934. április 27.: Henri Bergson, *Correspondances*, 1440–1442.

⁷⁴ Henri Bergson, *Az erkölcs és a vallás két forrása*, 252kk

⁷⁵ I. m., 264, 278.

⁷⁶ 1900. május 28.: Henri Bergson, *Correspondances*, 51.

⁷⁷ Henri Gouhier, *Bergson et le Christ des Évangiles*, 151–152.

Bergson több levelet írt a modernista pap-exegétának, *Alfred Loisy*nak (1857–1940). Gratulált neki, hogy katedrát kapott a Collège de France-ban. Kezdetben figyelemmel olvasta Loisy vallástörténeti és az evangéliumokról írt munkáit, dicsérte az Újszövetség görögből készített fordítását.⁷⁸ Később már kissé idegesen válaszol Loisynek a *Két forrás...*-t érintő kritikáira.⁷⁹ J.-L. Vieillard-Baron megjegyzi: „Bergson Loisyval (*A vallás* című könyvről) folytatott levelezése kivételes jelentőségű: jól megértette magát vele, mi több, bibliamagyarázó munkásságát annak ellenére csodálta, hogy Loisyt az egyház elítélte, Párizsi Katolikus Intézetbeli katedrájától megfosztotta, végül pedig kiátkozta. 1917. július 20-án kelt, Alfred Loisynek írt levelében Bergson hosszasan méltatja az 1917-ben, Párizsban megjelent *A vallás* című művet.”⁸⁰ Következik hosszú idézet a levélből,⁸¹ amelyben Bergson kijelenti, hogy a hitről és a vallásról szóló saját nézetei „részben egyeznek” Loisyéival.

Érdekesek és rokonszenvesek a katolikus értelmiségieknek, *Gabriel Marcel*nek, *François Mauriac*nak és *Jean Guittonnak* írt levelek. Itt még csak a bergsonista filozófushoz, *Edouard Le Roy*-hoz fűződő kapcsolatát említem.⁸² Bergson 1905. május 31-én⁸³ köszönetet mond Le Roy-nak *Mi a dogma?* című cikkért. 1914. június 10-én⁸⁴ Le Roy-t póttagnak ajánlja a Collège de France-ba, méltatva a tudományelmélet terén végzett munkásságát, továbbá kiemeli azt is, hogy a vallásfilozófia kérdéseibe is beleásta magát; s ezzel kapcsolatos eszmélődéseiből született *Dogma és kritika* (1907) című tanulmánykötete.⁸⁵ Bergson rámutat arra, hogy Le Roy nem a misztikát, hanem a vallásos *cselekvést* vizsgálja (ebben részben Maurice Blondelt követi); szerinte a vallásban fontosabb az *átélés*, semmint a dogmákhoz, a hittételekhez való spekulatív csatlakozás.

Mindezek a kapcsolatok, levélváltások, olvasmányok és kritikák is alakították Bergson kutatómunkáját, nézete kialakulását a vallásról és a misztikáról, az *Essai...*-től a *Két forrás...*-ig.

Henri Gouhier így összegezi: „Az első laptól az utolsóig a bergsonizmus az ész kritikája azzal az erőfeszítéssel, hogy (elsősorban) a spirituális valóságot gondolja el. Amilyen mértékben a tartam (durée) intuíciója kitér (kiterjed), a polémiajának joga van; Bergson minden könyvében igyekszik felfedni annak a tudománynak a visszaéléseit, amely a szellemhez az anyag tudományának eszményével és módszereivel közeledik. (...) A *Tudat közvetlen adottságaiban* a mi-

---

⁷⁸ Henri Bergson, *Correspondances*, 252–253; 271, 756–757, 996, 1151–1152.

⁷⁹ I. m., 1428, 1556–1557.

⁸⁰ „Bergson: kereszténység és modernitás”, in *Bergson aktualitása*, 186–187, cf. c. 756–757.

⁸¹ Henri Bergson, *Correspondances*, 756–757.

⁸² Edouard Le Roy és Prohászka, valamint Le Roy és Teilhard de Chardin kapcsolatáról lásd *Eszméletcsere* című tanulmányomat, in *Száz év után – Eszméletcsere*, 107kk.

⁸³ Henri Bergson, *Correspondances*, 119–120.

⁸⁴ I. m., 582–584.

⁸⁵ Megmutattam, hogy ezt a kötetet Prohászka alaposan ismerte és felhasználta akadémiai székfoglalója, *Az intellektualizmus túlhajtásai* kidolgozásakor: *Prohászka Ottokár és műve*, Budapest, 2007, 136kk.

nőséget kiemeli a pszicho-fizikából. Az *Anyag és Emlékezet*ben az emlékezetet menti ki a pszicho-fiziológiából. A *Teremtő fejlődés*ben az evolúció túlmutat a naturalisták evolucionizmusán. Hasonlóképpen a *Két forrás...-ban* az erkölcsi élet túlmutat a szociológián, az igazi miszticizmus pedig a pszicho-patológián. (...) A *Két forrás... helyet* hagy a pszicho-patológiának és főleg a szociológiának: de az életlendület (*élan vital*), amely lelki energiában bontakozik ki, nem tartozik a szociológiai tények, sem a pszicho-patológiai tények rendjébe.”⁸⁶

A nagy, *tevékeny* keresztény misztikusokat említve Bergson hangsúlyozza szellemi *egészségüket*.⁸⁷ „Azért ítélték erről másként, mert a misztikusok végleges átalakulását gyakran rendellenes állapot előzi meg. Látomásokról, önkívületekről, elragadtatásokról beszélnek. Ezek a tünetek betegeknek is előfordulnak, és betegségük alkotórészei.” Bergson megengedi, hogy „az önkívületek, látomások, elragadtatások rendellenes állapotok, és nehéz különbséget tenni a rendellenes és a beteg között. Ez volt különben a nagy misztikusok véleménye is”.⁸⁸

Bergson, miután megállapítja, hogy a misztikusok tapasztalataik leírásában nem álmodozást vagy beteges képzelgéseket fejeztek ki; azt vizsgálja, mennyiben eredeti a tapasztalatuk. Arra a következtetésre jut, hogy istenélményük lényegében eredeti: az életlendület kvintesszenciája: *szeretletlendület*. A misztikus a Szeretletben látja Isten lényegét; a filozófus a szeretetet teremtő energiának fogja fel. A keresztény misztika az emberiség lelki fejlődésének csúcsát jelzi, de a kezdeteknél már ott van Krisztus. Bergson ezt megállapítja, de filozófiai módszeréből következik, hogy nem beszél többet Krisztusról, isten-emberi voltáról.

A *Correspondance* végén olvashatjuk Henri Bergson *végrendeletét* (1938. május 9).⁸⁹ Ebben szó van írásai közzétételéről, barátairól és ellenségeiről, végül rendelkezik temetéséről. *Barátai* közül a következőket említi: Edouard Le Roy, Chevalier, Brunschvicg, Jean Wahl, Jankélévich, F. Challaye, Guilton... A *temetésről* a következőket olvassuk: „*Gondolataim egyre közelebb vittek a katolicizmushoz, amelyben én a judaizmus beteljesedését látom. Át is tértem volna a katolikus hitre, ha nem láttam volna (sajnos nagyrészt néhány, erkölcsi érzéket teljességgel nélkülöző zsidó miatt), amint az antiszemitizmus árnya egyre jobban beborítja a földet. A holnap üldözöttjei között kívántam maradni. Remélem azonban, hogy temetésem, a párizsi érsek hozzájárulásával, egy katolikus pap celebrál majd. Ha ezt a hozzájárulást nem kapom meg, akkor rabbit kell hívni, de nem szabad elrejteti előle – és senki elől sem – a katolikus erkölcshez való személyes vonzódásomat és azt, hogy ha lehetett volna, akkor egy katolikus pap imáit választottam volna erre az alkalomra.*”

⁸⁶ Henri Gouhier, *Bergson et le Christ des Évangiles*, 154–156.

⁸⁷ Henri Bergson, *Az erkölcs és a vallás két forrása*, 252–253. A 20. jegyzetben: „Arra, ami a nagy keresztény misztikusokban lényegesen tevékeny, H. Delacroix hívta föl a figyelmemet egy könyvében, amely megérdemelné, hogy klasszikussá váljék: *Études d’histoire et de psychologie du mysticisme*, Paris, 1908.”

⁸⁸ Henri Bergson, *Az erkölcs és a vallás két forrása*, 253.

⁸⁹ Henri Bergson, *Correspondances*, 1669–1671.

A zsidó származású Bergson tehát sorsközösséget akart vállalni az üldözött zsidókkal, ez volt egyik oka, hogy megmaradt az Egyház küszöbén. De barátja, Jean Guittou katolikus filozófus szerint e tartózkodásban közrejátszhatott alkata és filozófiai módszere is. Bergson a reflexió aggályos precizitásával közeledett a hithez, a hitbizonyosság megszerzéséhez. Csak arra tudott igent mondani, aminek igazáról hosszú tanulmány és reflexió után meggyőződött. Nem maradt már ideje a dogmák, a katolikus hittételek alaposabb megvizsgálására.

A Bergson filozófiájával rokonszenvező – és a Bergson-tanítvány Ed. Le Roy írásait tanulmányozó – Prohászka Ottokár már 1914-ben jól látta a spirituális filozófus szerepét Franciaország lelki megújulásában. A fehérvári püspök szerint a reneszánsz elsősorban nem keresztény filozófusoknak köszönhető (bár nem vonja kétségbe az ő érdemeiket sem), hanem kezdetben matematikusok, természettudósok, »laikus« filozófusok hatása volt, akik „a mechanikus világnézet szikláit szétrobbantva megint teret nyitottak a hitnek, az eszmények tiszteletének s a transzcendentális erkölcsnek. (...) Ezt a »laikus« munkát Boutroux, Poincaré, Bergson s társaik végezték. (...) A legközvetlenebb s legkihatóbb indítást az idealizmus felé mégis Bergson filozófiája adta. Bármilyen kifogásokat emeljünk is e filozófia ellen, hatása mégis nagyszerű volt.”⁹⁰

Napjainkban egyre terjed a gyakorlati materializmus és az ateizmus, ugyanakkor (paradox módon), főleg fiatalok körében, fokozódik az értelem- és Isten-keresés is, elsősorban a különböző misztikus tapasztalatok iránti érdeklődés. *E két területen látom Bergson üzenetének, spirituális filozófiájának és a keresztény misztika felé való nyitásának időszerűségét.*

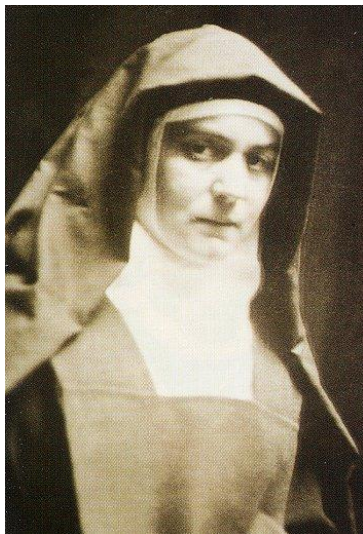
Ugrás az elejére

---

⁹⁰ Prohászka Ottokár, *Korunk lelke, Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái X*, sajtó alá rendezte Schütz Antal, Szent István Társulat, Budapest, 1928, 140–141, 145.

A vértanú kármelita megtéréséhez

Edith Stein (Breslau, 1891. október 12.–Auschwitz, 1942. augusztus 9.) teljes levelezése

Az *Osservatore Romano* 2012. július 22-i száma az 5. oldalon közli Edith Stein egy fontos levelét, amelyet a zsidó származású filozófusnő már 1922-es megtérése után, de még Kármelbe lépése előtt, 1928. február 12-én írt Callista Knopf speyeri domonkos nővérnek. A vatikáni napilap a *La Croix* című francia katolikus napilap július 19-i számából vette át a szöveget némi kommentárral.

A francia lapból megtudjuk, hogy most jelent meg Edith Stein teljes levelezésének I. kötete:⁹¹ (A II. kötet majd szeptemberben jön ki a nyomdából.) Edith Stein Kármelbe lépése után is levelezett „külsőkkel”. Most megjelent levelezéséhez Cécile de Jésus-Alliance,

montmartre-i kármelita nővér írt jegyzeteket. Mielőtt egy jelentős leveléből idéznénk (a *La Croix*, illetve az *Osservatore Romano* nyomán), emlékeztetünk a ma már szent kármelita életének fontosabb mozzanataira.

Edith Stein ortodox zsidó családban született az akkor sziléziai Breslauban (Wrocław-ban) 1891. október 12-én. 1904-ben kitért a judaizmusból és ateista lett. A Göttingeni Egyetemen a filozófus Edmund Husserl tanítványa, majd asszisztense lett a Freiburgi Egyetemen. 1916-ban itt szerzett doktorátust. 1921-ben Avilai Szent Teréz misztikus önéletrajza mély benyomást gyakorolt rá, 1922. január elsején megkeresztelkedett, lemondott a Husserl melletti asszisztensi állásáról és 1922–1932 között a speyeri domonkos leányiskolában tanított. Itt ismerkedett meg Callista nővérral, akinek az idézendő levelet írta. A speyeri években németre fordította Newman bíboros leveleinek és naplójának egy kötetét. Aquinói Szent Tamás *De Veritate (Az igazságról)* című művét és a katolikus filozófiát tanulmányozta.

Edith Stein életútjának ismertetését itt megszakítom, mert említett 1928-as hosszú levele éppen itteni gondolkodására vet fényt. Részleteket idézek belőle. „*Kedves Callista Nővér! (...) Mindjárt in medias res, a témába vágok, hogy válaszoljak legfontosabb kérdéseire. Természetesen a vallás nem jelenti azt, hogy egy kis nyugodt sarokban élünk néhány óráig a nagy ünnepeken, hanem, amint Ön is sejtí, egész életünk gyökerének és alapjának kell lennie, és nem csupán néhány választott számára, hanem minden igazi keresztény számára (igaz, mindig csak egy »kis nyáj« van).*”

---

⁹¹ *Correspondance I, 1917–1933*, Cerf-Éditions du Carmel-Ad Solem, Paris, 2012.????? 770 p.

Aquinói Szent Tamást tanulmányozva értettem meg igazán először, hogy a tudományt lehet úgy gyakorolni, mint Isten-szolgálatot. (...) És csak ettől kezdve tudtam rászálni magamat, hogy ismét komolyan a tudományos munkának szenteljem magam. Abban a korszakban, amely közvetlenül megelőzte megtérésemet, és még utána is hosszú ideig, azt gondoltam: élni a vallást azt jelenti, hogy elvonatkoztatunk mindattól, ami földi, hogy egyedül Isten dolgainak éljünk. De fokozatosan megértettem, hogy mást kérnek tőlünk ezen a világon, és hogy még a leginkább szemlélődő életben sincs jogunk elvágni a világhoz fűződő kapcsolatot; sőt azt hiszem, hogy minél mélyebben Istenbe vonzódunk, annál inkább »ki kell lépnünk önmagunkból«, vagyis a világ felé menni, hogy oda elvigyük az isteni életet.

A fontos az, hogy legyen számunkra a tények közepette egy nyugalmas sarok, ahol az ember Istennel tud társalogni, mintha egyáltalán semmi más nem létezne, és ezt naponta megtenni. Úgy tűnik nekem, hogy erre legalkalmasabbak a reggeli órák, mielőtt a munka kezdődne. (...) Végül is az ember egyszerűen pusztán eszköznek tekinti magát, különösen is a tehetségeket, amelyekkel dolgoznia kell, a mi esetünkben az értelmet, amelyet nem úgy tekintünk, hogy azt mi kezeljük, hanem úgy, hogy azt Isten használja bennünk. (...)

Az idézett két részletet a Callista Knopf domonkos nővérhez intézett levélből már elárulja a mélyen gondolkodó filozófus és a szemlélődésre hajló, leendő kármelita gondolkodásmódját. Edith felfedezi a szentek nyomán, hogy az Istennel való egyesülés feltétele az önmegtagadás, a „kilépés önmagunkból”. Lényeges a napi ima-elmélkedés: találni foglalatosságaink közepette egy „nyugodt sarkot”, ahol egyedül Istennel társalgunk.

Folytatva Edith Stein vázlatos életrajzát: 1934-ben belépett a kármeliták kölni kolostorába, és felvette a Teresa Benedicta a Cruce (Keresztről nevezett Terézia Benedicta) nevet. Itt írta meg *A véges és az örök létezés* című könyvét, amelyben Aquinói Szent Tamás és volt mestere, Husserl filozófiáját igyekezett összeegyeztetni. Az erősödő náci fenyegetés miatt áthelyezték a hollandiai Echt kármelita kolostorába. Itt írta meg Keresztes Szent Jánosról szóló, *A Kereszt tudománya* című munkáját. A holland püspöki konferencia 1942. július 20-án nyilvánosan elítélte a náci fajelméletet. A körlevelet az összes templomban felolvasták. Válaszként Hitler július 26-án elrendelte Hollandiában az áttért zsidók letartóztatását is. Edithet és Rosa nővérét letartóztatták, és Auschwitzba szállították. 1942. augusztus 9-én elgázosították őket.

II. János Pál pápa Teresa Benedicta a Cruce kármelita nővért 1987. május 1-jén Kölnben boldoggá, 1998. október 11-én pedig szentté avatta, és Európa társvédőszentjévé nyilvánította.

Befejezésül idézünk II. János Pál beszédéből, amely a kölni boldoggá avatáskor, 1987. május elsején hangzott el: „Mélyen meghajolunk Edith Stein élete és halála előtt, aki Izrael jeles leánya, ugyanakkor a Kármel leánya volt. Keresztről nevezett Benedicta nővér olyan személyiség, akinek intenzív élete századunk drámai szintézise, mély, még most is vérző sebek gazdag szintézise; de egy ember-

feletti teljes igazság szintézise is egy olyan szívben, amely sokáig, mindaddig nyugtalan maradt, mígnem végül Istenben megtalálta a békét.”

Ugrás az elejére

Erik Peterson (1890–1960) különös teológiája

Megjelentek annak a római szimpozionnak az aktái, amelyet 2010 októberében tartottak Erik Petersonról, a katolikus hitre tért hamburgi evangélikus teológus halálának 50. évfordulója alkalmával: „Egy kívülálló [outsider] teológia jelenléte.” A nemzetközi konferencián neves szakemberek vettek részt, akiket kihallgatáson fogadott XVI. Benedek pápa, aki – mint ismeretes – igen nagyra értékeli Peterson tudományos munkásságát. Ratzinger pápa fényképe az *Osservatore Romano*-ban megörökíti a Szentatyát, amint kezében tartja a szimpozion aktáit tartalmazó hatszáz oldalas kötetet. 2010-es beszédében a következőket állapította

meg: „meg kellett élnie a keresztény különös létét: idegenné vált az evangélikus teológiában, és idegen maradt az akkori katolikus teológiában is.”

Peterson 1920-ban vált híressé *Heis Theos* című doktori disszertációjával Göttingenben: „Formatörténeti kutatások az ó- és újszövetségi vallásról és irodalomról.” A fiatal Peterson az exegézis, a patrisztika és az egyháztörténelem területén végzett kutatásaival tűnt ki, 1924-ben meghívták a Bonni Egyetemre: innen termékeny eszmecserét folytatott Adolf von Harnackkal, Theodor Haeckerrel és Carl Schmitt-tel. Karl Barth, svájci református teológus is hallgatta Peterson konferenciáit Szent Tamásról. Szent Tamáson kívül Henry Newman írásait is tanulmányozta.

1930. december 23-án vették fel Rómában a katolikus egyházba. Tanított a római Keresztény Archeológia Pápai Intézetében. 1933 júniusában megházasodott. Egy fiatal római lányt, Matilde Bertinit vette feleségül, hat év alatt öt gyermekük született. 1947-ben a Keresztény Archeológia Pápai Intézetében az egyháztörténet és a patrológia professzorának nevezték ki. 1960-ban bekövetkezett haláláig a Bonni Egyetem filozófiai, a Münchener Egyetem pedig teológiai díszdoktori címmel tüntette ki.

Bár – amint XVI. Benedek pápa mondta – idegenné vált az evangélikus teológiában és idegen volt az akkori katolikus teológiában is, tudományos munkásságával a teológia és a történelem szeretetére ébresztette azokat, akik szellemi hagyatékát tanulmányozzák. Erről tanúskodik a szimpozion 30 dokumentuma. Peterson jelentős befolyást gyakorolt a már említett Karl Barth és Ernst Käsemann protestáns teológusokra, a katolikusok közül pedig Joseph Ratzingerre, Jacques Maritainre, Jean Daniéloura és Yves Congarra. Erik

Peterson és Carl Schmitt politikai teológiájáról Geréby György filozófus-filozófiatörténész írt jelentős angol nyelvű tanulmányt.⁹²

Befejezésül idézünk még XVI. Benedek említett 2010-es beszédéből, amelyben bemutatta és méltatta Erik Peterson életművét, hivatkozva különböző munkáira, vallomásaira. A húszas évek derekán „Peterson elhatározta”, hogy „a történelem területén dolgozik, és különösen is a vallások történelmét tanulmányozza, mert az akkori evangélikus teológiában nem sikerült utat vágnia a nézetek erdejében. Ezen az úton egyre inkább közeledett ahhoz a bizonyossághoz, hogy nincs Istentől elszakadt történelem, és hogy ebben a történelemben az Egyháznak különleges helye van. Hogy az Egyház van és egészen különleges módon van megalakotva, szorosan attól a tényről függ, hogy van egy különlegesen meghatározott teológiai történet. Az Egyház Istentől kapja a küldetést, hogy vezesse az embereket egyéni, elszigetelt létüktől egy egyetemes kommúnió (közösség) felé, a természetestől a természetfeletti felé, a mulandóságtól az idők vége beteljesedéséig. Az Egyház útja a földi Jeruzsálemtől a Mennyeiig vezet, az angyalok és a szentek közösségéig. Ennek az útnak a kiindulópontja a Szentírás.

Peterson szerint a Szentírás nem általában kötelező, hanem konkretizálódik az apostoli folytonosságban, és így az Egyház megőrzi az Írást élő aktualitásában és egy időben értelmezi azt. Az apostoli folytonosságban levő püspökök által a Szentírás eleven marad, és az élő Egyházban mindig érvényes hitmeggyőződés alapja marad, amelyet elsősorban a krédóban és a dogmákban találunk. E meggyőzések állandóan a liturgiában jelennek meg, amely az Egyház élettere Isten dicsőségére. Az istentisztelet ünneplése a Földön elválaszthatatlanul össze van kapcsolva a Mennyei Jeruzsálemmel: a szentmisében ajánlja fel az Egyház Istennek és a Báránynak a dicséret igazi és örök áldozatát, amelynek csak árnyképe a földi ünneplés”.⁹³

Ugrás az elejére

---

⁹² Political Theology versus Theological Politics: Erik Peterson and Carl Schmitt, in *New German Critique* 105 (2008/Fall), 7–33.

⁹³ *Osservatore Romano* 2012. augusztus 2.

Gárdonyi Géza (*Gárdonyi-Agárdpuszta, 1863–Eger, 1922*), az „egri remete” lelki útja

„A Pokol kapujából kerültem az Isten közelébe: az egri sánc tetejére” – így jellemezte lelki útját 150 évvel ezelőtt született jeles írónk, Gárdonyi Géza. Írói munkásságát, a nemzeti irodalomban elfoglalt helyét többen méltatták már ebben a jubileumi esztendőben. Jelen kis emlékezéssel világnézeti fejlődésére szeretnék rávilágítani, különféle források alapján, főleg Sík Sándor alapvető monográfiájára hivatkozva.⁹⁴

1863. augusztus 3-án született Gárdonyi-Agárdpusztán. Német származású apja (eredeti nevén Ziegler) a '48-as halálfejes légió hadnagya, Kossuth fegyverkészítője volt. A család folyton vándorolt az országban. Édesanyja nemes Nagy Terézia nemcsak imádkozni tanította, hanem beleoltotta a katolikus misztikum iránti érzéket. Géza előbb a sárospataki református gimnáziumban, majd 1878-tól az egri érseki tanítóképzőbe járt. Felsőbb tanulmányokra nem gondolhatott, mivel apja 1879-ben meghalt. 1882-ben szerzett segédtanítói oklevelet. Élete végéig „falusi ember” maradt. Az 1880-as évek második felétől a következő tíz évben, különböző helységekből, a tanítóskodás és az újságírás foglalta le napjait. Első prózai műveit devecseri tanítóskodása idején írta, és itt született meg „*Fel nagy örömré...*” kezdetű szép karácsonyi énekünk, amelynek szövegét és dallamát is ő írta.

1895-ben a *Göre Gábor-történetekkel* vonta magára a figyelmet, de első sikerét 1894-ben *A lámpás* című kötetével aratta, majd 1898-ban *Az én falum* riportszerű, költői írásaival mutatta be a somogyi falusi életet. 1901-ben jelent meg leghíresebb történelmi tárgyú regénye, az *Egri csillagok* – mindmáig egyik legkedvesebb ifjúsági olvasmányunk.

Az 1880-as és 1890-es évek magyar társadalma nem vette körül olyan szellemi légkörrel, amelyben elmélyíthette volna az édesanyjától kapott vallásosságot. A politikán túli eszmei érdeklődés a természettudományos, pozitívista-materialista gondolatvilág felé fordul: az ifjú Gárdonyi is Büchnert és Schopenhauert olvasa, befolyásuk alá kerül. Legkedvesebb barátjával, a protestáns lelkész, költő Szabolcska Mihállyal folytatott levelezése fényt vet világnézeti küzdelmeire (Sík Sándor gyakran hivatkozik e levelezésre).

Tragikus megrázkódtatást jelent életében 1885-ben (22 éves korában) kötött szerencsétlen házassága, amely éveken át pokollá tette életét, és tizenhét év múlva válással végződött. Gárdonyi soha nem beszélt házasságának körülményeiről, boldogtalansága okairól. 1893-ban ezt írta Szabolcskának: „Poéta nem lehet

⁹⁴ Sík Sándor, *Gárdonyi, Ady, Prohászka*, Pallas, Budapest, 1928. 15–130.

boldog házas, mert a házasság próza. Én huszonkét éves fejjel ugrottam a házasságba és 7 évig búslakodtam... az én kedélyemen örökre ott a kegyetlen forradás és víg ember nem leszek soha – kivéve, ha írok.”⁹⁵ Lelke évekig belső küzdelmekben gyötrődik, többször öngyilkosságra is gondol. „Rég elzüllöttem volna testileg-lelkileg, ha ez a szegény, jó öregasszony, édesanyám, nincsen. Valahányszor öngyilkossági vágy rohant meg, mindig az ő kétségbeesett arcára gondoltam.”⁹⁶ Rossz házassága miatt hosszú ideig a nőt szinte beteges irtózással kerüli, a házasságot ördögi intézménynek, az emberi életet értelmetlen, keserű bohózatnak tekinti. A válását megelőző és követő években félművelt pozitivistaként kétségbeesetten ateistának vallja magát. 1899-ben ezt írja Szabolcskának: „Én pápistának keresztelt istentelen pogány vagyok... kiállhatatlanul lusta, szótlan és a világon minden dologgal elégedetlen fráter vagyok.” Sík így folytatja: „Levélváltásuk ebben az időben tele van Istenre, vallásra, Krisztusra, bibliára vonatkozó vitatkozásokkal. A református pap jó barát előtt Gárdonyi valami maliciózus tetszelgéssel fejtegeti atheista meggyőződését; brutális kíméletlenséggel variálja a múlt század második fele atheizmusának népszerű frazeológiáját. Dacos atheizmus, forradalmas keserűség és a belső sebek nem szűnő sajkása: ezek töltik ki ebben az időben lelki életét. – Ebben a lelkiállapotban érkezik Pestre, »beteg lélekkel«.”⁹⁷

Bekerül Fesztyék művésztársaságába, jó barátokra tesz szert, bepillant az irodalmi mozgalmakba, bontakozik írói hivatása. Közzéteszi első írásait, már említett könyveit. 1897-ben Egerbe költözik, megkezdí haláláig tartó remete életét. Rengeteget olvas, magyar és világirodalmi szerzőket, és ír, regényeket, színpadi kísérleteket. A remete végképp barlangjába vonult. „De ebben a remeteségben megtalálta a gyógyulást: megtalálta önmagát és megtalálta Istent – írja Sík Sándor. – A gyógyulás lassan, szinte észrevétlenül következett be. Nem egy nagy, korszakos élmény műve, hanem az időnek és természetnek, az ész és a szív tudatos, következetes, szakadatlan munkájának nehezen érő gyümölcse.”⁹⁸

Gárdonyi természetbúvárként igazában a szép természetben, a csodálatos teremtésben találta meg Istent, amint maga sokszor hangoztatta. Az édesanyját elveszítő Szabolcska Mihályt így vigasztalja (három évvel korábban még ateizmusát szellőztette!): „A kétségbeesés nem lehet művelt embernek és papnak marcangolója, bármennyire szerette is azt, aki tőle ily módon megvált. Mert rend és törvény van a világegyetemben, az kétségtelen. S ha mikor azt mondjuk: nincs gondviselés, az csak azt jelenti, hogy a világegyetem rendjét és törvényét emberi ésszel ítéljük. (...) A buta véletlenség világteremtő erejét hinni, nem tartom emberi értelemhez méltónak. A mindenségben lehetetlen nem látnom az

---

⁹⁵ I. m., 21–22.

⁹⁶ I. m., 22.

⁹⁷ I. m., 22–23.

⁹⁸ I. m., 29.

erőt, az erőben a rendet, a rendben az Elmét.”⁹⁹ Gárdonyi istenhite ettől az időtől mindvégig rendíthetetlen.

A *Titkosnapló Morfiumcseppek* című részének feljegyzéseiben olvasom: „Hogy tudnád, hogy mi az Isten, mikor azt sem tudod, hogy te magad mi vagy? s nem tudod, mi a világ.” – „Lehetetlen, hogy a világmindenség ura csak azért adott volna életet, hogy megint megsemmisítse. Minden, ami van, van valamiért. Ha a formák változnak folytonosan, azt is látjuk. Tehát mink is valamiért vagyunk a világon, s változton változunk. Miért ne lehetne a halál is csak változás, utolsó e földön, de nem utolsó a nagy mindenségben?”

Sík találón jellemzi Gárdonyi istenkeresését: „Miért éljek?” – tűnődik sokszor éjszakánként. „Lassanként azonban ez a fullánk is eltompul; egyre hatalmasabban jelentkező misztikum-érzéke ezt is elcsitítja. Az Istent is voltaképp nem meglátja, hanem megsejti és megérzi: ráébred. A Pascal-féle *Le cœur a ses raisons* gondolkodása érvényesül itt. [A szívnek megvannak az érvei, melyeket az ész nem ismer!] Az élet és a mindenség Isten nélkül nemcsak és nem elsősorban az ész előtt lehetetlen: a szív tiltakozik ez ellen a képtelenség ellen...”¹⁰⁰

Lehetetlen az is, hogy az élet célja a halál legyen!

Útra-készülődés című nagy bölcséleti költeménye ragyogó hitvallás a Gondviselésről, az örök életről, és Jézus Anyja iránti mély áhítatának kifejezése:

*S ha jő az éj s én újra visszatérek
egynéhány szál gyöngyvirágot letépek,
és felviszem a csillagfényes égbe.
Megkeresem a Jézus anyját véle.
A Jézus anyját, kinek képei
oly búsak lenn és olyan szenvedők!
Hadd lássam egyszer mosolyogni őt!*

Az író dédunokája, Keller Péter április 26-án a tihanyi bencés apátságban előadást tartott dédapjáról, hivatkozva az író most már megfejtett *Titkosnaplójára* és Tordai Ányos ciszterci irodalomtörténész méltatására: „Eger a megtérést és a megértést jelenti Gárdonyi számára. A Gondviselő Isten visszahívta a pogány főváros útvesztőiből a templomos régi fészekbe (...). Igaz, hogy a spiritizmuson, Buddhán keresztül, de 1897-ben az örökké istentagadó már Krisztusról álmodik. Már azt tervezi sírfeliratául: »Hiszek egy Istenben és az örökéletben«. Örömmel elmondhatjuk, alig van istenhívő, Krisztust-szerető, Mária-tisztelő, másvilágban bizakodó, tisztább tollú, erkölcsösebb író Gárdonyinál.”¹⁰¹

Ugrás az elejére

⁹⁹ I. m., 33.

¹⁰⁰ I. m., 35.

¹⁰¹ *Magyar Kurír* 2013. május 6.

Dienes Valéria filozófusnőről, a XX. század nagy tanújáról sokat írtam,¹⁰² és már többször szoltam a Vatikáni Rádióban – személyes élményeket is idézve – évfordulók, konferenciák alkalmával. Ismeretes kapcsolata Babits Mihály költővel, Henri Bergson filozófussal, akinek előadásait hallgatta Párizsban 1911 körül, majd a műveit magyarra fordította; 2011 májusában egész napos tudományos konferenciát rendeztünk arról, hogy Dienes Valéria volt Bergson eszméinek közvetítője Magyarország felé (*Eszméletcsere*). Szó volt arról is, hogy Bergson spirituális filozófiája *indította el a megtérés útján*, mint annyi korabeli konvertitát. De megtérése eseményéről részletesen itt még nem szoltunk. Most tehát Vali néni

Belon Gellértnek, lelki atyjának elmondott (nekem személyesen is megismételt) *vallomása alapján ismertetem megtérését*.

Dienes (Geiger) Valéria gyermekkorában vallásos volt, a kamaszlánynak már nem jelentett különösebb élményt a hit; végül az egyetemista – jórészt későbbi férje, Dienes Pál hatására – hosszú időre „megszabadult” Istentől. Eötvös Loránd tanítványa volt; Jászi Oszkár és Szabó Ervin köréhez tartozott. A Galilei-körben materialista előadásokat tartott. Mindezekről beszámolt az interjúban. 1908-ban kikerült Párizsba, a Collège de France-ban Bergson előadásait kezdte hallgatni, és itt kapta az első döntő benyomásokat. Amikor Párizsból hazatért, régi barátaival közölte, hogy már nem materialista. A következő években személyesen is megismerkedett Bergsonnal. De tulajdonképpen megtérése előtt még kalandos évek következtek: 1919-ben külföldre szökteti férjét, majd két gyermekével maga is külföldre megy. Férje elhagyja. Nizzában és Párizsban él a Raymond Duncan-kolóniában, majd 1923-ban visszatér fiaival Magyarországra. Egy évig édesanyjához költözik Pápára.

Itt adjuk át a szót Vali néninek: „Ezalatt az egy év alatt még nem voltam katolikus. Úgyhogy emlékszem, a bencések még nézték a két kisgyermeket, és meséltek egymásnak: »Nézd, ez a két kisfiú, akiket világi morál szerint nevelnek...« Ennek a tanévnek úgy a vége felé... valamiért el kellett mennem Budapestre... És egy szép napon, amikor ki volt téve az Oltáriszentség a Ferenciek templomában, akkor én nagyon fáradt voltam és bementem abba a templomba... Ott leültem, aztán úgy gondolkodtam. És azt gondoltam – de teljesen ilyen szikáran és sivárul –, milyen volna, ha én meggyönnék? Aztán kimentem, és próbáltam megint tovább járni az én utaimat. És másodszor is arra az időre kerültem, és má-

¹⁰² Szabó Ferenc SJ, *Dienes Valéria önmagáról*, Agapé, Szeged, 2001. – A Szent István Társulatnál 1983-ban megjelent *Hajnalvárásban* olvasható Dienes Valéria lelki atyjának, Belon Gellértnek elmondott önéletrajzi vallomása.

sodszor is oda bementem. Ugyanaz nap, ugyanegy napon. És akkor: Hát milyen volna? Hát akkor megtudod, ha megpróbálsz! – körülbelül ez volt az egyszerű foganatja annak. Akkor elővettem egy papirost, és elkezdtem összeírni az egész addigi életemet... És ...megfordultam, bementem abba a külön gyóntatóhelyiségbe, és beléptem a legelső gyóntatószékbe, ami szabad volt, és azt mondtam, hogy most egy életgyónást akarok végezni. És akkor elkezdtem mondani... Kb. 3/4 óráig tarthatott... És amikor mindent elmondtam, akkor a pap feloldozott és azt mondta, hogy másnap menjek áldozni. Mondtam neki azonban: »De nézze, én nem egészen hiszem azt, hogy ott van a Krisztus! Odaállíthatok én ezzel a lélekkel?« Azt felelte nekem: »Oda! Csak amikor már megy, akkor csak annyit gondoljon, hogy én szeretném elhinni, ha tudnám. Csak szeretném elhinni. S aztán menjen oda és áldozzon.« Hát én másnap reggel mentem. És odamentem evvel a gondolattal. Csak arra emlékszem, hogy amikor vettem a Krisztust, akkor visszamentem a helyemre és ottan olyan zokogás fogott el, hogy alig tudtam magamhoz térni belőle. És akkor is még utána egész nap – még rengeteg dolgom volt, s azt mind végigcsináltam –, és akkor este, amikor hazamentem, a Domokosnénál abba a szobába, amiben egyedül alhattam és eloltottam sötétre a lámpát, akkor egyszerre valami érzés alakult bennem, hogy ez a szoba tele van, és hogy az Valaki, akivel tele van, és hogy az itt van... Az biztos, hogy az egy olyan erős jelenlét, mint... csak úgy zengett bennem: Isten, Isten... Tehát itt van! Nekem tehát – nagyon érdekes volt ez a gondolat! – most már beszélhetnek akármit, hogy van vagy nincs, mert én már most tapasztalom Őt. És akkor soká, soká, leírhatatlan szépségű és mélységű olyan átadottságban éltem, hogy nem is tudom, hogy ez meddig tartott, csak belement az éjszakába...”

Claudel vagy Frossard megtérésére emlékeztetnek ezek a szavak. „Íme, egyszerre Valaki lettél” – vallotta Claudel megtérése után. Frossard pedig megtérése történetének ezt a címet adta: *Isten létezik, találkoztam Vele*. A Jelenlét megtapasztalása, a megtalált Isten hitének bizonyossága. A kegyelem ragadta meg Dienes Valériát is, mint annyi konvertitát. Említhetem még a most már boldog Charles de Foucauld-t, aki szintén kételkedve térdelt le gyóntatója lábához... Ott Huvelin abbé, itt Valériánál a ferences Pater Arkangyal [Belon Gellért] volt a kegyelem eszköze.

Nemsokára (1924. május 10-én) Valéria megismerkedett *Prohászka Ottokárral*, a fehérvári püspökkel, aki Bergson után a legmélyebb befolyást gyakorolta világnézeti-lelki fejlődésére. Egyébként az első megismerkedéskor éppen Bergson filozófiája volt a kapocs a filozófusasszony és a kicsit bergsonista fehérvári püspök között. Az első fehérvári találkozást így mondta el Valéria: „A legelső, amit kérdezett tőlem az volt, hogy mondjam meg, hogy ugyanaz a Dienes Valéria vagyok-e, aki az *Athenaeum* folyóiratban az indukció problémájáról ír. Mert ő azt olvasta. Akkor mondtam, hogy igen, én ugyanaz vagyok. Akkor azt felelte, hogy: »Jól van, már tudom, kivel van dolgom« (erre a szóra úgy emlékszem!), és hozzáteszem még azt, hogy »számomra igen nagy kegyelem, hogy maga most itt van!« Egyik székesfehérvári látogatása alkalmával életgyónást is végzett Pro-

hászknál. Kiváló lelki vezetőre és szellemi partnerre talált Ottokár püspökben. Kezdeti istenélménye elmélyült. Rendszeresen találkoztak Budapesten, a Horánszky utcában vagy Székesfehérvárott. Ezután már Prohászknál gyónt, mert Páter Arkangyalt áthelyezték vidékre. Lelki-szellemi kapcsolatuk, beszélgetéseik mindkettőjük számára gazdagítók voltak. Prohászka atyából „sugárzott valami”, vallotta még Belon Gellértnek. „Sokszor szó nélkül, beszéd nélkül is! Hogyha bejött a szobámba, amikor én Székesfehérvárott voltam, és leült mellém a díványra és csend volt, semmi konkrétum nem jutott eszembe, de tudtam, hogy most olyan légkörben vagyok, ahol minden jól van...”

[Ugrás az elejére](#)